

پښتو لسم ټولگی

پښتو - لسم ټولگی

Ketabton.com

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

ملي سرود

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه یان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زره وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هیواد به تل ځلیري
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مودی رهبر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د پوهنې وزارت

پښتو

لسم ټولگی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

د کتاب ځانگړتیاوې

مضمون: پښتو

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د پښتو ژبې او ادبیاتو څانگې د درسي کتابونو مؤلفین

اېډیټ کوونکي: د پښتو ژبې د اېډیټ ډیپارټمنټ غړي

ټولگي: لسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکي: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکي: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای:

چاپ خونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې

وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره

قانوني چلند کېږي.

د پوهنې د وزیر پیغام

اقراً باسم ربک

د لوی او ښوونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې مور ته یې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه یې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهي لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنگه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمريز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د گران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدينو شوراگانې د هېواد د پوهنیز نظام شپږگونې بنسټیز عناصر بلل کېږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختیا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونیز نظام کې د ودې او پراختیا په لور بنسټیزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونیز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړیتوبونو څخه دي. همدارنگه په ښوونځيو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونيزو تاسيساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کيفيت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. مور په دې باور یو، چې د باکیفیته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونیز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توگه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو څخه په درناوي هیله کوم، چې د هېواد بچیانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لېږدولو کې، هېڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په دیني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زیار او کوبښنې وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤلیت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې د نن ورځې گران زده کوونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولني متمدن او گټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانگه ده، غوښتنه لرم، خو له هر فرصت څخه گټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د څیرکو او فعالو گډونوالو په توگه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدریس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونیز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې یې نه سترې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپیڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بریا غواړم. د معیاري او پرمختللي ښوونیز نظام او د داسې ودان افغانستان په هیله چې وگړي یې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دکتور محمد میرویس بلخي

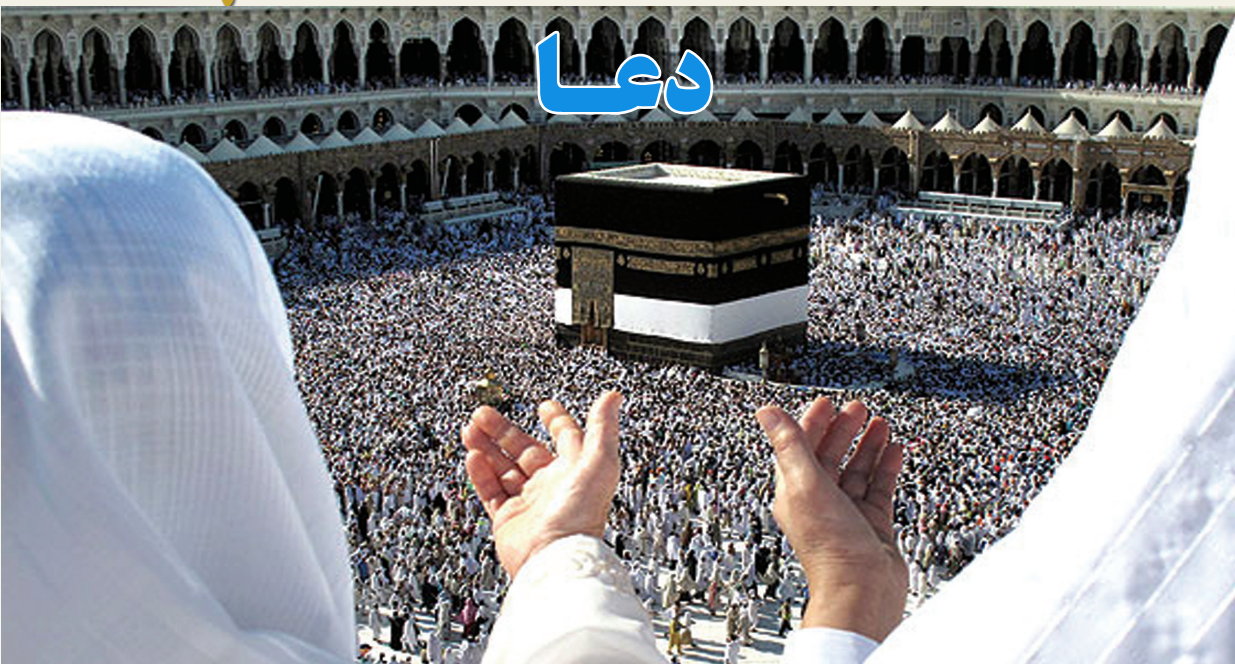
فهرست

مخونه	سرليكونه	شمېرې
۱	دعا	لومړې لوست
۷	نعت	دویم لوست
۱۱	سوله	دریم لوست
۱۷	ادب څه ته وايي؟	څلورم لوست
۲۳	خوشحال خان خټک	پنځم لوست
۳۱	پښتو نحوه يا جمله پوهنه	شپږم لوست
۳۹	ملي نظمونه	اووم لوست
۴۷	ولسي كيسه	اتم لوست
۵۳	سيد بهاوالدين مجروح	نهم لوست
۶۱	عروضي نظمونه	لسم لوست
۷۱	پښتو هنري نثر	يوولسم لوست

شمېرې	سرليکونه	مخونه
دولسم لوست	د پښتو ادبياتو لرغونې دوره	۷۷
ديارلسم لوست	بنڅې او لنډۍ	۹۱
څوارلسم لوست	افضل خان او تاريخ مرصع	۹۹
پنځلسم لوست	پښتو لنډه كيسه	۱۰۷
شپاړسم لوست	ويليام شكسپير	۱۱۳
اووه لسم لوست	مېرمن سپينه	۱۱۹
اتلسم لوست	کانه (لنډه کيسه)	۱۲۵
نولسم لوست	لفظي صنعتونه	۱۳۱
شلم لوست	هجري او د هغه حبسيات	۱۳۷
يووېشتم لوست	پښتو سفرنامې	۱۴۳
دوه ويشتم لوست	معنوي صنعتونه	۱۴۹
درويشتم لوست	چاپېريال ساتنه	۱۵۷
څلورويشتم لوست	د هوتکو ادبي دربار	۱۶۳
پنځه ويشتم لوست	د ماین خطر ونه	۱۷۱
شپږويشتم لوست	اصطلاحات او محاورې	۱۷۷
اووه ويشتم لوست	د روږديوالي لاملونه	۱۸۳
اته ويشتم لوست	پښتو لهجې	۱۸۹
	ويپانگه	۱۹۵
	اخځليکونه	۲۰۳

دعا

مور مسلمانان د هر کار پیل د بسم الله په ویلو کوو، ځکه چې د بسم الله په ویلو سره په هر کار کې برکت پیدا کېږي او د کار پای په ښه شان سرته رسېږي. یا د خدای ﷻ نوم یادوو او یا د کار پیل په دعا سره کوو. د پښتو ژبې پخواني دیوانونه په حمد پیلېږي. حمد د خدای ﷻ ثنا او ستاینه ده او تل په نظم کې وي. ځینې کتابونه په مناجات هم پیلېږي. مناجات هم دعا ده چې له خدای ﷻ څخه غوښتل کېږي، کېدای شي چې په نظم کې وي او یا په نثر کې. په پښتو ادب کې د مناجات خورا په زړه پورې نمونه په نظم کې د بیت نیکه ده چې په تېرو ټولګیو کې مو لوستلې ده. مور تل خدای ﷻ ته په زاری او دعا یو او له خدای ﷻ نه راز، راز غوښتنې لرو. تاسې په تېر ټولګي کې د پښتو کتاب د یونس خیبري په حمد پیل کړی و. د دې ټولګي د کتاب پیل د نومیالي شاعر گل پاچا الفت په دعا سره کوو، چې خدای ﷻ زموږ په زده کړه کې خیر او برکت واچوي.

– د حمد او مناجات ترمنځ څه توپیر دی؟

– مور ولې د کار په پیل کې دعا کوو؟

د ټول جهان واکداره! ته هر څه لرې او هر څه کوی شې. د هر چا امید تاته کېږي او هر څوک هر څه له تا غواړي. ستا خزاني او کارخانې ډکې دي. ستا په باغونو کې د شیدو او عسلو ویالې بهېږي.

ستا بخششونه او انعامونه بې پایانه دي. ستا د رحمت نور په ځمکو او آسمانونو کې نه ځایېږي.

فقیران او مسکینان درنه د ډوډۍ سوال کوي.

ماږه او بډایان درنه اشتها او د هضمولو قوت غواړي.

څوک درنه په زاریو او دعاگانو اولادونه غواړي. ځینې وایي چې مال او دولت راکړه!

یو وایي چې جنت مې په کار دی. بل وایي له دوزخه امان او پناه غواړم.

مرتبې او لوړې درجې له تا سره دي، کامیابي او موفقیت ستا په توفیق حاصلېږي. دین او دنیا ستا په لاس کې دي.

راحت، زحمت، عزت او ذلت ستا له خوا انسان ته رسي.

بهار او خزان ته راولې، مرگ و ژوند ستا په اختیار کې دی.

هر څه ته کوې او هر څه له تا غوښتل کېږي.

ددې جهان او د هغه جهان اجر و نه، خیر و نه، خوندونه او خوشحالی خلکو ته، ته

ورکوې. زه پوهېږم چې تا سره هر څه شته.

مگر زه هر څه نه غواړم. زما دعا او د زاهدانو دعا، زما ارزو او د پادشاهانو ارزو یو راز

نه ده.

زما سوال د بډایانو او مسکینانو له سواله ډېر توپیر لري.

زه نه وایم چې ځمکې او پیسې راکړه. نه غواړم چې عزت مې ډېر لوړ او رتبه مې لوړه

شي، موټرونه او اسونه مې نه دي په کار.

قصر و نه او عمارتونه نورو ته ورکړه!

پتي او باغونه هغه چاته وبخښه چې په خاورو نه مېږي.

په بانکونو کې د سوداګرو پیسې زیاتې کړه.

د بزرګۍ اعتبار مه راکوه! ځکه چې ستا په طاعت او عبادت له خلکو نه اجر او عزت

غوښتل راته ښه نه ښکاره کېږي.

زه له دې ټولو نه تېر يم او نور څه غواړم.
زه هغه څه غواړم چې ته يې هم غواړې.
هو، زه ستا له رضا نه خلاف څه نه غواړم.
زه وایم په جهان کې د ظلم بیرغ نسکور کړه. حق او عدالت ته قوت ورکړه! په زړونو
کې رحم او د خیر مینه واچوه!
په دماغونو کې د حق نور او د حقیقت رڼا پیدا کړه! ته کولای شې چې د ظلم قوت په
وړو، وړو کاپو میده، میده او ذرې، ذرې کړې یا د هوا په ماشو ظالمان تباہ کړې.
مگر موږ د اتوم په بمونو هم دا کار نشو کولای.

د لیکوال لنډه پېژندګلوي:

گل پاچا الفت د میر سید پاچا زوی او د سید فقیر پاچا لمسی دی. د لغمان په عزیز
خان کڅ کې په (۱۲۸۸ هـ ش، ۱۹۰۹ م) کال کې زېږېدلی دی. د ننگرهار او کابل
په مدرسو کې یې زده کړې کړي دي او رسمي ماموریت یې د انیس د ورځپاڼې په اداره
کې پیل کړی و. الفت د رسمي دندو په بهیر کې په لوړو څوکیو کارونه کړي دي او دوه
دورې په پارلمان (ولسي جرګه) کې د خلکو د استازي په توګه هم پاتې شوی دی. گل
پاچا الفت د پښتو ژبې له پنځو ستورو څخه دی چې پښتو ژبې او ادب ته یې زیات
خدمتونه کړي دي. ډېر کتابونه یې لیکلي دي چې مشهور یې دادي: غوره شعرونه،
غوره نثرونه، لیکوالي (املا او انشا) ادبي بحثونه، څه لیکل یا لیک پوهه او نور...
گل پاچا الفت په نظم او نثر دواړو کې د پوره صلاحیت خاوند و، چې غوره اشعار
یې د شعرونو ټولګه او غوره نثرونه یې د معاصرو ادبي نثرونو په زړه پورې مجموعه ده.
گل پاچا الفت په ۱۳۵۶ ل کال د قوس په ۲۸ مه نېټه له دې نړۍ څخه سترګې پټې
کړې.

د متن لنډيز:

په دې دعا کې له خدايه غوښتل شوي دي چې په نړۍ کې دې ظالم نه وي، ظلم او تېرى دې نه وي. دا تر ټولو غوره دعا ده، ځکه چې د ټول انسانيت خلاصون پکې نغښتی دی. کله چې ظالم او ظلم نه وي نو محکوم او مظلوم به هم نه وي. برابري، عدل او مساوات به وي او دا هغه څه دي چې د اسلام مبارک دين يې غواړي او د خداى ﷺ رضا هم په دې کې ده. موږ هم بايد تل له خپل خداى ﷻ څخه د خير دعا وغواړو چې په هغه کې د ټولو انسانانو خير وي.

موږ بايد خود غرضه او خودبين ونه اوسو چې هر څه د ځان لپاره وغواړو، بلکې خپله هوساينه د نورو په هوساينې کې ولټوو.

هغه څه چې د ځان لپاره يې غواړو د نورو لپاره يې هم بايد وغواړو. د اسلام مقدس دين موږ عدل، وروړۍ او برابري ته رابولي نو بايد موږ هم په خپلو کړو وړو کې دغه اصل په پام کې ونيسو. چاته ازار ونه رسوو. د چا په حق سترگې پټې نه کړو او په وروړۍ، سوله او امن کې ژوند وکړو.

فعاليتونه

۱_ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته په وار سره متن په لوړ آواز ولولي او لاندې پوښتنو ته دې ځوابونه ووايي:

- د حمد او مناجات ترمنځ څه توپير دی؟
- د دعا او مناجات ترمنځ څه توپير دی؟
- مناجات په نظم کې وي که په نثر کې؟
- ولې د هر کار پيل په دعا سره کوو؟

۲- زده کوونکي دې په وار سره د متن لنډيز په خپلو خبرو کې ټولگيوالو ته وړاندې کړي.

۳- زده کوونکي دې په خپله خوښه په څو کرښو کې يوه دعائيه وليکي او په ټولگي کې دې بې واوروي.

۴- زده کوونکي دې متن په غور ولولي او په متن کې دې شخصي ضميرونه، ملکي ضميرونه او استفهامي ضميرونه په نښه کړي.

شخصي ضميرونه: د لومړي شخص، دويم شخص او دريم شخص لپاره کارول کېږي. په دوه ډوله دی، منفصل او متصل.

منفصل ضميرونه: هغه دي چې مستقل وي او له بلې کلمې سره پيوست نه وي.

لکه: زه، ته، دی، مور، تاسې، دوی.

متصل ضميرونه: هغه دي چې په خپلواک ډول نه کارول کېږي له نورو نومونو سره يوځای وي لکه: مې، مو، يې، دې.

ملکي ضميرونه: چې يو څيز په چا پورې اړوند بولي، لکه: زما، ستا...

استفهامي ضميرونه: د پوښتنې لپاره کارول کېږي، لکه: څوک، چا.

کورنی دنده

زده کوونکي دې په کور کې دغه دعائيه شعر په غور ولولي او مفهوم دې په خپلو کتابچو کې وليکي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې واوروي:

که هر څویم له عمله بښوا
رښه ته مې د امید غونچه کړې وا
ماله قهره په امان کړې ذوالجلاله
یا جماله رحم ته وکړې پر ما

پر نېکۍ باندې قوت راکړې قادره!
له بدۍ مې په امان لرې مولا
و نېکۍ ته مې محتاج نه يې خاونده
نه زما په بدعتو لرې پروا
ستا له وارو مناهيو نجات راکړې
پر ما امر کړې قايم تر ابتدا
هر عادت مې پر طاعت باندې حساب کړې
که صحيح چېرې له ما نه سي ادا
د شيطان له بده مکره نجات راکړې
هم د نفس له وسوسې او له هوا
په يقين کې مې لرې باور له مخه
ماله ملکه دگمان لرې جدا
ما توانگر دقناعت په خزانه کړې
چې مې نه وي وسوسه د دې دنيا
اميد ډېر لرم باري ستا و کرم ته
چې غالبه مې پر خوف باندې رجا
ستا ديدار به روزي زما ((جمعه)) کړي
په نصيب، مې شفاعت کړې د پېشوا

حاجي جمعه بارکزی

حاجي جمعه بارکزی د پښتو ژبې شاعر و چې له ۱۲۰۰ هـ. ق. نه تر ۱۲۵۹ هـ. ق. پورې
يې ژوند کړی دی. دی د کندهار په زاړه ماشورکلي کې اوسېده او د سردار کندل خان معاصر
و. د خپل وخت عالم او صوفي شاعر و. د نقشبنديه طريقې پيرو و. خو ځلې حج ته په پښو
تللی و. د ده په شعرونو کې د کندل خان د حکومت گډوډيو او ظلمونو ته اشاره شوې ده او هم
يې د پښتنو غازیانو هغه حملې يادې کړې چې د انگرېزانو پر خلاف يې کړې دي. ديوان يې د
افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا په ۱۳۶۰ هـ. ش. کال چاپ شوی دی.

نعت

نعت هغه موزون کلام دی چې د اسلام د ستر پیغمبر محمد ﷺ ستاینه پکې شوې وي. په نعت کې معمولاً شاعر د حضرت محمد ﷺ د سیرت ستاینه کوي او د دې په څنګ کې ورسره د خپلې مینې اظهار کوي. په پښتو شعر کې له لرغونو زمانو څخه تر کلاسیکې شاعرۍ او ننني شعر پورې دا لړۍ راروانه ده.

د پښتو شعر په زیاترو دیوانونو کې له حمد څخه وروسته د اسلام د ستر لارښود حضرت محمد ﷺ په اړه نعت ویل شوی دی.

کله کله دا ستاینه په نشر کې هم وي خو بېلګې یې په نظم کې زیاتې دي. په پښتو کې حمدونه او نعتونه په جلا جلا مجموعو کې هم راټول او خپاره شوي دي. په دې لوست کې مو د کلاسیکې دورې د یوه شاعر خواجه محمد بنگښ یو نعت غوره کړی دی.

نعت څه ته وايي او موضوع یې څه وي؟

ستاسې کوم نعت په یاد دی خو بیتونه یې په ټولګي کې نورو ته واوروئ؟

محمدہ ستا و لور تہ بہ سفر کرم
پہ لہمو بہ در روان شپہ بہ پہ سر کرم
رنگینہ جامی بہ واغوندم حبیبہ!
خان بہ ستا د بورجلونو قلندر کرم
زہ کہ ستا تر مبارکی روضی ورشم
پہ بنو بہ دے جارو خاوری د در کرم
سعادت د دوارو کونو زما دادی
چے پہ خاورو، دے روبنان دوارہ بصر کرم
پیشکشی می د عمل پہ مخکی نشته
شرمنده بہ در حاضر دا خپل بشر کرم
جگی جگی نورانی جمال خرگند کرہ
د غفلت تورہ تیارہ شوه چے نظر کرم
تہ نظر د عنایت راباندی وکرہ
بپہوده مینی هر گور سرہ اوتر کرم
زہ خواجہ محمد هر گورہ گنہگار یم
دپر امبد لہ شفاعتہ د سرور کرم

د شاعر لنډه پېژندگلوي:

خواجه محمد بنگښ د پښتو ادبياتو د منځنۍ دورې شاعر دی. د مغلي پاچا اورنگزيب د پاچاهۍ په وخت کې يې ژوند کاوه. د خوشحال خان خټک معاصر او د پښتنو د بنگښو قبيلې ته منسوب دی. په بنگښو شاعرانو کې لومړنی د ديوان خاوند شاعر دی. ديوان يې په پېښور کې چاپ شوی دی. خواجه محمد بنگښ په پېښور کې ژوند کاوه او د تصوف په سلسله کې د چشتيه طريقي پيرو و. دی د شيخ عبدالرحيم مريد و.

د ده په اړه پوره معلومات نشته. د زېږېدنې او مړينې نېټه يې معلومه نه ده. قبر يې هم معلوم نه دی. شعرونه يې عشقي، عرفاني او اخلاقي مضامين لري. خواجه محمد بنگښ د خپلو يارانو په مړينه ډېرې ښې مرثيې ليکلي، خو د ده مرثيه چا نه ده ليکلې.

د پښتو ژبې يو شاعر بيدل يې د يوه نکته دان شاعر په توگه يادوي. خواجه محمد بنگښ په خپل يوه شعر کې د اورنگزيب د پاچاهۍ وخت ته داسې اشاره کوي:

د اورنگ په پادشاهۍ کې مې نياو نه شي
زه خواجه محمد به ووځم بل لور ته

د متن لنډيز

نعت هغه موزون کلام دی چې د اسلام د ستر پيغمبر حضرت محمد ﷺ ستاينه پکې راغلې وي. پښتو ديوانونه په حمد پيلېږي او ورپسې نعت راځي چې په نعت کې د حضرت محمد ﷺ د سيرت ستاينه کوي. خواجه محمد بنگښ چې د کلاسيکې دورې شاعر دی په دغه نعت کې يې د حضرت محمد ﷺ مزار ته د ورتلو ارمان کړی او د خپلو گناهونو د شفاعت هيله ترينه لري، شاعر خپله ښکمرغي داگني چې د ده تر مزاره ورشي او د عنايت نظر ورباندې وشي. په پښتو پخوانيو او اوسنيو شعرونو کې د نعتونو نمونې زياتې دي چې شمېر يې سلگونو ته رسېږي. ځينې نعتيه مجموعې هم په معاصره دوره کې خپرې شوي دي چې يو شمېر نعتونه يې راټول کړي دي. ځينې داسې پښتانه شاعران هم شته چې د نعتونو مستقلې مجموعې لري.

۱_ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته په وار سره متن په لور اوږد ولولي. ښوونکي دې د زده کوونکو سم ويل وڅاري.

۲_ څو تنه زده کوونکي دې په وار سره د نعت يو، يو بيت معنا کړي او نور زده کوونکي دې د نعت سم ويل او سمه معنا کول وڅاري.

۳_ زده کوونکي دې لاندیني لغتونه معنا او په مناسبو جملو کې وکاروي:
حبيب، بورجل، قلندر، روضه، سعادت، بصر، جگې جگې، جمال، عنایت، اوتر، شفاعت، سرور.

۴_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د پورته نعت ویونکی څوک او د چا معاصر و؟
- د کوم پاچا په وخت کې یې ژوند کاوه؟
- د دې شاعر د شعرونو موضوعات څه دي؟

۵_ د لاندې بیتونو مفهوم په وار سره په شفاهي توگه وویاست:

پیشکشي مې د عمل په مخکې نشته
شرمنده به در حاضر دا خپل بشر کړم
جگې جگې نوراني جمال څرگند کړه
د غفلت توره تیاره شوه چې نظر کړم

۶_ زده کوونکي دې په شعر کې نومخري (ضمیرونه) په نښه کړي او ودې وایي چې

کوم نومخري دي؟

زده کوونکي دې په کور کې د اسلام د ستر پیغمبر محمد ﷺ په اړه په یو مخ کې لیکنه وکړي او په بله ورځ دې خپله لیکنه په پښتو درسي ساعت کې واوروي.

سوله

جگړه او سوله د انسانانو له ژوند سره سمه راروانه ده. سوله د جگړې ضد کلمه ده. په جگړه کې انسان وژنه، بربادي او ناخوالې وي. ټولنيز ژوند له گلوډيو سره مخامخ کېږي. په سوله کې آرامي، خواخوږي، سوکالي او امن وي. سوله ټولنيز ژوند تنظيموي او د جگړې ناخوالې له منځه وړي. جگړه د تباهي او بربادي نوم دی او سوله د آرامۍ او ودانۍ ضمانت کوي. جگړه نه گټه لري او نه گټل، سوله نه ماته لري او نه بايلل. په دې لوست کې به تاسې د سولې د ارزښت او گټو په اړه ولولئ چې ژوند پرته له سولې څومره ستونزمن او له کړاو نه ډک دی.

— که سوله نه وي نو ژوند به له کومو ستونزو سره مخامخ وي؟

— په سوله کې د انسانانو د ژوند کوم حقونه خوندي دي؟

سوله د صلحې په بڼه يوه عربي کلمه ده چې ډېرې معناوې لري، خو يوه معنا يې چې ډېره کارول کېږي هغه د جنگ جگړې بندول دي.

سوله د جنگ بندول، د شخړو لرې کول او د اختلافاتو ختمول دي. يا سوله هغه تړون دی چې جنگ او شخړې پرې ختمېږي. که په کوم ځای کې سوله نه وي، نو هلته خلک يو له بل سره په جگړه اخته وي. د ژوندانه ټول ورځني کارونه نه شي کولای او خلک دې ته اړ کېږي چې لرې ځايونو ته مهاجر شي او ژوند په سختۍ تېر کړي. په جگړه کې خلک وژل کېږي. ميندې او پلرونه بې اولاده کېږي، ماشومان بې پلاره او بې موره کېږي.

په جگړه کې خلک د ټوپک په ژبه غږېږي او په ځمکو کې د غنمو پر ځای ماینونه او بمونه کوي. په ماینونو زرگونه خلک وژل کېږي او ځينې خپل لاسونه، سترگې او پښې پکې له لاسه ورکوي. ماینونه د خلکو ژوند اخلي او هېواد وړانوي. که سوله نه وي، خلک خپه او ژوند په سختۍ تېرېږي.

په انساني ټولنه کې ډول ډول خلک دي. انسانان کله يو له بل سره جوړېږي او کله نه جوړېږي. نارینه، ښځې، ځوانان او سپين ږيري د هر څه په اړه بېل، بېل نظرونه لري. دا څه بد کار نه دی. که موږ په کومه خبره له چا سره نه جوړېږو، کومه گناه نه ده، خو که له يو بل سره خبرې وکړو، نو څرگندېږي چې کومه خبره د ټولو په گټه ده. که څوک زموږ خبره نه مني موږ حق نه لرو چې هغه مجبوره کړو چې بايد حتماً زموږ خبره ومني. موږ بايد دا زده کړو چې خبرې په دليل سره وکړو او منطقي وغږېږو. که چېرې څوک د ټوپک په زور مجبور کړو چې زموږ خبره ومني، نو هغه به له موږ نه ډار شوی وي. په زړه کې به يې زموږ خبره نه وي منلې او له موږ نه به کرکه هم کوي.

موږ بايد په دې وپوهېږو چې خلک ډول، ډول دي. د يو لاس گوتې هم برابرې نه دي. يو تور، بل سپين، څوک جگ، څوک ټيټ، څوک چاغ او څوک ډنگر دی. يو په يوه ژبه خبرې کوي او بل په بله ژبه. سره له دې چې يو له بله توپير لرو، خو د ځان او خپلو کورنيو لپاره هغه څه غواړو چې ټول يې غواړي. خواږه، د خښلو اوبه، د اوسېدو ځای او د ژوند د چلولو لپاره کار.

مورې ټول دا هيله لرو چې زمور او لادونه روغ، غښتلي او کورنۍ مو خوشحاله وي. دې هيلې ته د رسېدو لپاره مور بايد په سوله او آرامۍ کې ژوند وکړو.

په دې نړۍ کې چې مور ژوند کوو، نو خلک ډول ډول دي او بايد چې همداسې وي، ځکه که ټول خلک يو ډول وي دا دنيا به پيکه او بې خونده وي. د همدې لپاره د يوه سړي څېره بل ته ورته نه ده. يو سړی يو کار ښه کولای شي او بل سړی بل کار. يو دهقان دی او بل خټگر. څوک د اوسپنې کار کوي او څوک د وړيو او وريښمو کار، يو سوداگري کوي او بل دوکانداري، يو مستري دی او بل ترکان. مور په خپل ورځني ژوند کې دې ټولو کسانو ته اړ يو. که څوک مور ته ورته نه دی، يا يې جامې زمور غوندې نه دي او يا يې غږېدا بل ډول ده، د دې معنا دا نه ده چې هغه له مور نه ښه او يا بد دی. څه پروا کوي که مور يو له بله توپير لرو؟ که څوک يو کار زمور په څېر نه کوي، مور يې بايد بد ونه گڼو. مور يې له نورو زده کوو، نو نور خلک کولای شي چې له مور نه يې زده کړي. که مور يو بل ته درناوی ونه کړو او يو له بل سره ناسته ولاړه او خبرې ونه کړو، نو سوله به نه وي.

د انسانانو ترمنځ توپيرونه اختلافات رامنځته کوي، خو د اختلافاتو پالل اختلافات زېږوي. دا بايد په ياد ولرو چې د اختلافاتو د حل ډېرې لارې شته. کله چې ماشومان په خپل منځ کې جنجال کوي نو مور او پلار يې ورسره خبرې کوي او جوړوي يې. کله چې د گاوندپانو ترمنځ ستونزې پيدا شي، جرگه يا شورا ورسره مرسته کوي چې يو له بل سره روغه وکړي. کله کله بيا خلک د خپلو ستونزو د حل په خاطر قاضي، وکیل او محکمې ته ورځي. که هېوادونه يو له بل سره شخړه ولري، پخپلو منځو کې کښېني او د حل يوه لاره پيدا کوي. که په دې هم جوړ نه شي، نو د ملگرو ملتونو له موسسې څخه مرسته غواړي، لنډه دا چې د اختلاف د حل لپاره ډېرې لارې شته. مور بايد خپل اختلاف د خبرو او جرگو له لارې حل کړو، نه د زور له لارې. زور بدمرغي راولي، زور اختلاف نه حل کوي، بلکې اختلاف زياتوي.

نو لازمه ده چې مور خلک سولې ته راوبلو او وې هڅو چې د جگړې پر ځای سولې

ته غاړه کېږدي.

د یونسکو کړنلاره په دې جملې پیلېږي: (خرنگه چې جگړه د انسانانو له ذهن څخه پیلېږي، نو د سولې د دفاع سنگر هم باید د انسانانو په ذهن کې رامنځته شي.)

په پښتو لیکنې (تحریري) او نالیکني (شفاهي) ادبیاتو کې هم په سوله او امن ټینګار شوی دی او تل یې خلک سولې او امن ته رابللي دي. د پښتو په شفاهي ادبیاتو کې لکه لنډۍ او ځینې نورو ډولونو کې، دغه موضوع ډېره ښه انځور شوې ده. په زیاتو لنډیو کې جنگ غندل شوی او ناوړه پایلې یې په گوته شوي دي، لکه:

د ښو ټوپکو وستاکاره

د ښو ځوانانو خون به ستا په غاړه وینه

همدارنگه په پښتو شعر کې هم له لرغونو زمانو څخه رانیولې تر ننه پورې سوله او امن ستایل شوی، جنگ یې غندلی او سولې ته یې خلک رابللي دي.

د منځنۍ دورې یو شاعر ملا جانان فدوي هوتک جگړه مارو ته د سولې په هکله داسې

وايي:

عارفان کاله جهانہ سره سوله

تا ترلی په جهان د سولې ور دی

همدارنگه د پښتو ژبې پخوانیو او اوسنیو شاعرانو هېڅکله سوله له پامه نه ده غورځولې

او جنگ یې غندلی دی.

رحمان بابا په دې لاندې شعر کې په څومره ښکلي ډول خلک سولې ته رابللي دي:

کړ دگلو کره چې سیمه دې گلزار شي	اغزي مه کره په پښو کې به دې خار شي
کوهی مه کنه د بل سړي په لار کې	چېرې ستا به د کوهي په غاړه لار شي
آدم زاد په معنا واره یو صورت دی	هر چې بل آزاروي هغه آزار شي
هغه زړه به له توپانه په امان وي	چې کېنتی غوندې د خلکو باربردار شي

په معاصره شاعري کې سوله له هرې دورې څخه زياته راغلې ده او ولسونه يې د سولې په ساتلو مکلف گڼلي او د جگړې تباهي او بربادي يې يو په يو بيان کړې ده. په معاصر شعر کې مو دلته دوه نمونې غوره کړي دي چې تاسې به يې ولولئ

مینه کړ دی په وطن کې د گلونو مینه ژوند او سعادت دی د قامونو
 د ژوندون ترخه په مینه خواره کېږي ورکوي مینه خواري د ولسونو
 کوم قامونه چې په مینه سره ژوند کړي تل وي خلاص د زمانې له افتونو
 مینه مینه ده چې جوړ پرې دا جهان دی مینه اصل د وجود او د انسان دی
 ارسلان سلیمي

چې خپل کور ودانوم زه د بل کور نه وړانوم زه
 نه مې چا سره بدې شته نه مې چاته بدنیتي شته
 له هر چا مې وروړولي ده خپل پردي سره اشتهي ده
 زه هر چا لره ښه غواړم زه چې ځان لره څه غواړم
 دوست محمد کامل مومند

د متن لټاڼيز:

سوله د جگړې بندول دي. سوله د جگړې ضد کلمه ده، په جگړه کې وژنه، وړانول او له تباهۍ او بربادۍ نور څه نشته. په سوله کې آرامي، وروړولي، مهرباني، سوکالي او ترقي ده.

انسانان په خپلو منځو کې توپيرونه لري او هر سړی د خپل استعداد او توان سره يو کار کوي. ځکه چې موږ يو د بل کار ته اړ يو. د انسانانو ترمنځ اختلافات هم شته خو دا اختلافات د خبرو اترو له لارې بايد حل شي. هېڅوک حق نه لري چې په چا باندې په زور يوه خبره ومني.

که اختلافات شديد شي، نو د حل لپاره يې سپين بيري، جرگې، محلي شوراگانې شته. له دې سره قاضي، وکیل او محکمې هم شته چې شخړې حلوي.

د هېوادونو ترمنځ که اختلافات پيدا کېږي نو ملگري ملتونه يې حلوي. هر ډول

اختلافات د خبرو او مذاکرې له لارې حل کېدای شي، نو لازمه نه ده چې د جگړې لاره ونيول شي او سوله له منځه لاړه شي. مورې ټولو ته لازمه ده چې د سولې د دفاع او ساتنې فکر د انسانانو په ذهنونو کې وروزو، ځکه چې جگړه هم له همدغه ځای څخه پیلېږي.

فعالیتونه

- ۱- زده کوونکي دې د ښوونکي له لوستلو څخه وروسته د متن یو، یو پراگراف ولولي او مفهوم دې څرگند کړي.
- ۲- زده کوونکي دې په دوه پراگرافونو کې د جگړې زیانونه او د سولې گټې ولیکي او په وار سره دې په ټولگي کې واوروي.
- ۳- زده کوونکي دې په وار سره په لاندې موضوع باندې خبرې وکړي او خپل خپل نظر دې څرگند کړي (څنگه کولی شو د خلکو په ذهنونو کې د سولې ساتنې اصل وروزو).
- ۴- (خلک ډول ډول دي) زده کوونکي دې وویي چې دا جمله څه معنا لري. د ټولني په گټه ده که په تاوان؟
- ۵- دوه زده کوونکي دې د نورو په استازیتوب په وار سره په دې خبرې وکړي چې څنگه کولای شو اختلافات حل کړو؟
- ۶- زده کوونکي دې په دې خبرې وکړي چې ښځې د سولې په راوستو کې څه رول لوبولای شي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کورونو کې متن په غور سره ولولي او بیا دې د دې متن په رڼا کې د سولې په هکله یوه لیکنه وکړي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې د نورو ټولگيوالو په وړاندې ولولي.

ادب څه ته وايي؟

مور په ښوونځي کې او هم له ښوونځي څخه د باندې ځينې کلمې اورو او يا يې په کتابونو او مجلو کې لولو، خو په اړه يې دومره معلومات نه لرو چې ورباندې وپوهېږو، د بېلگې په توگه ادب، ادبيات، ادبپوهنه، کره کتنه، ادبي تاريخ، ادبي ژانر او داسې نورې کلمې يا اصطلاحات چې په ادب يا ادبياتو پورې اړه لري، خو ځينې به يې له معنا او تعريف سره لازمه آشنايي نه لري. د دې لپاره مو په دې لوست کې په ادب خبرې کړي او د ادب ځينې څانگې مو درته په لنډه توگه روښانه کړي دي چې د ادب هر څانگه په لنډ ډول وپېژنئ.

– ادب څه ته وايي؟

– شعر او داستان هم د ادب برخې دي؟

پخوانيو د آدب د كلمې په هكله ويل چې د ادب كلمه له (هذب) څخه اخیستل شوې چې (هذب) د بې عيبه معنا لري. د (هذب) كلمه به د هغې ونې لپاره استعمالېده چې ځانگې او بناخونه به يې پرې شول او صافه به شوه. وروسته بيا دا كلمه د هغه چا لپاره کارېده چې عیبونه به يې ورك شول او مهذب به شو. وروسته دغه (هذب) په ادب واوښته.

د ادب كلمه په تهذيب هم معنا شوې لكه څه شی چې له چا سره لایق او مناسب وي دې ته هم ادب ويل كېږي. په تعريف كې به يې داسې ويل كېدل چې ادب هغه پوهه ده چې انسان په خپله وينا او بيان كې له تېروتنې څخه ساتي. همدارنگه ادب پوهې، زيركې اخلاقي تهذيب او فضيلت ته هم وايي او په اصطلاح كې هغه پوهه او رياضت دی چې انسان ته فضيلت ورپه برخه كوي او په خپلو كړو وړو كې يې له تېروتنې څخه ژغوري.

په اوسنيو څېړنو كې ادب يو ژبنی هنر دی چې واقعیتونه په انځورونو كې وړاندې كوي. ادب واقعیت مخامخ او نېغ په نېغه نه بیانوي، بلکې په ښکلي او احساس پاروونکي شکل يې وړاندې كوي. شاعر او ليكوال له واقعیت څخه خپله اخیستنه كوي او بيا يې په عاطفي بڼه انځوروي. د ادبي ژانر (شعر، كيسې، ډرامې، طنز او نورو) مهمه ځانگړتيا دا ده چې احساس ولېږدوي او كه دا كار ونه كړي او د اورېدونكي يا لوستونكي پر عواطفو اغېزه ونه كړي، هغه ادبي اثر نه دی. ادب مخامخ نصیحت او لارښوونه نه كوي خو يوه پېښه داسې بيانوي چې تر لوستلو وروسته د شخص په سلوك او فكر كې مثبت بدلون راولي. بد ته بد ووايي او له ښو سره مينه وكړي. ادبيات د انسان ښكلايز ذوق تسكينوي، سرکښه غرايز تعمیروي، شل ذوقونه يې تربیه كوي. د غمونو او اندېښنو په وخت كې انسان ته تسلي وركوي. ادبيات دوي مهمې برخې لري چې يوه يې تخليقي ادبيات او بله يې تحقيقي ادبيات دي.

تخليقي يا هنري ادبيات هغو ادبي آثارو ته ويل كېږي لكه شعر، داستان، ډرامه، طنز، ادبي ټوټه، تكل او داسې نور... تحقيقي ادبيات د ادبي آثارو د ماهيت، منشاء، تكامل او

خرنگوالي په باره کې څېړنې ته ويل کېږي. په بله وينا تخليقي ادبيات هنري ادبي آثار دي او تحقيقي ادبيات ددغو آثارو په باره کې بحث او څېړنه ده چې دغو تحقيقي ادبياتو ته ادبپوهنه هم وايي.

ادبي ژانرونه

ژانر (genre) فرانسوي کلمه ده چې د نوع يا ډول معنا لري. ادبي اثار د شکل او جوړښت له پلوه د يوه يا بل ژانر په ډله کې راځي. په اروپا کې پخوا دغه ژانرونه منل شوي وو:

اېپيک، ليريک او ډراماتيک

اېپيک حماسې ته وايي. په نثر او نظم دواړو کې راتلاى شي. د اېپيک يا حماسې ځينې نامتو نمونې دا دي: د هومر ايلياد او اوډيسې، د هند مهابهارا ته، د فردوسي شاهنامه، د پښتو آدم خان درخانى او مؤمن خان او شيرينو.

د ليريک کلمه له لاتين څخه راوتلې ده. لايړ د موسيقۍ يو ډول تاريخه اله وه چې سندرې به ورسره ويل کېدې. ليريک کلمه د غنايي اشعارو لپاره کارول کېږي چې دغه اشعار د تخيل، هيجان او ترنم څرگندې نښې له ځان سره لري او د شاعر ځانگړي احساسات څرگندوي. په اوسني وخت کې ناول، لنډه کيسه، شعر، ادبي ټوټه او تکل منل شوي ادبي ژانرونه دي. په اوسني وخت کې د ژانر اصطلاح په پراخ مفهوم استعمالېږي، لکه داستان يو ادبي ژانر دی او د داستان هر ډول لکه لنډه کيسه، ناول، طنز او تکل هر يو ځانته ادبي ژانر دی.

همدارنگه په ليريک کې شعر ژانر دی او بيا د شعر نور ډولونه لکه غزل، قصيده، مثنوي، رباعي او داسې نور هر يو د شعر ډولونه دي.

په اېپيک يا حماسه کې هم پخوا دوه ژانرونه ډېر مشهور وو، لکه: تراژيډي او کميډي.

د ادبپوهنې څانگې

ادبپوهنه درې څانگې لري: ادبي تيوري، ادبي کره کتنه او ادبي تاريخ.

ادبي تيوري د ادبي آثارو پر منشاء، ماهيت، تكامل، ارزښت او د ارزونې پر مېتود او لارو بحث كوي. د ادب تيوري د ادبپوهنې د نورو څانگو لپاره اصول او لارې چارې برابروي.

د مثال په توگه ادبي كره كتونكي چې يو ادبي اثر ارزوي د ارزونې معيارونه له ادبي تيوري څخه ترلاسه كوي.

د ادبپوهنې بله څانگه ادبي كره كتنه ده. ادبي كره كتنه پر ادبي اثارو قضاوت كوي د ادبي اثارو ښه او بد، ښكلي او بدرنگه اړخونه رابرسېره كوي. په ادبي كره كتنه كې بايد له شخصي مينې، كينې، توهين او سپكاوي نه ډډه وشي او له علمي قضاوت او علمي ژبې څخه كار واخيستل شي.

د ادبي كره كتنې هدف دادی چې له لوستونكي سره د ادبي اثر په ارزونه كې مرسته وكړي او ليكونكي ته لارښوونه وكړي چې د خپلې ليكنې نيمگړتياوې او ښېگڼې وپېژني.

ادبي كره كتنه په هغه ټولنه كې ډېره اغېزه او گټه لري چې د بيان او تخليق آزادي وي. كه چېرې دا نه وي نو هلته ادبي كره كتنه د اختناق او سانسور د وسيلې په توگه استعمالېږي.

د ادبپوهنې بله مهمه څانگه ادبي تاريخ دی چې د ادب تاريخ او د ادبياتو تاريخ هم ورته وايي. د ادب تاريخ هغه پوهنه ده چې د هنري ادبياتو د پيدايښت او ودې جريان له تاريخي شرايطو سره د ارتباط په لړ كې څېړي. لكه د انسان ژوند چې څومره په ادب كې ځلېدلی، رابرسېره كوي يې. ادبي تذكره له ادبي تاريخ سره توپير لري. په ادبي تذكره كې د ليكوال او شاعر پېژندگلوې (بيوگرافي) راځي او په ادبي تاريخ كې ادبي جريان او تحول څېړل كېږي. د ادب دغه ياد شوي ډولونه په شلمه پېړۍ كې پښتو ژبې ته راننوتل او ويالل شول، ځكه چې شلمه پېړۍ د پښتو ادبياتو د پرمختگ او پراختيا پېړۍ ده. په همدې پېړۍ كې د پښتو هنري نثر رامنځته شو. په همدې پېړۍ كې پښتو ناولونه، ډرامې، لنډې كيسې، ادبي ټوټې، سفرنامې، راپورتاژونه، ځان پېژندنې، تكلونه او نور ادبي ژانرونه رامنځته شول.

په همدې پېړۍ كې پښتو آثار د چاپ غېږې ته ولوېده. پښتو د راډيو په څپو كې خوره

شوه. پښتو د سینما په پرده پلې شوه. پښتو د تلویزیون او کمپیوټر په سکرین راغله. په دې پېړۍ کې پښتو ته ټول امکانات برابر شول چې د عصر غوښتنه او د وخت ضرورت و. د دغو امکاناتو تر څنګه دا اړتیا هم پیدا شوه چې پښتانه لیکوال له نویو غوښتنو سره سم لیکنې وکړي او نړیوال معیار په نظر کې ولري. له همدې کبله په روانه پېړۍ کې د لیک او لیکوالۍ لارښودونه هم ولیکل شول او د لیکوالۍ، املا او انشا لوستونه په درسي کتابونو کې هم شامل شول.

د متن لنډیز:

ادب یو ژبني هنر دی چې واقعیتونه په انځورونو کې وړاندې کوي. ادب د دې مهمې برخې لري چې یوه یې تخليقي ادبیات او بله یې تحقيقي ادبیات دي. تخليقي ادبیات ادبي آثارو ته ویل کېږي لکه شعر، داستان، ډرامه او نور... تحقيقي ادبیات د ادبي آثارو د ماهیت منشاء، تکامل او څرنگوالي په باره کې څېړنې کوي په بله وینا تخليقي ادبیات هنري ادبي آثار دي او تحقيقي ادبیات د دغو آثارو په باره کې بحث او څېړنه کوي. تحقيقي ادبیاتو ته ادبپوهنه هم وايي. ادبپوهنه درې څانګې لري: ادبي تیوري، ادبي کره کتنه او ادبي تاریخ.

ادبي تیوري د ادبي آثارو پر منشاء، ماهیت، تکامل، ارزښت او د ارزښت پر مېتود بحث کوي. ادبي کره کتنه پر ادبي آثارو قضاوت کوي. د یو اثر ښې او بدې خواوې رابرسېره کوي او لیکوال ته لارښوونه کوي.

د ادب تاریخ هغه پوهنه ده چې د هنري ادبیاتو د پیدایښت او ودې جریان له تاریخي شرایطو سره د ارتباط په لړ کې څېړي. دا درې واړه څانګې یوه له بلې سره ارتباط لري او یو د بل مرستندوی دي.

- ۱- زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنو ته دې ځوابونه وويي:
 - _ د ادب کلمه له څه شي نه راوتلې ده؟
 - _ ادب په څو برخو وېشل کېږي؟
 - _ ادبپوهنه کومې څانگې لري؟
 - _ ادبي تاريخ څه ته وايي؟
 - _ ژانر، اييک او ليريک کلمې څه شي ته استعمالېږي؟

- ۲- زده کوونکي دې د هغو ادبي ژانرونو نومونه واخلي چې دوی يې پېژني؟
- ۳- څو زده کوونکي دې په وار سره په کره کتنه خبرې وکړي چې کره کتنه څه گټې لري؟
- ۴- تاسې په پښتو ژبه کې کوم اوسني ليکوال پېژني؟
- ۵- زده کوونکي دې د خپل راتلونکي په هکله يو يو پراگراف وليکي او په وار سره دې په ټولگي کې واوروي؟
- ۶- زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:
(فضيلت، رياضت، تهذيب، منشاء، ماهيت، تکامل، اختناق، سانسور، تحول).

- زده کوونکي دې د متن په موضوعاتو کې ځانته يوه موضوع وټاکي او په اړه دې لس کرښې وليکي، په راتلونکي درسي ساعت کې دې ولولي.

خوشحال خان خټک

د پښتو ادب منځنی دوره په نومیالیو شاعرانو ښکلي ده چې هر یو یې ځانته ځانگړی ځای او آثار لري. یو له دغو نومیالیو څخه خوشحال خان خټک دی چې پښتو ادب پرې ویاړي. دغه د تورې او قلم خاوند پښتو ادب ته ډېر ارزښتمن کتابونه په میراث پرې ایښي دي.

خوشحال خان خټک د پښتو ادب سرلاری دی چې د حماسي سبک په رامنځته کېدو یې ډېر لارویان په ځان پسې روان کړي. په دې لوست کې به د ده د ژوند او ادب پر بېلابېلو اړخونو پوه شئ.

– تاسې د خوشحال خان خټک په هکله څه معلومات لرئ؟

– خوشحال خان خټک پښتو ادب ته څه ورکړي دي؟

– ولې خوشحال د هند د حکمرانې مغلي کورنۍ پر ضد جنگېده؟

خوشحال خان خټک د هند د مغلي پاچا نور الدين جهانگیر په وخت کې په (۱۰۲۲هـ ق)، (۱۶۱۳م) د پېښور په اکوړه کې وزېږېد.

پلار يې شهباز خان، نيکه يې يحيی خان او غور نيکه يې ملک اکوړی و. خوشحال خان په خپله يوه قصيده کې خپله پېژندگلوي په دې ډول کوي:

زه خوشحال د شهباز خان يم چې تورزن يم کان په کان
شهباز خان د يحيی خان و چې بل نه و هسې ځوان
يحيی خان د اکوړې و چې په توره شو سلطان
د اکبر بادشاه په دور شو د خپل ولس ستر خان

د هجرت زر دوه ويشت سن و

چې زه راغلم په جهان

د خوشحال خان مشر نيکه ملک اکوړی د هند د مغلي پاچا جلال الدين اکبر له خوا د خټکو د مشر په توگه وټاکل شو. اکبر پاچا ملک اکوړې ته له خير اباد څخه تر نوناره پورې سيمه په جاگير کې ورکړه. د سرک ساتل او په پاچاهي لاره باندې د څارويو د تگ راتگ د محصول ټولولو امتياز هم ده ته ورکړل شو.

د خوشحال خان ژوند له ماشومتوب څخه تر سپين ږيرتوبه پورې له حوادثو ډک دی. دی شپږ کلن و چې په لنډې سيند کې ډوب شو، خو د کلي د يوې بنڅې په واسطه وژغورل شو.

په اته کلنۍ کې پرې له څپرې څخه يو کانی راولويد او سر يې داسې ټپي شو چې يوه اونۍ له مرگ سره لاس وگرېوان و، خو وروسته ورو، ورو په رغېدو شو.

د واده په شپه سختې تېبې نيولې و او د کورنۍ غړو په برستنو کې داسې پټ کړی و چې د ساه ايستلو توان يې نه و. خوشحال خان د پلار له مړينې وروسته د خپل قوم مشر وټاکل شو. دغه وخت د هند پاچا شاه جهان و او له خوشحال خان سره يې اړيکې بڼې وې، خو کله چې اورنگزيب خپل وروڼه مړه کړل او خپل پلار شاه جهان يې بندي کړ، نو خوشحال

خان بې هم په (۱۰۷۴هـ.ق)، (۱۶۶۴م) کې ونيو.

خوشحال خان دوه نيم کاله په ډيلي او د جيپور د رياست د رنتبور په زندان کې تېر کړل. بيا اگري ته ولېږل شو. د څلورو کالو بند او نظر بندۍ څخه وروسته آزاد شو. خوشحال خان چې کله خپل وطن ته راستون شو، نو د هوډ نيولو په تکل کې و. خوشحال په خپل يو شعر کې دغه حالت په دې ډول څرگندوي:

پس له بنده دی دا عزم د خوشحال د خاطر جزم
يانیولی مخ مکې ته یا مغلو سره رزم
خوشحال خان د پښتنو د امپراتورۍ د بیا جوړونې او افغاني دولت د جوړښت لپاره توره تر ملا کره او وېي ويل:

د افغان په ننگ مې وتړله توره
ننگیالی د زماني خوشحال خټک يم
خوشحال خان له مغلو سره ډېر جنگونه وکړل. په ډېرو جنگونو کې يې مغلو ته ماته ورکړه، تر دې چې د هند مغلي پاچا اورنگزيب پخپله لاهور ته راغی او په حسن ابدال کې يې دوې میاشتي تېرې کړې.

ایمل خان مومند او دریا خان اړیدي هغه نوميالي پښتانه وو چې پخوا يې د مغولو د حکومت د ظلم او زیاتي په وړاندې د خپلواکۍ بیرغ پورته کړی او پښتانه يې د آزادۍ جنگ ته تیار کړي وو. بیا نو خوشحال خان خټک هم ددغو نوميالیو مشرانو تر څنګ ودرېد او د مغولو په وړاندې يې د ستر جنگ میدان ته ورودانګل.

د خوشحال خان د عمر وروستي څو کاله د سختو غمونو، مصیبتونو او ستونزو نه ډک کلونه وو. د خوشحال خان یو زوی بهرام خان له مغلو سره ملګری شو او هڅه يې کوله چې خوشحال خان ونیسي او مغلو ته يې وسپاري.

بهرام خان له اورنگ زیب څخه زده کړي وو چې سړی کولای شي خپل پلار زنداني کړي او خپل وروڼه ووژني، نو ده هم د خپل پلار د نیولو هڅه وکړه، خو بريالی نه شو او خوشحال خان هم خپل هوډ پرې نښود. خوشحال خان د ژوند په وروستيو ورځو کې

اږيدو ته لار او په ډمبره نومې ځای کې يې پناه واخيسته.

خوشحال خان له ډېرو کړاوونو وروسته په ۱۱۰۰هـ ق ۱۶۸۹م له دې نړۍ څخه سترگې پټې کړې.

د خوشحال قدر که اوس په هيچا نشته
پس له مرگه به يې ياد کاډپر عالم

خوشحال خان په عقیده سني مسلمان او په اهل سنت والجماعت کې حنفي و. د اهل بيتو سره يې ډېره مينه وه. د لمونځ او روژې ډېر پابند و او د سخاوت خوېې دا حال و چې د ځانې او سردارۍ سره صاحب نصاب شوی نه و. وضعه يې فقيرانه وه، ډېر رښتيني او د رښتيا ويلو پابند و.

د ارادې ډېر کلک، ډېر تورزن، شجاع او خود اړه سړی و. همپشه د احسان تابع و په دښمنۍ کې به يې هم د احسان حق نه هېرولو. طبيعت يې تيز و. د ټوپک، غشي او بازهر قسم ښکار به يې کولو. بازونه او اسونه به يې ډېر ساتل. په کتاب، سرود او ښايست مين و، دغه شوقونه يې تر اخري عمره ساتلي وو.

خوشحال خان خټک په نظم او نثر کې ډېر کتابونه وليکل. تر ده دمخه په پښتو کې مسجع نثر دود و. خوشحال خان خټک پښتو نثر بېرته ساده او روان کړ. دستارنامه يې په ساده او روان نثر وليکله چې په نثر کې د ده تر ټولو غوره کتاب دی.

خوشحال خان خټک دستارنامه په زندان کې وليکله او په ټولنه کې يې د مشرتابه لپاره شل هنرونه او شل خصلتونه وټاکل. خوشحال خان خټک د پښتو په الفبا کې هم زياتونې وکړې. خوشحال خان خټک په شل کلنۍ کې د شعر ويل پيل کړل او پښتو شعر يې لوړو پوړيو ته ورساوه. د خوشحال خان خټک د شعر موضوعات رنگارنگ دي، خو د رزم او بزم برخه يې درنه ده. د خان وطني او ملي کلام د هغه د ادبي آثارو يوه امتيازي او مهمه برخه ده. د خوشحال خان دا د آزادۍ له ولولو نه ډک اشعار که يو خوا د وطن سره د ده مينه څرگندوي، نو له بله پلوه د پښتنو او مغلو د سياسي کشمکش د تاريخ يو مهم څپرکی دی. د خان ملي شاعري له خپل قام سره د مينې، کلک هوډ، آزادۍ، مېړانې او اصلاحي

لارښوونو نه ډکه ده. د همدې مینې له کبله په خپل قام سخت انتقادونه کوي او د پښتنو د ښو صفتونو سره د هغوی د کردار نیمگړې خواوې هم بیانوي.

هغه د خپل ولس او ټولني ژوره مطالعه درلوده او د ټولو اړخونو څخه ښه خبر و. دا هر څه یې په خپل شعر کې انځور کړي او د دوی د اصلاح کوښښ یې کړی دی. د ده په شاعری کې د جذباتو ډېر زور، هیجان او توپان هم په ډېر اخلاص او صداقت سره ښکاري.

د خوشحال په کورنۍ کې د ده زامن او لمسیان هم شاعران وو، لکه: د ده زامن اشرف خان هجري، عبدالقادر خان خټک، صدر خان، لور یې حلیمه خټکه، لمسیان یې افضل خان خټک او کاظم خان شیدا هم د دیوانونو خاوندان دي. خوشحال خان خټک په نظم او نثر کې زیات کتابونه لیکلي چې ځینې مهم یې دادي:

د نظم برخه

۱- دیوان: د خوشحال خان خټک د شعرونو شمېر له څلوېښتو زرو بیتونو اوږي. خوشحال خان خټک په پښتو او فارسي دواړو ژبو کې شعرونه ویلي دي. فارسي شعرونه یې هم په دیوان کې راغلي دي.

۲- بازنامه: یو منظوم اثر دی چې د بازونو د ډولونو، د هغوی د مرضونو د علاج او د بازونو د ښکار په هکله پکې معلومات راغلي دي.

۳- هدایه: د فقهې د مشهور کتاب پښتو ژباړه ده.

۴- آئینه: د فقهې په برخه کې دی او له عربي ژبې څخه ژباړل شوی دی.

۵- فضل نامه: فقهې موضوعات او نور اسلامي مسایل پکې راغلي دي.

۶- سوات نامه: سوات ته د خوشحال خان د تگ خاطرات او د سوات جغرافیایي

حالات پکې بیان شوي دي.

۷- طب نامه: طبي موضوعات پکې خپرل شوي دي.

۸- فرخنامه: د تورې او قلم مناظره پکې راغلي ده.

۹- فراقنامه: د خوشحال د بند د ورځو حالات پکې راغلي دي.

د نثر برخه

۱_ دستار نامه: خوشحال خان خټک په دې کتاب کې د دستار د سړي لپاره شل هنرونه او شل خصلتونه بیان کړي دي.

۲_ بیاض: په دې کتاب کې د خوشحال خان خټک ژوند لیک، د ده د کورنۍ احوال او د ده تاریخي کارنامې راغلي دي.

له بیاض څخه د خوشحال خان خټک د نثر نمونه:

په اخير د جمادي الثاني د تیرا نه راروان شوم. راز علي، حسن علي، موسی و غیره بڼه، بڼه سواره بدرقه راسره وو.

په بازار راغلم. هور ته ایمل خان په مخه راغی، سره کېناستو. دی تیرا ته راته، وې چې راسره جار وځه، ما وې چې که زه پوهېدای چې ته به رایشې زه به ستا وراتلو ته معطل وم. اما اوس روان یم.

افریديو ستنولم، ستون نه شوم. اوس جاروځم څه خو عیب غوندې شي. یو څو خبرې مو سره وکړې، روان شوم، افریدی مې سره رخصت کړل. سرو پای بها مې هر کدام ته ورکړه، د څڅوبي په لار ایمل خان سره ډکې لره راغلم، شپه مې هورته تېره کړه. سبا بېرې راغله، پورې شوو، ورو، ورو مومندو کې تلو.

واړو بڼه پښتونولي کوله. هر ځای به په بڼه روش راغله. ضیافت و غیره به یې بڼه وکړو. ځای په ځای راسره وو. تر خپل حدود نه یې تېرولو، مهمند بڼه عالم ولید شه.

د خوشحال خان خټک د کلام نمونه:

په کاته، کاته مې سترگې په خاته شي	چې خبر دې د راتلو راباندې وشي
ته خو اوس له ما نه لارې مرور شوې	دا زما یاري دې هم گوندې په زړه شي
گوره تا راباندې کومې کوچې وکړې	که په پښو درځنې درومم زړه مې نشي
چې دیدن د مین وکړمه تازه شم	لکه کښت چې په باران سره اوبه شي
د بڼه یار بېلتون د ستوني پرېکول دي	په یرغ به ستونی چېرې پرېکاوه شي

په ارمان د هغه وخت يم درېغه، درېغه!
د خپل يار د جدائيه هسې کار دی
بخته! هومره مدد بيا راسره وکړه
که د زې سيب يې بيا زما په خوله شي
لکه ساه چې له وجود نه په واته شي
چې په غېر کې مې بيا تللی يار ويده شي
د خوشحال سلام په وارو بنو يارانو
گونډې بيا يې په ليدو سره زړه ښه شي

د متن لنډيز

خوشحال خان خټک د پښتو ادب د منځنۍ دورې هغه نوميالی شاعر دی چې په نظم او نثر کې يې په لسگونو کتابونه ليکلي دي.

دی د مغلي پاچا نور الدين جهانگير په زمانه کې په (۱۰۲۲هـ ق) کال د پښتونخوا په اکوړه کې زېږېدلی او په (۱۱۰۰هـ ق) کې وفات شوی دی. په نثر کې يې مشهور کتاب دستارنامه دی او په نظم کې يې سوات نامه، باز نامه، طب نامه او د شعرونو ديوان ډېر زيات شهرت لري.

خوشحال خان په شل کلنۍ کې په شعر ويلو پيل کړی او په پښتو ادب کې د حماسي سبک سرلاری دی. خوشحال خان د هند د حکمرانې مغلي کورنۍ پر ضد مبارزه کوله او د اورنگزېب پر ضد جنگېده.

خوشحال خان د پښتو ادب په بېلابېلو څانگو کې مهم آثار پرې ايښي او د ادب په هر ډگر کې يې قلم ډېر ښه چلېده. خوشحال خان خټک لا ډېر پخوا د خپل ځان په هکله ويلي وو:

خټک خو پرېږده په درست جهان کې عجب که هسې فرهنگيالی راشي

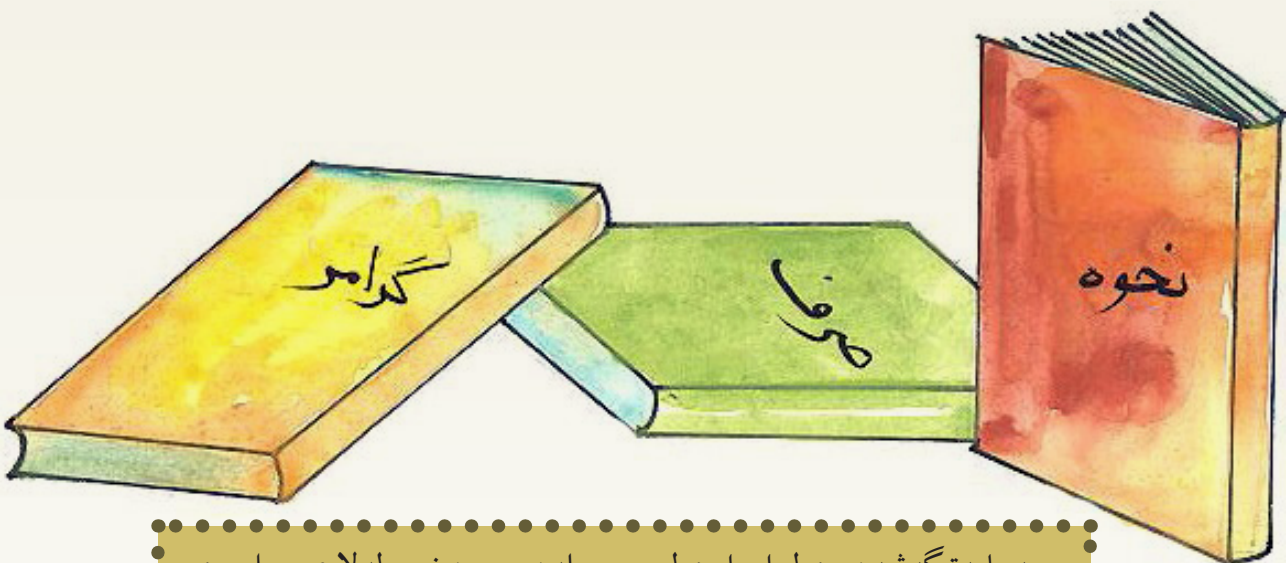
- ۱- زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:
 - خوشحال خان په کوم کال او کوم ځای کې دنیا ته راغی؟
 - خوشحال خان ولې د اورنگزېب له خوا بندي شو؟
 - په نثر کې د خوشحال خان کوم کتابونه پېژنئ؟
 - په نظم کې د خوشحال خان مشهور کتابونه کوم دي؟
- ۲- زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:
(جزم، رزم، هوډ، بزم، يرغل، فرهنگيالی)
- ۳- زده کوونکي دې په وار سره د خوشحال شعر ولولي او ښوونکی دې د زده کوونکو د شعر لوستل او د کلماتو سم تلفظ وڅاري.
- ۴- زده کوونکي دې په لاندې شعر خبرې وکړي او د شعر اصلي مقصد دې روښانه کړي:
ختک خو پر پرده په درست جهان کې عجب که هسې فرهنگيالی راشي
- ۵- زده کوونکي دې د خوشحال د کلام نمونه ولولي او بیا دې د شعر مفهوم په خپلو خبرو کې وويي.
- ۶- یو زده کوونکی دې د خوشحال د کوچنیتوب پېښې وويي.
- ۷- څو زده کوونکي دې د خوشحال د کورنۍ د څو تنو شاعرانو نومونه واخلي.

ستاسې له نظره خوشحال خان خټک څه ډول شخصیت دی؟
په دې اړه یوه لنډه مقاله ولیکئ. د مقالې د لیکلو په وخت کې له خپلو مشرانو څخه مرسته وغواړئ او یا هم له کوم کتاب څخه گټه واخلي.

پښتو نحوه يا جمله پوهنه

په عامه توگه ژبه د پوهولو او راپوهولو يوه وسيله ده. مور د خبرو له لارې يو بل پوهوو او خپل مطلب حلوو. په خبرو کې کلمې او جملې کاروو. د نحوې علم چې د ژبپوهنې يوه برخه ده، له جملې څخه بحث کوي. ژبپوهنه هغه علم ته وايي چې د يوې ژبې اصلي جوړښت تر څېړنې لاندې نيسي يا هغه پوهنه ده چې د معاصرو علمي طريقو پر بنسټ د ژبې ماهيت او څرنگوالي مطالعه کوي. ژبپوهنه د بېلابېلو ژبو کورنۍ د دوی خپلوي، ډلې او تاريخي بدلونونه هم څېړي.

ژبپوهنه درې برخې لري، فونولوژي (غږ پوهنه)، مورفولوژي (لغت پوهنه)، سنټکس (نحوه يا جمله پوهنه). جمله پوهنه د جملې د جوړښت او ډولونو په اړه بحث کوي. دادی په دې درس کې تاسې ته د جمله پوهنې په اړه معلومات درکوو.

جمله څه ته وايي او په خبرو کې څه ارزښت لري؟

که د جملو جوړښت سم نه وي په خبرو کې به څه ستونزه رامنځته شي؟

نحوه یا جمله پوهنه

(Syntax)

نحوه عربي کلمه ده چې لغوي معنا يې لاره، طريقه، روش طرز او دود دی. په اصطلاح کې د گرامر هغه برخه ده چې په جملو کې د کلمو د ځای پر ځای کېدلو، د کلمو پر اړیکو، ترتيب او ترکيب باندې غږېږي.

په بله وينا نحوه هغه پوهنې ته ويل کېږي چې د يوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو، ترکيبونو له جوړښت، ترتيب او تنظيم څخه بحث کوي.

د وينا د توکو (اجزاوو) خپل منځي اړیکې او جوړښت د نحوې موضوع ده.

څرگنده ده چې جمله پوهنه په يوې جملې کې د کلمو (مورفيمونو) د گرامري ترکيب د يوځای کېدو طريقه، ترتيب او معنوي رابطه په يوې ټاکلې ژبه کې څېړي او يا په بله وينا د جملو لفظي جوړښت او معنوي ځانگړتياوې مطالعه کوي، نو څنگه چې د نحوې د مطالعې او څېړنې اصلي او اساسي مواد جملې دي، نو په همدې توگه د کلمو ترکيب هم د جملو په جوړښت کې يوه برخه گڼل کېږي، لکه: هلک ولويد. دا يوه ساده جمله ده او له دوو کلمو څخه جوړه ده. لومړۍ برخه يې ((هلک)) چې د جملې فاعل (مسند اليه) او دويمه برخه يې ((ولويد)) فعل (مسند) دی، که چېرې په همدغې جملې کې د جملې د فاعل (هلک) سره ځينې مورفيمونه چې نحوي رابطه سره ولري، يوځای شي، نو دغه فاعل (هلک) د خپلو اړوندو توکو سره يو ترکيب دی. لکه ښه هلک، يو ډېر ښه هلک، يو غښتلی تکړه ښه هلک. دغه ډله کلمې له يو بل سره نحوي رابطه لري او په پورتنۍ جمله کې د هلک سره د ابتدا په حيث راځي چې د ترکيب په نامه يادېږي. همدارنگه د (ولويد) فعل سره چې د جملې مسند دی يو شمېر نورې کلمې يوځای شي او نحوي رابطه ولري د جملې په مسند (خبر) کې راځي، لکه: سخت ولويد، په زوره ولويد، سخت په زوره ولويد. يا وران ولويد، ډېر وران ولويد، خورا ډېر وران ولويد.

په پورتنۍ اسمي ترکيبونو کې گورو چې هلک د ترکيب اصلي جز دی او د خپلو متعلقاتو سره يو اسمي ترکيب گڼل کېږي او په دويمه برخه کې ولويد د فعلي ترکيب اصلي

جز دی نو فعلی ترکیب ورته ویلی شو.

نو ویلی شو چې ترکیب د دوو یا زیاتو خپلواکو او ناخپلواکو، کلمو او مورفیمونو له یوځای کېدو څخه عبارت دی چې اجزایې یو له بله سره گرامري ارتباط ولري. ترکیبونه بیا په خپل وار د معنا او جوړښت له مخې بېلابېل ډولونه لري.

جمله (Sentence): جمله عربي کلمه ده. لغوي معنا یې مجموعه او ټولگه ده او په اصطلاح کې د الفاظو او کلمو یو داسې ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم څرگندوي. یا په بله وینا جمله د یوې ژبې هغه خپلواکه گرامري برخه ده چې د جوړښت او معنا له مخې پوره او بشپړه وي.

د جملې بنسټیزې برخې: هره جمله دوه بنسټیزې برخې لري. مبتدا او خبر چې د جملې زړې یا هسته جوړوي. لکه په دې بېلگو کې: نجونې راغلې، ورځ تېره شوه، ټولنه وده کوي، په دغو جملو کې د مبتدا (مسند الیه) او خبر (مسند) برخې په خپلواکه توگه راغلي دي.

۱- مبتدا (مسند الیه، فاعل = subject)

مبتدا د جملې یوه خپلواکه (مستقله) معنا لرونکې برخه گڼل کېږي. په جمله کې ددغې برخې په اړه خبر ورکول کېږي. یا مبتدا (مسند الیه) هغه برخه ده چې د هغې په نسبت څه ویل کېږي. یعنې د یو حکم نسبت ورته کېږي.

په دې برخه کې د اشخاصو نومونه، د شیانو نومونه، ضمیرونه، صفتونه، عددونه، قیدونه له ټولو ساده او مرکبو ښو سره راځي. سربېره پر دې په اصلي حالت او اوبښتي یا (مغیره) حالت کې هم راتلای شي. لکه: زده کوونکي د آزمویښې په فکر کې دي. لمر راوخوت. خلکو خپل کار کاوه، تیل توی شول.

په پورته جملو کې (زده کوونکي، لمر، خلکو، تیل) د مبتدا (مسند الیه) او د جملو نورې برخې د خبر (مسند) په توگه راغلي دي.

۲- خبر (مسند): خبر یا مسند د جملې هغه بنسټیزه برخه ده چې د مبتدا (مسند الیه) حال څرگندوي. خبر هم د مبتدا په شان د وینا او کلام له ټولو توکو څخه راتلای شي. خبر

د جوړښت له مخې کېدای شي چې ساده او یا مرکب وي. خبر په دوو ډولونو وېشل کېږي. اسمي او فعلي.

هغه جملې چې د خبر په برخه کې بې پوره فعل یا فعلي ترکیب راغلی وي، د فعلي جملې په نامه یادېږي. هغه جملې چې ابتدا او خبر دواړه بې نومونه وي اسمي جملې ورته وایي، لکه: دکلي مشر خانمیر دی (اسمي جمله)، زه ښار ته ځم (فعلی جمله).

د جملې ډولونه: جمله د جوړښت له مخې په دوو لویو ډلو وېشل کېږي، یوه ستوې یا ساده جمله، غبرګه یا مرکبه جمله.

۱- یوه ستوې یا ساده جمله: یوه ستوې جمله هغه ده چې له یو فاعل او یو فعل څخه جوړه وي. یا په بله وینا له یوې ابتدا او یوه خبر څخه جوړه وي، یوه ستوې جمله په دوه ډوله ده:

الف: لنډه ساده یوه ستوې جمله: هغه جمله ده چې بنسټیزې برخې (ابتدا - خبر) یې له یوې خپلواکې کلمې او یا لنډ ترکیب څخه جوړ وي، لکه: احمد راغی، جمیله راغله، د لمر سترګه پرېوته، سپورمۍ راوختله.

ب: اوږده یوه ستوې جمله: هغه جمله ده چې بنسټیزې برخې (ابتدا- خبر) د څو ساده لنډو یا اوږدو ترکیبونو څخه جوړ وي، لکه:

د احمد شاه بابا ښوونځي زده کوونکو په کلنی آزمونه کې ښې نمرې واخیستې.
د ملالی لېسې نجونو د والیبال په سیالی کې ښې نمرې ترلاسه کړې.

۲- مرکبه یا غبرګه جمله: هغه جمله ده چې له دوو یا زیاتو ساده (یوه ستوو) جملو څخه جوړه او یوه جمله له بلې سره لفظي او معنوي اړیکې ولري، خو هره جمله خپلې ځانګړنې ولري.

په پښتو ژبه کې غبرګه یا مرکبه جمله دا لاندې ډولونه لري:

۱- پیوستې یا خپلواکې غبرګې جملې: هغه دي چې له دوو یا زیاتو یوه ستوو جملو څخه جوړې شوي وي او دغه جملې په نحوي توګه یو له بل سره مساوي حیثیت ولري. په نسبي توګه خپلواکې ګڼل کېږي، په دوه ډلو وېشل کېږي:

الف: لنډه غبرگه پيوسته جمله: چې د دواړو جملو اساسي برخې يې له لنډو ساده اسمي او فعلي ترکيبونو څخه جوړې وي، لکه:

لمر راوخوت او شاوخوا رڼا شوه، سپوږمۍ پرېوته او شاوخوا تياره شوه

ب: اوږده پيوسته غبرگه جمله: هغه ده چې د جملې په ابتدا او خبر دواړو برخو کې د جملې اجزاوې له دوو څخه زيات توکي ولري او په اجزاوو کې يې ډېرښت او پراخوالی راغلی وي، لکه:

آزموینه راغله او زياتره زده کوونکي د آزمويڼې له سختوالي څخه په ډار او اندېښنه کې دي. دا غبرگې جملې هم په دوه ډوله دي.

لومړۍ: آزاده يا پرانيستې جمله: هغه جمله ده چې له دوو، درېوو يا ډېرو جملو څخه جوړه وي چې شمېر يې نور هم پسې زياتېدای شي؛ خو دغه جملې په آزاد چوکاټ کې راځي، لکه:

کله به باران ورېږده، کله به واوره ورېږده، کله به شين شو، کله به وربخ شوه او د باران څاخکي به شول.

يا: کله به ورو روان و، کله به تېز شو او په منډه به شو او چې سترې به شو، نو دمه به يې وکړه.

۲- محدوده يا تړلې او ناخپلواکه غبرگه جمله

دا جملې معمولاً په دوو جملو ختمېږي. کله کله درې جملې هم سره يوځای شوي وي، لکه: بايد تللی وای، خو لاړ نه شو.

د معنا له مخې د جملې ډولونه: په پښتو ژبه کې جمله د معنا له مخې په دوو لويو ډلو وېشل کېږي: ۱- خبري، ۲- ناخبري.

لومړۍ: خبري يا بياني جملې: هغه جملې دي چې د يوه څيز د حال او کيفيت بيان او څرگندونه کوي. يا يو فکر د خبر په توگه بيانوي. په ليکنه کې د دې جملې په پای کې ټکی (.) اېښودل کېږي، لکه:

احمد شاه بابا د افغانستان نوميالی واکمن تېر شوی دی.

ملاله د میوند یوه اتله مېرمن وه.

خبري جمله په درې ډوله ده

الف: حقيقي مثبتې خبري جمله: هغه جمله ده چې د یوې اصلي او حقيقي پېښې بیان

کوي، لکه: زده کوونکو درس ولوست.

ب: حقيقي منفي خبري جمله: د هغه څه څرگندونه کوي چې په واقعیت کې یې شته

والی ثابت نه وي، په دې جملو کې د نفي ادات د کومکي فعل نه مخکې راځي، لکه: زده

کوونکي درس نه لولي.

ج: تاکيدي خبري مثبتې جمله: هغه جمله ده چې د یوه واقعیت د تائید، تصدیق او تاکید

لپاره وي. د (خو) ادات ورسره یوځای راوړل کېږي، لکه:

وطن خو په هر چاگران دی.

دویم: ناخبري یا انشايي جمله

ناخبري یا انشايي جملې دا لاندې ډولونه لري

۱- د پوښتنې جمله: هغه جمله ده چې ویونکی پوښتنه کوي. په دې جملو کې د یوه

شخص، ځای، موضوع او وخت په باره کې پوښتنه کېږي او د ځواب غوښتونکي وي.

په وینا کې د دې جملو ځانگړنه د غږ لوړوالی او فشار وي او په لیک کې یې د پوښتنې

نښه (؟) په پای کې ایښودل کېږي، لکه: چېرته ځې؟ څه وخت راغلې؟

۲- امریه جمله: په دې جملو کې د ویناوال مطلب او موخه د یوه کار غوښتنه، امر،

حکم، غوښتنې، هیلې، بلنې، مشورې او اخطار په بڼه وي. دا جملې هم د ویلو ځانگړی

غږ لري، لکه: درس ولوله! راځه چې ځو! دلته راشه! بیا داسې ونه کړې! کتاب راکړه!

۳- تعجیبي جمله: دا جمله د حیرانتیا په حالت کې ویل کېږي، یا د حیرانۍ څرگندونه

کوي. دا هم د پوښتنې په حالت کې ویل کېږي، خو د هغې سره یې توپیر دادی چې ځواب

نه غواړي، لکه:

خومره بڼه نجلی ده! څه کارونه دې وکړل!

- ۴- تمنايي جمله: په دې جملو کې د غوښتنې او هیلې مفهوم نغښتي وي، لکه: کاشکې ورشم، ارمان چې تللی وای.
- ۵- شکي احتمالي جمله: چې مقصد او مطلب پکې ثابت نه وي او شخص په دوو کې حیران او دوه زړې وي، لکه: بڼايي ورور یې هم ورسره راشي. گوندې ښه کتاب وي.
- ۶- ټینګاري جمله: د تاکید او ټینګار په موخه او مقصد راځي، لکه: خامخا ورځم، حتمي راشه!
- ۷- قسمیه جمله: چې په یوه کار باندې د خلکو د باور کولو لپاره په یو سپېڅلي، لوړ، محترم ذات باندې لوړه (قسم) کول څرګندوي، لکه: خداپر ودرځم.
- ۸- دعائیه جمله: د خیر ښېګڼې د غوښتنو او څرګندولو لپاره ویل کېږي، لکه: څه الله دې مرستندوی شه!

د متن لټلنيز

ژبپوهنه د یوې ژبې جوړښت او څرنگوالی تر څېړنې لاندې نیسي. درې برخې لري، غږ پوهنه (فونولوژي)، لغت پوهنه (مورفولوژي)، سنتیکس (جمله پوهنه). جمله عربي کلمه ده معنایې مجموعه او ټولګه ده. په اصطلاح کې د کلمو داسې یو ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم څرګند کړي. جمله له دوو برخو څخه جوړه ده چې لومړۍ برخې ته مبتدا او دویمې برخې ته خبر وايي. په مبتدا کې نومونه، صفتونه، قیدونه او نور راځي. خبر د مبتدا حال څرګندوي او په خبر کې فعلونه او نومونه راځي. د جوړښت له مخې جملې په یوه ستوې او مرکبې جملې وېشل کېږي چې هره ډله یې بېلابېل ډولونه لري. جمله د معنا له مخې په خبري او ناخبري جملو وېشل کېږي چې بیا هره ډله بېلابېل ډولونه لري.

فعالیتونه

۱- زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

• ژبپوهنه کومې برخې لري؟

• جمله څه ته وايي؟

• جمله له کومو برخو څخه جوړه ده؟

• خبر په څو ډولونو وېشل کېږي هر ډول يې څرگند کړئ؟

۲- زده کوونکي دې په خپله خوښه څو جملې وليکي او په هغه کې دې مبتدا او خبر

په نښه کړي.

۳- زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، يوه ډله دې د يوه ستوې جملې مثالونه

ووایي او بله ډله دې په وار سره د مرکبې جملې مثالونه ووايي، ښوونکی دې د زده کوونکو

تپروتني سمې کړي.

۴- زده کوونکي دې د معنا له مخې د جملو ډولونه په خپلو کتابچو کې له مثالونو سره

ولیکي او بيا دې په وار سره په ټولگي کې ولولي، لکه (مشته خبري جمله، منفي خبري

جمله، د پوښتنې جمله، امریه جمله، تعجبي جمله، تمنایي جمله، شکی جمله)

۵- زده کوونکي دې په خپله خوښه يوه يوه جمله ووايي او بيا دې څرگنده کړي چې

څه ډول جمله ده؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې يو ځل بيا متن ولولي او د متن پر بنسټ دې په خپله خوښه

څو ډوله جملې جوړې کړي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

ملي نظمونه

په پښتو ژبه کې دوه ډوله نظمونه دي چې يوه ډله يې ملي نظمونه او بله ډله د شرقي شاعرۍ په تقليد کلاسيک ديواني نظمونه دي. د ملي نظمونو برخې ته د ولسي ادبياتو نومونه کارول شوي ده، ځکه چې دا زموږ د ولس خپل مال دی او د چا په تقليد نه دي ويل شوي. د پښتو ولسي ادبيات يوه بڼه يا څيره لري چې د مختلفو ډولونو په درلودلو سره يې د سيمې په ژبو کې سيال نشته. ولسي ادبيات دوه عمده برخې لري، د نثر برخه او د نظم برخه. د نظم يوه برخه يې هغه ده چې ويونکي يې معلوم نه دي او په ټول ولس پورې اړه لري چې دې ته عامې سندري وايي. بله برخه يې هغه نظمونه دي چې ويونکي يې معلوم دي او دې برخې ته خاصې سندري وايي.

د ولسي ادبياتو ډېره برخه په ولس کې خوره ده او لږه برخه يې د څېړونکو له خوا راټوله شوې ده. په دې درس کې به تاسې د ملي نظمونو په اړه يو بحث ولولئ چې په ولسي شاعرۍ کې ترې زموږ ولسي شاعران گټه اخلي.

- تاسې د ولسي شاعرۍ په اړه څه معلومات لرئ؟
- په ولسي شاعرۍ کې کوم ډولونه پېژنئ؟

نظم په لغت کې د مرغلرو پېيلو ته وايي او په اصطلاح کې هغه کلام دی چې وزن او قافیه ولري. نظم بېلابېل ډولونه لري چې دغه ډولونه د لومړي ځل لپاره په عربي ژبه کې د عروضي سيستم پر بنسټ رامنځته شوي دي او هر ډول ته يې ځانگړی قالب ټاکل شوی دی. د نظم دغه ډولونه لکه غزل، قصيده، مثنوي، مخمس، مسدس او نور هر يو ځانته جلا ځانگړی قالب او مشخصات لري چې يو له بل څخه پرې توپير پرې.

د نظم دغه ډولونه عربي ژبې څخه فارسي او بيا پښتو ته راوړل شوي دي چې په هماغه تقليد تراوسه ويل کېږي او رواج لري. پښتو ژبه له دغه ډول نظمونو سر بېره خپل ملي نظمونه هم لري چې وزنونه يې هم خپل دي او د چا په تقليد نه دي ويل شوي.

په دې توگه ويلی شو چې په پښتو ژبه کې دوه ډوله نظمونه شته چې يو ډول يې ملي نظمونه او بل ډول يې عروضي نظمونه دي چې مشترک نظمونه هم ورته وايي او دا ځکه چې دغه نظمونه په عربي، فارسي او پښتو کې مشترک دي.

ملي نظمونه: ملي نظمونه د پښتون ولس خپل مال دی. له کومې بلې ژبې څخه نه دي راغلي. په خپله ولسي شاعرانو جوړ کړي او ټاکلي وزنونه او قالبونه يې هم ورته پيدا کړي دي.

پښتو ملي نظمونه هم په دوه ډوله دي چې يو ډول ته يې عامې سندرې ويل کېږي. ويونکي يې معلوم نه وي او په ټول ولس پورې اړه لري لکه لنډۍ، سروکي، نارې، د بنادۍ بدلې او نور...

بل ډول يې خاصې سندرې دي چې د نالوستو ولسي شاعرانو له خوا جوړېږي او شاعران يې معلوم کسان وي لکه چاربيتې، بدلې، بگتۍ، لوبې، داستان، مقام او نور... دلته يې ځينې نمونې معرفي کوو:

۱_ لنډۍ: د پښتو د شفاهي ادبياتو يو مشهور ډول دی چې ټول پښتانه يې پېژني. لنډۍ دوې مسرې لري چې لومړۍ يې لنډه نهه سيلابه او دويمه يې اوږده ديارلس سيلابه ده. لنډۍ ته د پښتنو په ځينو سيمو کې ټيکۍ، ټپه او مسرۍ هم وايي. د لنډيو ويونکي نه دي معلوم. د عام ولس مال دی. د نارينه وو او ښځو له خوا ويل کېږي. په لنډۍ کې يو بشپړ

مفهوم بیانبری. په لنډیو کې د پښتنو د کلیوالي ژوند او کلتور د بېلابېلو اړخونو ځانګړتیاوو انعکاس موندلی دی. د لنډیو موضوعات مختلف وي او د ژوندانه هره موضوع پکې لیدلای شو.

د لنډیو څو مثالونه:

تن مې د شنې نکرېزې پاڼه
ظاهر تازه دڼه رنگ په وینویمه

* * *

د سترگو تور لالی مې ورک دی
په زرګر ناسته یم خپره یې جوړومه

۲_ نیمګۍ یا سروګۍ: سروګۍ یو ډول شعر دی چې له لنډیو سره ویل کېږي. د سندرې د سر حیثیت لري، مختلف شکلونه لري، ځینې سروګۍ یوه مسره وي، ځینې دوې مسرې، ځینې درې او کله تر پنځو هم رسېږي، کله کله دواړه مسرې یو شی او کله یوه لنډه او بله اوږده وي. په سروګو کې د عشق، مینې او رزم موضوعات راځي. ځینې عام سروګۍ دي او ځینو ته د اتن سروګۍ وايي.

پسې ورجګ کره سره لاسونه

لنډ کره د ټیکۍ مزی دې

خال به دې وړان شي

بله نمونه:

هلک نری چنار دی جلی د گلو ونه

یا:

لونګ کر مه که لو مې گلډ کر یاره تا به راولمه

۳_ نارې یا غږونه: نارې یا غږونه څو ډولونه لري لکه د اتن نارې، تاریخي نارې او د نکلونو نارې. د اتن نارې د اتن په میدانونو کې ویل کېږي، تاریخي نارې د بېلابېلو تاریخي وختونو په اوږدو کې د ځینو تاریخي پېښو په اړه ویل شوي دي. د نکلونو نارې د نکل چیانو

له خوا د نکل په بېلابېلو برخو کې د نکل د کرکټرونو له خولې بيانوي. د اتن نارې دوه مسريزې، درې مسريزې او څلور مسريزې وي. د مسرو لنډوالی او اوږدوالی يې هم ډول ډول وي، د تاريخي نارو جوړښت دوه مسريز دی چې يوه يې لنډه او بله يې اوږده ده. د نکلونو نارې دوه مسريزې او درې مسريزې وي، کله هم قافيه وي او کله نه وي، لکه:

سر د سره پالنگه هسک کړه فتح خانه
ياغي سوي هندوستان رعيت ملکونه

* * *

کرميه چې غم نه وي ته غم راوړې
کرميه که زما په دعا کېږي
کرميه په لم غوټه سپرو واوړې

چاربيته: د پښتو د ملي اشعارو يو مهم ډول دی چې کيسې، نکلونه، داستانونه او نور اوږده اوږده مضامين پکې ويل کېږي. ويونکی يې معلوم وي او د پښتو د خاصو سندرو يا نظمونو يو ډول دی. چاربيته يو سر لري چې هغه ته کسريا پيرو وايي. کسريا پيرو يو ځل د چاربيتي په سر کې ويل کېږي او وروسته بيا له هر بند څخه تکرارېږي. چاربيتي د مسرو د شمېر د اوږدوالي او لنډوالي له مخې يو تر بله توپير لري. د چاربيتي د بندونو د مسرو شمېر له څلورو څخه نيولې تر شلو مسرو پورې رسېږي. همدغه سبب دی چې د مثنوي او قصيدې په شان اوږده مضامين پکې راتلاي شي.

په چاربيته کې د موضوع تسلسل او ارتباط يو مهم شرط دی او په يوه چاربيته کې ډېر موضوعات نه راوړل کېږي. دلته د خانمير د يوې چاربيتي څو بيتونه د نمونې په ډول راوړو چې هر بند يې دولس مسرې لري:

په چپ کې ډال په بني خنجر نيسه د غليم مخه برابر نيسه
يا به له صدقه خپل وطن شي زما يا به په سرو وينو کفن شي زما

په دروغو نه دي دغه لاپې زما
که چېرې برید مې یو ځل راغی په تا
ماته وصیت د مور په پلاره شوی
د ننگ پر ځای ورکوی سر زامنو
وصیت د پلار به گاهې هېر نه کړمه
په غوږو واوړه واړه پاکې زما
پوه شه اجل دی دا چې راغی په تا
یو ځلې نه په څو، څو واړه شوی
مختورن مه شی په محشر زامنو
څو ځان د هغه پلار په څېر نه کړمه

کله به هېر د پلار سخن شي زما

یا به په سرو وینوکفن شي زما

رباعي: د پښتنو عوام خلک هغه غزلې ته چې موضوع یې پند او نصیحت وي، رباعي وایي. کله چې سندر غاړې په ساز پیل کوي لومړی یوه رباعي وایي او بیا ورپسې چاربیته یا داستان او یا لوبه اوروې. ځینې خلک ورته مقام هم وایي.

د مجلس په پیل کې له دې کبله اورول کېږي چې د مجلس د گډونوالو پاملرنه ځانته راوړي. دلته به د رحمان بابا یو شعر چې د مقام او رباعي بڼه لري ولولو:

په بڼه خوی د بد خواهانو بې پروایم
په نرمۍ لکه اوبه د اور سزایم
وهر چاته په خپل شکل څرگندېږم
آینې غوندې بې رویه بې ریایم
قناعت مې تر خرقې لاندې اطلس دی
پټ د درست جهان بادشاه ظاهر گدایم
د غونچې په څېر په سل ژبو خاموشیم
لکه بوی هسې په پټه خوله گویایم
که چا لار د عاشقې وي ورکه کړې
زه رحمان د گمراهانو رهنمایم

بگتی: په پښتو اشعارو کې بگتی یوه غوره او خوږه برخه ده چې ځینې خلک یې لوبه هم بولي. بگتی د چاربتو په څېر یو سر لري چې په عمومي ډول یو بیت وي او د دواړو مسرو قافیه یې سره برابره وي. د هر بند وروستی مسره د بگتی له سر سره په قافیه کې برابره وي.

سر د هر بند په پای کې تکرارېږي. د سر لومړۍ مسره یې اوږده او دویمه یې لنډه وي. د بگتی هر بند معمولاً درې مسرې وي:

غمونه لرې که له ما عاجز غمگینه راتاو شه لونگینه
 ودې ویشتم روغـه دې نه کړم نوره یاري درسره نه کړم
 بل دې په سرو شنېو نټکی زانگي مینه

راتاو شه لونگینه

څنگه راپرېوتې له تخته

د محمد نور فقیره بخته

بخت مې کوټه شو اس مې لار سره له زینه

راتاو شه لونگینه

د متن لنډيز

په پښتو کې دوه ډوله نظمونه ويل کېږي چې يو ډول ته يې ملي نظمونه وايي او بل ډول ته مشترک کلاسیک ديواني نظمونه چې په عربي، فارسي او پښتو کې مشترک دي.

په دې لوست کې مو يوازې په ملي نظمونو بحث وکړ او د هغوی له ډلې مو يو څو نمونې درويښتدلې. ملي نظمونه هم په لومړي سر کې په دوو ډلو وېشل کېږي چې يوې ډلې ته يې عامې سندرې وايي. عامې سندرې هغه دي چې ويونکی يې معلوم نه وي او د ټول ولس مال دی.

په دغو سندرو کې لنډۍ، کاکړۍ، نیمکۍ يا سروکي، نارې يا غږونه، کیسۍ، فالونه، د بنادۍ سندرې او د ميندو سندرې راځي.

بله ډله يې خاصې سندرې دي. د دې سندرو شاعران په ولس کې معلوم دي او د ولسي شاعرانو په نومونو يادېږي. په دې ډله کې چاربيتې، بدلې، بگتې، لوبې، داستان، مقام او نور...

د پښتو دغه ملي اشعار د پښتو ادبياتو يوه مهمه برخه ده چې د پښتنو د اجتماعي، ملي، سياسي او فرهنگي ژوند ټولو خواو پکې انعکاس موندلی دی. د پښتو دا ملي نظمونه د نورو ژبو په تقليد نه دي ويل شوي، بلکې په خپله د پښتنو ايجاد دی.

فعاليتونه

۱- زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو ژبه کې څو ډوله نظمونه پېژنئ؟
- نظم څه ته وايي؟
- په ملي نظمونو کې کوم ډولونه پېژنئ؟
- لنډۍ څه ته وايي؟

۲- زده کوونکي دې په خپله خوښه د يو ملي نظم په اړه څو کرښې له مثالونو سره وليکي او په ټولگي کې دې په وار سره واوروي.

۳- زده کوونکي دې په وار سره په متن کې راغلي نظمونه په لور غږ ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې ټولگيوالو ته ووايي.

۴- زده کوونکي دې په وار سره د ملي نظمونو په موضوعاتو خبرې وکړي چې کوم موضوعات پکې راځي؟

۵- متن په غور ولولئ او په متن کې خاص نومونه په نښه او په ټولگي کې يې ووايئ.

خاص نوم: هغه نوم دی چې د یو خاص شخص او خاص ځای ښکارندويي کوي، لکه: احمد شاه بابا، ملالی، ننگرهار، کابل او نور...

۶- زده کوونکي دې متن ولولي او د صفت کلمې دې په خپلو کتابچو کې وليکي او بیا دې په ټولگي کې ولولي.

صفت (ستاینوم): صفت هغه کلمه ده چې د نوم څرنگوالی څرگندوي، لکه: تور، سپین، ښه، بد، روغ، ناروغ، لوړ، ټیټ او نور...

۷- زده کوونکي دې په وار سره د رحمان بابا شعر ولولي او پر مفهوم باندې دې خبرې وکړي.

په ښه خوي له بدخواهانو بې پروا يم
 په نرمۍ لکه اوبه د اور سزا يم
 و هر چاته په خپل شکل څرگندېرم
 آينې غونډې بې رويه بې ریا يم
 د غونچې په څپر په سل ژبو خاموشه
 لکه بوی هسې په پټه خوله گویا يم
 قناعت مې تر خرقې لاندې اطلس دی
 پټ د درست جهان بادشاه ظاهر گدا يم

کورنی دنده

زده کوونکي دې د خپلې سیمې د یوه ولسي شاعر په اړه څو کرښې وليکي او د ضرورت په وخت کې دې د کورنۍ له غړو او یا کتاب څخه مرسته ترلاسه کړي.

ولسي كيسه

کيسې د انسان له ژوند سره پيل شوي دي او بيا خوله په خوله له يو نسل نه بل ته لېږدول شوي دي. کله چې انسانانو خط ايجاد کړ، نو بيا ځنې کيسې وليکل شوې. خو د ولسي کيسو زياته برخه اوس هم د خلکو په ذهنونو کې ده او راټولې شوي نه دي. د ولسي کيسو ويونکي معلوم نه وي په يو شخص پورې اړه نه لري بلکې په ټولو پورې اړه لري.

هر ملت ځانته ولسي کيسې لري چې د هماغه ملت ځانگړتياوې، دود دستور او تاريخ ترېنه څرگندېږي. ځينې ولسي کيسې د ملتونو ترمنځ مشترکې وي او يوازې د اشخاصو او ځايونو نومونو پکې تغيير موندلی وي. د ولسي کيسو زياته برخه خيالي بڼه لري. حوادث او پېښې پکې له عقل نه لرې او تخيلي بڼه لري. په ولسي کيسو کې يوه برخه داسې هم شته چې د رېښتيني ژوند له پېښو سره تړاو لري او خيالي بڼه نه لري. د نړۍ د ملتونو له ولسي کيسو څخه ځينې کيسې دومره شهرت ته رسېدلي دي چې په نړيوالو ولسي کيسو کې شمېرل شوي دي او د دغه شهرت له کبله د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوي دي.

په دې لوست کې مو د چک د ولس يوه ولسي کيسه غوره کړې چې د دې کيسې په لوستلو سره به تاسې د نړۍ د ولسي کيسو سره آشنا شئ.

- کومه ولسي کيسه مو په ياد ده؟

- د کوم بل هېواد ولسي کيسه مو اورېدلې ده؟

ولسي کيسه د پښتو ژبې د شفاهي ادبياتو ډېره خوندوره برخه ده. داسې کيسې له پېړيو، پېړيو راهيسې د ولس په حافظه کې پاتې شوي دي او ځينې کيسې يې تر نن ورځې رارسېدلي دي. دا کيسې په کليو او بانډو کې موجودې دي. که کومه کيسه په يوه کلي کې رامنځته شوې ده، نو هلته پاتې شوې نه ده او نورو کليو ته رسېدلې او عامه شوې ده. دغه کيسې چې له يو ځای څخه بل ځای ته انتقال شوي ځينې محيطي اصطلاحات او جغرافيوې نومونه يې تغيير شوي دي. په دې توگه د وخت په تېرېدو سره يې د بيان په ژبه کې هم تغيير راغلی دی.

د پښتو په ولسي کيسو کې دوه ډوله کيسې دي چې يو ډول يې د پښتنو خپلې کيسې دي او بله ډله يې له نورو ژبو څخه راغلې دي. د پښتنو په خپلو ولسي کيسو کې قهرمانان، چاپېريال او ټول کره وړه پښتني وي. په دې کيسو کې پېښې او کرکټرونه هم پښتني رنگ لري. دا کيسې ځينې ډېرې اوږدې او ځينې لنډې دي.

په دې کيسو کې بيا ځينې په نظم شوي او ځينې په نثر کې دي. دا کيسې مختلف موضوعات لري او د پند او عبرت ټکي هم پکې وي. په ځينو کې تخيلي اړخ ډېر غالب وي لکه د ديوانو او پيرانو کيسې او ځينې يې له رښتيني ژوند سره اړخ لگوي.

دا کيسې پخوا په ولسونو کې د ژمي په موسمونو کې د ساعت تېرولو لپاره ويل کېدلې، خو د ساعت تېرې تر څنگه يې ځينې مثبتو خواو د ولس په کړو وړو کې مثبت اغېز هم درلود.

اوس د دې کيسو ويلو رواج يا خو بيخي پای ته رسېدلی او يا په ډېره لږه اندازه موجود دی، همدغه وجه ده چې زموږ يو شمېر ناظمانو زموږ ولسي کيسې په نظم کړي لکه آدم خان او درخاني، دلی او شهې، مؤمن خان او شيرينو، طالب جان او گل بشره، موسی خان او گل مکې، فتح خان او رابيا او نورې...

ځينو ليکوالو په نثر کې هم ولسي کيسې او واړه واړه حکايتونه راټول او په کتابي شکل خپاره کړي دي. د دې کيسو راټولول او خپرول زموږ د ژبې او ادبياتو په بډاينه کې ستره اغېزه لري.

بنوروا

(د چک ولس کیسه)

یوه شپه له سیلی سره باران هم ورېده، سخت توپان و او خلک په خپلو کورونو کې وو. یوه سپین سرې ښځه ځانته یوازې اوسېده. د هغې د کور دروازه وډېده. هغې فکر وکړ چې سیلی دروازه تیل وهله. خو لږه شپه نه وه تېره چې ور په زوره، زوره وډېده.

سپین سرې ژر دروازه خلاصه کړه. وپې لیدل چې یو ځوان سرې په لمدو خیشتو جامو کې ولاړ او له یخنی نه رېږدي. سپین سرې ښځې ته یې وویل:

— زه مسافر یم، که نن شپه دې راته په خپل کور کې ځای راکړ نو زه به دې دا احسان ټول عمر نه هېروم.

سپین سرې ښځې وویل:

— ښه ده، دننه راشه په نغري کې اور بل دی. خپلې لمدې جامې وچې کړه، خو زه ډوډۍ هم نه لرم او ستا لپاره کټ هم نشته. ته مجبوره یې چې له نغري سره نژدې پر دې کمپله شپه تېره کړې.

سرې ورته وویل:

— بس چې سریناه وي، نور مې هېڅ نه دي په کار.

ښځې په نغري کې نورې وچې درې کېښودې. اور تازه شو. سرې چې تود شو او جامې یې هم وچې شوې نو د خپل کمیس له جیبه یې د اوسپنې یو میخ راویست. دا به یې په خپلو لاسونو کې اړاوه را اړاوه.

ښځې ورته کتل خو غږ یې نه کاوه. سرې ښه شپه له دې میخ سره لوېې وکړې. بیا یې له ښځې پوښتنه وکړه:

— ته خبره یې چې دا میخ څومره د کار دی؟

ښځې له وړۍ نه تار جوړاوه. په ډېره وچه لهجه یې ورته وویل:

— هو خبره یمه، میخ په لرگي کې ټکوهل کېږي.

سرې وخنډل او وې ویل:

— ته نه یې خبره، زه له دې میخ نه بنوروا جوړولای شم.

ښځې لږ په قهر وویل:

— هسې اوتې بوتې مه وایه، دا ناشونې ده.

سړي وويل: که ما درته ثابته کړه نو منې به يې.

ښځې وويل: ښه ده ثابته يې کړه.

بيا يې د ښوروا پخولو ديگ ورته راوړ. سړي مېخ د ديگ په تل کې کېښود او اوبه يې پکې واچولې. بيا يې دېگ په اور کېښود. لږه شېبه چې تېره شوه، نو سړي د دېگ سر لرې کړ او ښځې ته يې وويل:

— که لږه مالگه او تور مرچ راکړې نو ښوروا به تياره شي.

ښځه پاڅېده د يوې المارۍ دروازه يې پرانيستله او وې ويل:

— هو مالگه او مرچ خو په هر کور کې وي.

سړي ته يې د مالگې او تورو مرچو پورې ورکړې. ده مالگه او تور مرچ په دېگ کې واچول. يو څو شېبې نورې هم تېرې شوې. سړي بيا د ديگ سر ايسته کړ او وې ويل:

— د پيازو يوه غوټه که واي نو د ښوروا خوندي به نور هم زيات شواي واي.

ښځې ورته بد، بد وکتل خو بيا له ځايه راپاڅېده او وې ويل:

— گورمه که چېرې پياز وي!

يوې بلې المارۍ ته لاړه او د هغې دروازه يې پرانيستله. سړي سر اوچت کړ او په المارۍ کې يې د خوړو توکي وليدل.

ښځې د پيازو يوه غوټه راواخيسته او سړي ته يې وويل: اوس به نو ته چاقو هم غواړې.

سړي وخنډل او د ښځې نه يې پياز او چاقو واخيستل. پياز يې ټوټې، ټوټې کړ او دېگ ته يې ور واچاوه. بيا يې اور تازه کړ، څو نورې درې يې ورپسې کړې او وې ويل: ښوروا هم هر ډول وي. د مېخ ښوروا ساده وي، خو که په دې کې گازرې او الوگان ورگډ شي، نو خوندي به يې لا زيات شي خو خیر پروانه کوي.

اوس له دېگ نه د پيازو د پخېدو خوشبويي پورته شوې وه او ښځې نابیره د لوړې احساس وکړ، د سړي خبرو ته يې پام و. بې له دې چې هغه ته يې څه ويلي وي. المارۍ ته لاړه او يو څو گازرې او دوه الوگان يې ترې راواخيستل او سړي ته يې ورکړل. سړي گازرې او الوگان سپين، ټوټې ټوټې او بيا يې په دېگ کې واچول.

لږه شېبه وروسته يې چې د دېگ سر لرې کړ او د ښوروا خوشبويي د ښځې سپر مې وټخولې له سړي يې وپوښتل: په څومره وخت کې به دا ښوروا پخېږي؟

سړي په ځمځۍ د دېگ له تل نه مېخ راوچت کړ او وې ويل:

– د دې مېخ ښوروا ډېرو کمو خلکو خوړلې ده، خو که په دې کې د غوښې وړې، وړې ټوټې ورگډې شي نو بيا د پاچاهانو خواړه دي.

خو زما او ستا په شان خلک دومره طالع نه لري چې په دې ښوروا کې غوښه ولري.

ښځې ناخپه وويل: ولې يې نشو خوړلای. پاچاهان خو هم زمور په شان انسانان دي.

بيا لاره او له الماری نه يې د غوښې يوه ټوټه راواخيسته. وره، وره يې کړه او سړي ته يې ورکړه.

سړي د غوښې ټوټې په دېگ کې واچولې. اور يې وريسي تازه کړ او ويې ويل:

– اوس چې مور داسې ښه د پاچاهانو خواړه لرو نو بايد د پاچاهانو په شان يې وخورو.

ښځې وويل: بېشکه ولې نه.

د کوټې بل سر ته لاره. هلته يې يو مېز او دوه څوکۍ ايښې وې. له الماری څخه يې يو ښه ښکلی

د مېز پوښ راواخيست او پر مېز يې اوار کړ.

بيا يې چيني لوبني راويستل او پر مېز يې کېښودل. کاشوغې يې هم راويستلې. سړي دا هر څه ته

کتل او بيا يې وويل: ښوروا په څه شي کې راوياسم؟

ښځې ورته د ښوروا لپاره يوه غټه کاسه او يوه رکيبې د غوښې او ترکاري لپاره ورکړه. بيا يې يوه غټه

ډوډۍ هم راويستله. ټوټې ټوټې يې کړه او پر مېز يې کېښوده. سړي وويل:

– که ډوډۍ دې را ايستله نو بايد چې پښير هم ورسره وي، ځکه چې د مېخ د ښوروا له خوړلو

څخه وروسته د هضم لپاره پښير ضروري دی.

ښځې پښير هم راواخيست. دواړو ښوروا، ډوډۍ او پښير وخورل. سړي ځان ښه مور کړ. ښځې

ته يې وويل: ستا نه ډېره مننه!

ښځې ورته وويل: مننه خو ستا په کار ده چې دومره ښه ښوروا دې راته پخه کړه.

سړي د ښوروا د کاسې په تل کې پروت مېخ راويست او وې ويل:

– په دې کې زما هېڅ کمال نشته، دا هر څه د دې مېخ له برکته دي.

ښځې وويل: اوس چې تا دومره ښه خواړه راته برابر کړل، نو حق لرې چې په کټ ويده شي. زما

هسې هم ډېر ساړه کېږي. زه به د نغري سره په کمپله پرېوځم.

سړي شپه ارام خوب وکړ. سهار ښځې ورته چای او ډوډۍ ورکړل او بيا يې ورته وويل: ستا مېخ

رښتيا چې عادي مېخ نه دی. سمبال يې وساته چې څوک يې پټ نه کړي.

سړي ترينه رخصت واخيست او پر خپله لار روان شو.

۱- زده کوونکي دې کیسه په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنې دې ځواب کړي:

- دا کیسه په کوم ولس پورې اړه لري؟
- په کیسه کې کوم کرکټرونه راغلي دي؟
- د کیسې موضوع څه ده؟
- د کیسې پایله څه ده؟

۲- څو زده کوونکي دې کیسه په وار سره ولولي او بیا دې څو زده کوونکي د کیسې مفهوم په خپلو خبرو کې وویي او نور زده کوونکي دې په وار سره د کیسې په اړه پوښتنې وکړي.

۳- زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې د کیسې د دې دوه کرښو په اړه خپل نظر ولیکي او بیا دې یې په وار سره په ټولګي کې واوروي:

((سړي د ښوروا د کاسې په تل کې پروت مېخ راویست او وې ویل: په دې کې زما هېڅ کمال نشته، دا هر څه د دې مېخ له برکته دي)).

۴- هغه زده کوونکي چې دې کیسې ته ورته کومه ولسي کیسه یې اورېدلې وي په لڼډو خبرو کې دې خپلو ټولګیوالو ته وویي.

۵- له کیسې نه تاسې څه نتیجه واخیستله؟ په وار سره خپل نظر څرګند کړئ.

زده کوونکي دې په خپلو کورونو کې د کورنۍ د غړو په مرسته یوه، یوه ولسي کیسه ولیکي او د کیسې مقصد دې هم په خپله لیکنه کې څرګند کړي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

سید بهاء الدین مجروح

ندري

نا آشنا سندرې

د پښتو ادب په معاصره دوره کې په سلگونو لیکوال او شاعران شته چې د ادب په بېلابېلو څانگو کې یې د پاملرنې وړ آثار پنځولي دي. لکه شعر، داستان، ناول، ډرامه، سفرنامه او نور... یو له دغو نومیالیو څخه پوهاند سید بهاء الدین مجروح دی چې له علمي فلسفي آثارو سرپرته یې شعرونه هم ویلي او فلسفي، رواني، داستاني آثار هم لري. په داستاني آثارو کې یې ځانځاني بنامار او په شعرونو کې یې نا آشنا سندرې، د وطن مور پیغام او د کونړ سیند زیات شهرت لري. په دې درس کې به تاسې د دغه نومیالي له ژوند او آثارو سره آشنا شئ.

– تاسې د پښتو ادب په معاصره دوره کې د کومو لیکوالو او شاعرانو له نومونو سره

آشنا یاست؟

– د پوهاند سید بهاء الدین مجروح د ژوند په اړه څه معلومات لرئ؟

– تاسې د مجروح کوم آثار او کتابونه پېژنئ؟

سید بهاولدین مجروح د افغانستان نومیالی شاعر، ادیب او لیکوال و. پلار یې سید شمس الدین مجروح هم له نومیالیو شاعرانو څخه و. سید بهاولدین مجروح د کونړ ولایت د اسمار ولسوالۍ د شینکورک په کلي کې په یوه روحاني کورنۍ کې په ۱۳۰۶ هـ. ش. کال کې پیدا شو.

لومړنۍ زده کړې یې د کلي په جومات کې سرته ورسولې او د فارسي مشهور کتابونه لکه گلستان، بوستان او سکندر نامه یې ولوستل.

بیا له خپل پلار سره کابل ته راغی او د استقلال په ښوونځي کې یې خپلې زده کړې پیل کړې. له ښوونځي څخه وروسته د لوړو زده کړو لپاره فرانسې ته ولېږل شو. هلته یې د روحیاتو او فلسفې په څانګه کې زده کړې وکړې او هم یې د الماني او انګرېزي ژبو ادبیات په المان او انګلستان کې ولوستل. هېواد ته له راستنېدو سره سم د ادبیاتو په پوهنځي کې د استاد په توګه مقرر شو چې بیا وروسته د دغه پوهنځي انتخابي رئیس وټاکل شو.

سید بهاولدین مجروح د رسمي کارونو په لړ کې د کاپيسا د والي، په غربي المان کې د افغانستان د کلتوري رئیس او د ادبیاتو پوهنځي د استاد او انتخابي رئیس په توګه دندې سرته رسولي دي.

په المان کې یې د رسمي کار تر څنګه د فرانسې له (مونت پلېه پوهنتون) څخه د ادبیاتو او فلسفې په څانګه کې دوکتورا واخیسته.

یو وخت د افغانستان د تاریخ ټولني رئیس هم و او د ادبیاتو په پوهنځي کې یې د فلسفې تدریس کاوه. په ۱۳۵۸ هـ. ش. کال، کله چې روسانو پر هېواد یرغل وکړ نو مجروح د هجرت لاره ونیوله او په پېښور کې یې (افغان اطلاعاتي) مرکز جوړ کړ، د دغه مرکز دنده دا وه چې د افغانستان له حالاتو څخه نړیوال خبر کړي او هم به یې د افغانستان په حالاتو تبصرې او تحلیلونه کول.

مجروح په (۱۳۶۷ هـ. ش.) کال د پېښور په ښار کې د نامعلومو کسانو له خوا شهید شو. په پېښور کې خاورو ته وسپارل شو او بیا په ۱۳۸۱ هـ. ش. کال کې د ده تابوت افغانستان ته راوړل شو او پخپله پلرنۍ هدیره کې ښخ شو.

سید بهاو الدین مجروح خپل ټول ژوند د علم او پوهې په خدمت کې تېر کړ. د هېواد ځلمیان یې وروزل او علمي او سیاسي لیکنې یې وکړې چې په دې لړ کې یې خپاره شوي کتابونه په لاندې ډول دي:

۱- اژدهای خودي (په پنځه ټوکو کې).

۲- ځانځاني بنامار (د اژدهای خودي پښتو ژباړه د آزاد شعر په قالب کې)

۳- د جبر او اختیار دیالکتیک (یو فلسفي اثر)

۴- دښمن وپېژنئ

۵- نا آشنا سندرې (د شعرونو ټولگه)

مجروح لکه د نورو فیلسوفانو په څېر د انساني ژوند او آزادۍ د معنا د لټون لپاره د حقیقت د لارې لاروی و. د ده په ټولو اثارو کې دغه اصل څرگند دی. په شعرونو کې یې وطني رنگ ډېر بیاوړی دی او د هغه وخت ټولې بېبې یې په خپلو شعرونو کې رانغښتي دي.

دده ټول شعرونه ښکلي او په زړه پورې دي، خو د وطن مور، د کونړ سیند او پیغام یې چې اوږدې منظومې دي، ډېر مشهور دي.

د ځانځاني بنامار یې د آزاد شعر په قالب کې د ارواپوهنې (روحیاتو) او فلسفې یو ګډ اثر دی چې داستاني بڼه لري او د انسان د شعور او لا شعور څخه بحث کوي.

د پښتو ژبې نامتو اديب عبدالرووف بېنوا د دې اثر په هکله ويلي وو: «دایو لومړنی عالي فلسفي اثر دی چې په نوي خوندور اسلوب لیکل شوی دی او تراوسه یې ما په پښتو کې ساری نه دی لیدلی. دا یو مقدس بغاوت دی چې مجروح د ځانځاني د هغه فاسد، غلط او په عین حال کې د غضبناک، ډاروونکي او پر ځان مین اقتدار پر ضد بغاوت کړی دی.»

د ځانځانې بڼامار له کتاب څخه یوه وړه ټوټه د نمونې په توګه را اخلو:
يو دفتر د زماني په ختمېدو و
يوه ورځ د ورځو راغله
ډېر بې شماره بڼاريان غونډه وو د بڼار منځ کې
لاروی د نيمو شپو پاڅېد ولاړ شو
اخر دا نا آشنا بيان يې بڼار ته وکړو:
اي بڼاريانو بڼه خبر شئ!
ستاسو ستر واکدار بادار خو،
تور بڼامار دی
تاسو واړه بنده گان ياست غلامان ياست،
هسې تېري،
لکه وينو ته چې تېري وي د غرو رغو ليوان ټول
زړه يې کلک لکه تور کاني د بيابان،
لکه سندان دی
که هم وڅښي سمندر سمندر وينې
تنده يې لا پسې لمبه د اور لمبه شي
که هم وڅوري غرونه غرونه ژوندي سري
لوړه يې لا پسې زيادت کا لا شدت کا
په لېوانو کې لېوه له وېرو وېری
په درياب کې پروت نهنګ له تېرو تېری
اي بڼاريانو!
ورشئ ورشئ!
خپل بادار ته له نژدې نه لږ څه څير شئ!
هغه سترگې چې د ده دي دوه د وينو کټوري دي،

دغه سترگې د بڼامار دي
هغه سرې لمبې د قهر او د غضب چې،
د واکدار د مخ خپرې نه پورته کېږي،
هغه اور دی چې راوځي د بڼامار پوزې سپر. مو نه
د بادار هغه منگولې چې قوي دي پولادینې
ستاسو زړونو کې ټومبلې کلکې خښتې،
دا منگولې د بلا دي، د بڼامار تورې بلا دي
ای بڼاریانو!
بڼه خبر شئ
دا بلا توره بلا چې دلته ناسته په دې بڼار ده
له کوم بل پردي هېواده خو راغلې دلته نه ده
دا بلا ده په دې کور کې روزل شوې
له دې سیمې پاڅېدلې
پخپل لاس مو له خپل ځانه راویستلې
په خپل ځان مو مسلط کړې
دا بلا ستاسو بلا خپله بلا ده
ځکه ځکه تاسو هر یو
بڼاماران ساتئ روزئ پټ
په سینو په خپلو زړو کې
چې د لوی بڼامار خوراک شي
چې بڼامار لوی نور هم لوی شي زورور شي
خلاصېدای له دې بڼاماره تاسو نشئ
دا بڼامار وژلی نشئ
تر څو تاسو راپا نه ځئ

دا ښامار په خپلو زړونو کې مړ نه کړئ، نابود نه کړئ
که د نفس بده بلا کړي څوک نابوده
نوبه هله د بلا تورې بلا څوک خوراک نه شي
که د خپل زرگي ښامار مو قرباني کړو
نوبه هله تاسو نه شئ قرباني د لوی ښامار مار
پوهاند مجروح پخپله د ځانځاني ښامار په اړه لیکي:

((د ځانځاني ښامار ژبه نه نثر دی ځکه چې وزن لري او نه نظم دی، ځکه چې د قافيو او رديفونو مراعات پکې نه دی شوی او نوی شعر ورته ویلای شو. خو دا چوکاټ د اوسنيو نويو شعرونو تقلید نه دی، بلکې د دې چوکاټ په جوړښت کې د پښتو د شفاهي ادب د ځینې اشکالو څخه او د پښتو د لیکلي ادب د ځینو زړو نثرونو څخه الهام اخیستل شوی دی. په دې شان د ښامار سبک داسې یو سبک دی چې هم د اوسني نړۍ د نوي شعر بڼه لري او هم د پښتو ژبې په شفاهي او لیکلي ادب کې پخې رېښې لري)).

پوهاند مجروح د ځانځاني ښامار لپاره یو ځانگړی وزن ایجاد کړی چې هره جمله په (۴) یا په (۸) یا په (۱۲) او یا په (۱۶) سیلابونو درېږي؛ خو اصلي او بنسټیز وزن پکې څلور سېلابه جمله ده.

دا سبک پوهاند سید بهاو الدین مجروح د پښتو د شفاهي ادبیاتو او د پښتو ادبیاتو د کلاسیکو نثرونو څخه په الهام اخیستی دی.

د ځانځاني ښامار د مطالبو په هکله پخپله مجروح وایي: ((ځانځاني ښامار د انساني ژور طبیعت د تمرد او عصیان بیان دی او دا واقعیت درې جلا اړخونه لري، یو یې نفسي انفرادي اړخ دی، بل یې اجتماعي او سیاسي اړخ دی او دریم د دې دواړو اړخونو ترکیب دی او هغه د انساني موجودیت فلسفي معنا ده.

دا هم د مجروح د کلام یوه نمونه چې د هغه د (نا اشنا سندري) له کتاب څخه تاسو ته انتخاب شوې ده:

د مور غږ

ته سپارلی ما په خدای یې مور دې څار شه
مال د خدای یې هم هغه دې مددگار شه
ستانه څار شم شهادت که نصیب ستا وي
په دې کار کې به د رب خپله رضا وي
که له ملک نه دې بهر کفر الحاد کړو
که غازي شولې وطن دې خپل ازاد کړو
نو یوه ورځ به د غازیانو لښکر راشي
ته به راشې بیا به نوی اختر راشي
دواړه لاس به په نکریزو بیا رنگین کړم
شینکی خال به بیا تازه پاس په جبین کړم
بیا به زه یمه سر لورې په خپل کور کې
هم خوشحاله خو ژوندی یم هم په گور کې
په گاونډی چم په گودر کې به خدا نه
مسته گرځمه په زړه همیشه ځوانه
بیا به گرځم په دې دښت په دې دمن کې
هسکه غاړه په ازاد آباد وطن کې

د متن لنډیز:

پوهاند ډاکټر سید بهاو الدین مجروح د هېواد له نومیالیو عالمانو، لیکوالو او شاعرانو څخه دی. لوړې زده کړې یې په فرانسه او المان کې د دوکتورا تر درجې پورې سرته رسولې وې. د ادبیاتو په پوهنځي کې یې د فلسفې تدریس کاوه او په دولتي کارونو کې یې د رئیس او والي په توګه هم دندې سرته رسولې دي. مجروح زیات شمېر علمي لیکنې او څو کتابونه هم لري چې خپاره شوي دي. په پښتو ژبه کې یې د ځانځاني ښامار او نا اشنا سندرې د یادولو وړ

آثار دي چې زيات مينه وال لري.

مجروح د ځانځاني بنامار په ليكلو سره په پښتو ادب كې يو نوى سبك رامنځته كړ چې پخوا تر ده نه و.

مجروح د دغه كتابونو تر څنگه په فرانسوي ژبه د پښتو ادب او په تېره بيا د لنډيو په پېژندنه كې هم ډېرې ليكنې كړي دي. د جبر و اختيار ديالكتيک يې يو فلسفي اثر دى.

فعالیتونه

۱- زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- سيد بهاو الدين مجروح كوم كتابونه ليكلي دي؟
- مجروح په كومه څانگه كې زده كړې كړې وې؟
- د سيد بهاو الدين مجروح كومې منظومې پېژنئ؟
- مجروح د مهاجرت په وخت كې كومه اداره جوړه كړې وه؟

۲- زده کوونکي دې په وار سره د ځانځاني بنامار نمونه ولولي او هم په وار سره دې

پرې خبرې وکړي.

۳- خو زده کوونکي دې د مجروح د ژوند په اړه خبرې وکړي. خو تنه نور زده کوونکي

دې ترې پوښتنې وکړي.

۴- يو شمېر زده کوونکي دې د مجروح د همعصره ليکوالو نومونه واخلي او د هغو د

کارونو په اړه دې خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه له دغو موضوعگانو څخه يوه غوره او څو کرښې مقاله

دې وليکي، (د مجروح ژوند، د مجروح شاعري، ځانځاني بنامار، پيغام، د وطن مور).

عروضي نظمونه

کله چې د پښتو شعر تاریخ مطالعه کوو، نو په دغو شعرونو کې دوه شعري عنعنې گورو. یوه د پښتو د خپلو ملي شعرونو او اوزانو عنعنه ده او بله هم د شرقي شاعری عنعنه. د شرقي شاعری د عنعنې په تعقیب چې پښتنو شاعرانو کوم شعري ډولونه خپل کړي دي، په هغو کې قصیده، غزل، قطعه، رباعي، مثنوي، مخمس، مسدس، مسبع، مثنی، معشر، ترکیب بند، ترجیع بند او نور دي.

په تېر لوست کې مو د ملي اوزانو یا ملي نظمونو په اړه یو لوست ولوست. دادی په دې لوست کې تاسې ته د شرقي شاعری د عنعنې ځینې ډولونه درپېژنو چې په پښتو شاعری کې دود دي. دغو شعرونو ته مشترک نظمونه هم وایي، ځکه چې په عربي، فارسي او پښتو کې مشترک ویل شوي او ویل کېږي.

– تاسې د دیوانی نظمونو په اړه څه معلومات لرئ؟
 – د دیوانی نظمونو کوم ډولونه پېژنئ؟ په اړه یې خبرې وکړئ.

۱- غزل: عربي لفظ دی او معنا يې له بنځو سره خبرې کول دي. د نظم له هغو ډولونو څخه دی چې په ټولو ديوانونو کې زیاته برخه لري. د غزل لومړي بیت ته مطلع وايي. د مطلع دواړه مسرې او د نورو بیتونو دوهمې مسرې یو له بله سره په قافیه کې یو شی دي او په وزن کې د غزل ټولې مسرې سره برابرې وي. د بیتونو شمېر يې له پنځو څخه نیولی بیا تر پنځلسو پورې رسېږي. غزل که څه هم په ډېرو موضوعاتو کې ویل کېږي خو اکثره عشقي وي. په اوسني غزل کې د ژوندانه نور مسایل هم بیانېږي او له پخوا څخه يې توپیر موندلی دی.

چې دې وگوري ومخ ته وطن پرېږدي
وطن څه دی چې روح والوزي تن پرېږدي
که څښتن وي د تومنو ستا په مینه
درویزه کاندې اختیاره تومن پرېږدي
بلبلان که دې له حسنه خبردار شي
ستا د مخ په ننداره به چمن پرېږدي
څه خو مخ و بتخاني و ته جار باسه
چې د بتو پرستش برهمن پرېږدي
ښه چې زړه مې مسافر شو ستا په لورې
عقیق لاشي قیمتي چې وطن پرېږدي
د جفا د مرو ژوند څه وي حسینه
که د جور خوی زما گلبدن پرېږدي

۲- بولله (قصیده): یو ډول شعر دی چې په عربي کې ورته قصیده وايي. په قصیده کې ډول، ډول اوږده مضامین ویل کېږي. د بیتونو شمېر يې له شپاړسو څخه نیولی بیا تر دوو سوو پورې رسېږي. قصیده هم د غزلې په څېر یوه مطلع او یوه مقطع لري. د غزلې په شان د لومړي بیت دواړه مسرې او د نورو بیتونو د دوهمې مسرې قافیه یو له بله سره یو شی وي. په وزن کې ټولې مسرې سره برابرې وي. ځینې قصیدې درې برخې لري، لکه: تشبیب یا

تغزل، گریز یا مخلص، دعائیه یا حسن طلب.

تشیب یا تغزل له اصلي موضوع خخه د مخه یوه مقدمه ده چې د بهار او یا مناظرو ستاینه ده.

گریز د قصیدې دویمه برخه ده چې شاعر ستاینه پرېږدي او اصلي موضوع ته راځي. دعائیه د قصیدې دریمه برخه ده. شاعر په دې برخه کې دعا کوي. د قصیدې موضوعات، ستاینه، موعظه، گیله، غندنه او اخلاق وي. د قصیدې دعائیه برخه په اصلي موضوع پورې اړه لري او د موضوع اړوند دعا کېږي.

دلته به د نمونې په توګه د خوشحال خان خټک د یوې قصیدې شو بیتونه ولولئ:

درته وښیم کیمیا د سعادت
له بدانو سره مه کوه صحبت
مه بد گوی، مه بد آموز، مه بد اندېش شه
که دې زړه وي چې درنه رسي آفت
که لويي غواړې ځان کم گنه تر بله
بل تر دا د پاسه نشته نصیحت
په دوستانو تطف کره خو په تا شي
له دښمن سره هم ښه کوه خلقت
د نیکخوا خبره نغوږه پرې عمل کره
نانغوتانو ته تیار دی ندامت
د لمانځه تر قضا گرانه دا قضا ده
چې قضا شي د څلورو مصلحت
نوراني کا هغه ځای چې سره کښېني
دیرینه څلور هوښیار په مشورت
په اخلاص چې په دعا لاسونه هسک کا
ور به پرانیت شي د فتحې د نصرت

چې کالي يې پاتې نشي مرده شوی ته
خدایه ورکړې و خوشحال هسې رحلت

۳- رباعي: هغه دوه بیتونه دي چې د لومړي بیت دوې مسرې د دویم بیت له دویمې مسرې سره په قافیه کې یو شی وي. د رباعي معنا څلوریزه ده. دا رباعي د پښتو له رباعي سره چې ځانگړی وزن لري، توپیر لري.

طامع همېش وي په انتظار کې
آب يې د مخ ځي په هر دربار کې
گنج چې د صبر پیر محمد بیا موند
توانگر باله شي په دا دیار کې

۴- قطعه: دوه یا تر دوو زیات بیتونه دي چې د لومړي بیت د دوو مسرو قافیه سره یو شی نه وي خو د بیتونو دویمې مسرې یو ډول قافیه لري، لکه:

اندېښنه که په غره کېږدې
غربه هم لکه وپښته کا
خوار سړی ملامت نه دی
که په غم کې ځان اوبه کا

۵- مثنوي: په مثنوي کې ټول بیتونه یو ډول قافیه نه لري، خو د هر بیت د دواړو مسرو قافیه یې یو شی وي. د بیتونو شمېر یې ټاکلې اندازه نه لري، بلکې د موضوع په اوږدوالي او لنډوالي پورې اړه لري. په مثنوي کې د رزم، بزم داستانونه او تصوفي موضوعات بیانېږي.

دلته د نمونې په ډول د قیام الدین خادم څو بیتونه راوړو:

اې د پاک وطن فرزنده
اې د قام خوږه دلبنده
اې د نوي ژوند پیغامه
اې ارزو د وطن قامه
سباته مسوول د کار یې

که ته مور او که ته پلار یې
علم هر چاله په کار دی
نه چې تش د نرو کار دی
بنځه نر دواړه مسوول دي
خوپه بڼه عمل مقبول دي
د حیات په هنگامه کې
د ژوندون په افسانه کې
دواړه یو بل ته محتاج دي
یو و بل ته د سر تاج دي
یو چې بل ورنه جدا شي
لکه مات چې لاس د چا شي
زموږ خویندو شی بیدارې
له خپل ځانه خبردارې
قام زیون دی وطن خوار دی
دا زموږ لپاره عار دی
لرې، لرې دا ظلمت کړې
له وطنه جهالت کړې
جهان واړه په موږ خاندي
مسخري راپورې کاندې
نه خبر موږه له ځان یو
نه له حاله د جهان یو

۷- مربع: یو ډول شعر دی چې بنديې دوه، دوه بیته وي. د سر په دوو بیتونو کې خلور
مسرې یو ډول قافیه لري. وروسته په هرو دوو بیتونو کې لومړۍ درې مسرې په قافیه کې
یو ډول او خلورمه مسره یې د سر د بیتونو سره یو ډول قافیه لري. د شعر تر پایه پکې دا

جورڀنت په نظر کې نيول کېږي. د پير محمد کاکړ د مربع خو بيتونه د نمونې په ډول دلته راوړو:

زړه مې نادان و د مينې غل شو
فراق يې اور و راباندې بل شو
راحت مې واړه په غم بدل شو
اوبنې سيلاب دي صورت مې شل شو

**

زبا نگار چې زه راپه ياد کړم
له درد و غمه آه و فرياد کړم
قبول حيران يم د چا ارشاد کړم
بېل له ما خواره د لارې مل شو

**

عمر مې صرف شو په معصيت کې
شاکريې نشو په هېڅ نعمت کې
اوس صبح و شام يو په دا حيرت کې
مقبول به خدای ته په کوم عمل شو

۸_ مستزاد: هغه شعر دی چې يوه مسره يې اوږده او بله يې لنډه وي.

نه غوږ لرم چې واورم نه په خوله د خير ويل کړم مدام منت پر بل کړم
چې قهر راشي عقل مې مغلوب شي نو ښکښل کړم مدام منت پر بل کړم
که هر خو کتابونه رنگ په رنگ و ځانته ډېر کړم اوبنډه يې تر نظر تېر کړم
راپېښه بدبختي ده چې يوه زره عمل کړم مدام منت پر بل کړم

لنډه مسره همپشه يو ډول نه وي کله تکرارېږي او کله مختلفه وي.

۹- مخمس: د مخمس هر بند له سره تر پایه پورې پنځه، پنځه مسرې لري. لومړۍ پنځه مسرې یو ډول قافیه لري. په نورو بندونو کې لومړۍ څلور مسرې یو له بله په قافیه کې یو ډول وي، خو پنځمه مسره یې د پیل له لومړنیو پنځو مسرو سره یو ډول قافیه لري او تر پایه دغه جوړښت ساتي. د حمید مومند د مخمس څو بیتونه:

د هجران د لاسه ناست یم ویر ژړلی لکه بت په غټو سترگو دم ختلی
 بېهوده په صورت روغ په زړه تتلی بېلتانه په مرگي حال یم رسولی
 ربه راوړلی اشنا په سفر تللی

**

یا له یار سره ولاړ وای په رکاب کې یا یې مړ وای د هجران په اول تاب کې
 یا وای ډوب مدام د اوبنکو په سیلاب کې حساب نشوم د یوې چارې په باب کې
 هسې پاتې شوم بې آبه مخ ناولی

۱۰- مسدس: د دې شعر هر بند شپږ شپږ مسرې لري. لومړۍ شپږ مسرې یې یو ډول قافیه لري. په نورو بندونو کې لومړۍ پنځه مسرې یو له بله په قافیه کې یو شی وي، خو د شپږمې مسرې قافیه د لومړیو شپږو مسرو پر قافیه باندې بنا کېږي.
 د شمس الدین کاکړ د مسدس څو بیتونه د نمونې په ډول:

وخت د سحر دی مرغان چغېږي جرس اواز کا زړه مې لړزېږي
 سترگې مې غورزي باڼه رپېږي اثر د غم دې رامعلومېږي
 کوم بد خبر به راورسېږي
 دیار د تللو خبرې کېږي
 دا څه عشق نه دی واړه ټگي ده دا صدق نه دی منافقي ده
 دا اخلاص نه دی دغه بازي ده دا یاري نه ده دا بيزاري ده
 چې پر یار غم دی پر ما بنادي ده
 بې حیا زړه دې زما وشرمېږي

د جدایی سندرې وایم په سفر تللی اشنا به ستایم
 که ملامت یم که بېنوا یم بیا یې د وصل په تمنا یم
 زه شمس الدین یې په دا دعا یم
 چې یار به کله بیا ورسېږي

مسبع، مثنی او معشر هم دغه ډول اشعار دي، خو د مسرو په شمېر کې توپیر لري. په مسبع کې اوه، په مثنی کې اته او په معشر کې لس مسرې وي. د سر په بند کې د ټولو مسرو قافیه یو ډول وي او په نورو بندونو کې نورې مسرې یو له بل سره په قافیه کې یو ډول وي، خو د پای د مسرې قافیه د سر د مسرو پر قافیه بنا کېږي.

۱۱- ترجیع بند: د نظم هغه ډول دی چې قافیې یې مختلفې او وزن یې یو ډول وي. د بندونو شمېر یې نه دی ټاکل شوی. د هر یو بند د بیتونو شمېر یې په خپلو کې مساوي وي او له پنځو څخه تر لسو بیتونو پورې رسېږي. کله تر دې هم زیاتېږي. د هر بند په آخر کې یو بیت راځي چې د بند د ټولو بیتونو سره په وزن کې یو شان وي. مگر ځانگړې قافیه لري چې همدغه بیت د هر بند په پای کې تکرارېږي. دلته د خوشحال خان خټک د ترجیع بند څو بیتونه د نمونې په ډول راوړل شوي دي:

ستا له لوریه که هزار جور و جفا وي	له عاشقه به په سل رنگه وفا وي
په عاشق باندي معشوقه عنایت کا	ستا مدام په خپل عاشق باندي عنا وي
بڼه ما ومنل چې ته بې حد زیبا یې	په جهان به کوم څوک تا غوندي زیبا وي
ولې خدای چې بڼه جمال و چاته ورکا	نه په دا چې دی بې مهره کبریا وي
که قضا په ما زړه سوی کا هم به ورم	که یو څو ورځې د جنگ و فتنې دا وي
که سل ما سره غوغا جنگ و جدل کړې	خدای دې نه کا چې له تا به تله زما وي

ستا د در په خاورو پروت بې قدره بڼه یم
 په بل لورې که په تخت کېنېم بڼه نه یم

۱۲- ترکیب بند: د ترجیع بند غونډې شعر دی خو په دومره توپیر چې په ترجیع بند کې چې کوم بیت له هر بند څخه وروسته راځي، تکرارېږي، خو په ترکیب بند کې تر بند وروسته یو بیل بیت راځي چې بېله قافیه او بېله معنا لري. د حمید مومند د ترکیب بند څو بیتونه د نمونې په ډول راوړو:

په منزل به یې سبا گوره څوک مله وي نه پوهېږم چې به ساد وي که به غله وي
 په څه شان به شکسته زهیر په زړه وي له نغمې به یې د زړه نغمه په خوله وي
 دم قدم به یې خولې د مخ په وله وي رانجه کړي به یې چا خاورې د پله وي
 سزاوار د هر ستم د هر پیغوریم
 چې مې یار په سفر تللی زه پر کوریم

**

یا لـه یاره سره تللی په سفر وای په هر ځای مې غوړولی پرې وزر وای
 یا یې مړ د بېلانه له غمه ژر وای یا په دواړو سترگو تپ روند په نظر وای
 که دا نه کېدای هرگز معتز وای خود په خود مې ځان وهلی په خنجر وای
 هسې پاتې شوم تر یار پورې مخ توری
 په جرگه د عاشقانو کې کوز گوری

د متن لنډیز:

مشترک نظمونه هغه دي چې په عربي، فارسي او پښتو کې ويل کېږي. دغه شعرونه ځانته ځانگړي ډولونه او وزنونه لري. په دې ډولونو کې غزل، قصیده، رباعي، قطعه، مثنوي، مستزاد، مخمس، مسدس، مسبع، مثنی او معشر راځي. د پښتو په کلاسیکه دیواني شاعرۍ کې دغه ټول ډولونه شته او پښتنو شاعرانو دغه ډولونه کارولي دي. قصیده، مثنوي، غزل په لرغوني دوره کې په پښتو شاعرۍ کې پیل شول او بیا دې نورو ډولونو په منځنۍ دوره کې زیات رواج وموند. په اوسنۍ یا معاصره دوره کې اوس دغه ډولونه دومره نه کارول کېږي، ځکه چې اوس معاصر شعر د ژوند موضوعاتو ته وقف دی او اوسني شاعران زیات په شکلیاتو او صنعتونو پسې نه گرځي.

فعالیتونه

- ۱_ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:
 - په پښتو کې کوم نظمونه پېژنئ؟
 - ملي نظمونه څه ته وايي؟
 - مشترک نظمونه کوم دي؟
 - د مشترکو نظمونو او ملي نظمونو توپير څه دی؟
- ۲_ څو زده کوونکي دې په وار سره په قصيده، غزل او مثنوي خبرې وکړي. ښوونکي دې د ضرورت په وخت ددوی لارښوونه وکړي.
- ۳_ زده کوونکي دې په متن کې راغلي شعرونه په وار سره ولولي، يو زده کوونکی دې د يوه شعر مفهوم او بل دې د بل شعر مفهوم په خپلو خبرو کې څرگند کړي.
- ۴_ زده کوونکي دې د خپلې خوښې د يو شعري ډول په اړه څو کرښې په خپله کتابچه کې وليکي، دلايل دې روښانه کړي او بيا دې خپله ليکنه په وار سره په ټولگي کې واوروي.
- ۵_ زده کوونکي دې په وار سره په دې اړه خبرې وکړي چې په لرغوني دوره کې کومو شاعرانو له دغو شعري ډولونو څخه ځينې کارولي وو؟
- ۶_ زده کوونکي دې لاندې لغتونه د کتاب له پای څخه معنا او په جملو کې وکاروي:

تومن، برهمن، تلطف، نغوره، ندامت، نانغتان، نصرت، رحلت، گنج، عار، ظلمت، ارشاد، معصيت، نتلی، دم ختلی، جرس، عنا، عنایت، جمال، کبریا، ساد، معتزر

کورني دنده

زده کوونکي دې د شعرونو ددغو ډولونو څخه په خپله خوښه يو ډول غوره او له کلاسيکو ديوانونو څخه دې رانقل کړي. د شعر معنا او مفهوم دې هم وليکي او په بل پښتو درسي ساعت کې دې ولولي.

پښتو هنري نثر

که څه هم د یوې ژبې ټول لیکلي او نالیکلي شفاهي منظوم او منثور آثار ادبیات گڼل کېږي خو اوس هر ډول لیکنې په ادبیاتو کې نه شمېرل کېږي، یوازې هغه آثار د ادبیاتو تر عنوان لاندې مطالعه کېږي چې هنري ارزښت ولري. د بېلگې په توگه هر منثور اثر چې د علومو او فنونو په بېلابېلو څانگو کې لیکل شوي وي او یا هر نظم او منثور اثر چې د تاریخ، جغرافیه، طب او نورو علومو تشریح ته وقف وي، په ادبیاتو کې نه شمېرل کېږي. هغو لیکنو ته ادبي هنري ویل کېږي چې له تخیله رازېږېدلي وي او د ژوند واقعیتونه په هنري ډول منعکس کړي. پر لوستونکي او اورېدونکي خپل خاص اغېز وکړي او د هغه هنري ذوق تسکین کړي. هنري اثر باید په داسې یو ژبني چوکاټ کې بیان شوی وي چې هم د ټولنیز ژوند هنداره وي او هم په لوستونکي او اورېدونکي کې یو عاطفي احساس پیدا کړي او ښکلا ییز ارزښت ولري. هنري نثر هم د هنري ادبیاتو یوه مهمه برخه ده چې د هنري ادبیاتو د ټولو نثري ډولونو لپاره کارول کېږي، لکه: لنډه کیسه، ناول، طنز، ډرامه، ادبي ټوټه او نور... په دې لوست کې به د هنري نثر په اړه معلومات ولولئ.

– هنري نثر څه ته وايي؟

– هنري نثر له عادي نثره څه توپیر لري؟

هنري نثرونه د ادبیاتو یوه برخه ده. د نړۍ د ټولو ژبو په ادبیاتو کې کارول کېږي. په پښتو

ادبیاتو کې د شلمې پېړۍ په لومړیو شلو کالو کې پیل شو او تراوسه کارول کېږي. هنري نثرونه خپلې ځانگړنې لري چې د همدغو ځانگړنو له مخې له عادي او ساده نثرونو څخه جلا کېږي. د هنري نثر اصلي ځانگړتیا داده چې هنریت او ادبي ارزښت ولري. په هنري نثر کې لیکوال د بېلابېلو منظرو، انساني ټاکلو خصوصیاتو، روحیاتو، عاداتو او حالاتو په انځورونو کې له خپل تخیلي ځواک څخه کار اخلي.

لیکوال د تخیلي ځواک په مرسته او د لیکوالۍ د مهارتونو په وسیله د منظرونو د انځورولو او صحنو جوړولو چاره سرته رسوي. حالات او پېښې په الفاظو کې داسې انځوروي چې لوستونکی او اورېدونکی فکر کوي چې هر څه په خپلو سترگو ویني او ځان ورته په صحنه کې دننه ښکاري.

په هنري نثر کې د لیکوال په مهارت پورې اړه لري چې د خلکو هیلي، غوښتنې، جذبات، عواطف او احساسات لکه څنگه چې دي په ښکلو الفاظو کې راوغاړي او مقابل لوري ته یې ولېږدوي. دغه لېږدونه باید د مقابل لوري په عواطفو کې خوځښت راولي. په هنري نثرونو کې د لیکوال تخیل، د مناسبو او ښکلو کلمو استعمال، د تشبیهاتو راوړل، د جملو رواني او د مقصد څرگند بیان شرط دی. لیکوال باید د الفاظو داسې برجونه او یا کتارونه جوړ نه کړي چې لوستونکی پکې مقصد ونه مومي.

د الفاظو او جملو له ښکلا سره محتوا ته هم پاملرنه وکړي او د شکل او محتوا توازن داسې په پام کې وساتي چې یوه خوا هم زیانمنه نه شي.

هنري نثر د هنري ادبیاتو ژبه ده او د یو هنري اثر په ښکلا کې بنسټیز ارزښت لري. پښتو هنري نثر د پښتنو په دوو مرکزونو پېښور او کندهار کې رامنځته شو. په کابل کې یې هم وده او پراختیا ومونده.

څرگنده دې وي چې پښتو هنري نثر په لومړي ځل په پېښور کې رامنځته شو. په پېښور کې د پښتو کتابونه، ملي نکلونه او نور ادبي آثار چاپېدل. پښتنو لیکوالو خپل لومړني هنري نثري آثار په پښتو ژبه لیکل. په دغو لیکوالو کې مولوي احمد د پښتو هنري نثر په مخکښو لیکوالو کې په ځانگړي ډول د یادونې وړ ځای لري.

ده په نولسمه پېړۍ کې د هغو انگرېزانو لپاره چې غوښتل یې پښتو ژبه زده کړي ځینې

تعلیمی کتابونه ترتیبول. ده په پښتو کې له نورو ژبو څخه ترجمې کړي او هم بې مستقل آثار لیکلي دي. ده تر ټولو غوره اثر چې د هنري نثرونو نماینده گي کوي (گنج پښتو) دی. په دې اثر کې وړې وړې کیسې راغلي چې ځینې ترجمې او ځینې ده پخپله لیکلي دي. ده د کتاب موضوعات ساده او اسان دي. ژبه یې خوږه او محاورې ته نژدې ده. ژبني اصطلاحات یې هم کارولي دي. ده پخپلو کیسو کې د ژوند موضوعاتو ته پاملرنه کړې ده. ده دغه کار د پښتو هنري نثر په انکشاف او پراختیا کې ډېر ارزښت لري. په ده پسرې بل پښتون لیکوال میر احمد شاه رضواني (۱۸۶۳-۱۹۳۷ م.) دی. ده هم لکه د مولوي احمد ژباړې کولې. ده د پښتو ژبې گرامر ولیکه او د پنجاب په پوهنتون کې د پښتو ژبې استاد و. ده په کتابونو کې د پښتو ژبې دوه درسي کتابونه د یادولو وړ دي. د هنري نثرونو غوره بېلگه یې د (شکرستان افغاني) په نامه یادېږي. ده دغه کتاب هم د وړو، وړو کیسو او حکایتونو مجموعه ده.

بل لیکوال چې په هنري نثر کې یې د پاملرنې وړ کارونه کړي دي، هغه منشي احمد جان (۱۸۸۲-۱۹۵۱ م.) دی. دی د بنو په ښار کې زېږېدلی دی. انگلیسي ژبه یې زده کړه او په (۱۹۰۰ م.) کال کې د انگرېزانو د پښتو ښوونکي شو. ده په شاگردانو کې د هند د وایسرای معاون هم و. ده د پښتو ژبې لپاره قاموسونه ولیکل. د شلمې پېړۍ په لومړیو کلونو کې یې د هنري نثر په لیکلو پیل وکړ.

دوه مجموعې (هغه دغه) او د (قصه خوانی گپ) یې د هنري نثر خورا ښې بېلگې دي. دا کتابونه وړې کیسې او حکایتونه لري. دا کتاب هم په هند کې د پوځي منصبدارانو لپاره لیکل شوی دی. د قصه خوانی گپ موضوعات فولکلوري دي لکه د آدم خان درخانی، د فرهاد او شیرینۍ کیسه او نورې...

په افغانستان کې هم د شلمې پېړۍ په لومړیو کلونو کې هنري نثر پیلېږي. په دغو کلونو کې د ښوونځیو په رامنځته کېدو، د جریدو او اخبارونو په خپرېدو، د راډیو په رامنځ ته کېدو د هنري نثر لیکلو ته لاره هوارېږي، د پښتو مرکې، د ادبي انجمن او بیا د پښتو ټولني په جوړېدو سره هنري نثر انکشاف او پراختیا مومي.

لومړنی لیکوال چې حکایتي او تعلیمي نثرونه لیکي، هغه صالح محمد هوتک دی چې په (۱۹۱۶م) کال کې یې د پښتو لومړی کتاب ولیکه.

ورپسې قیام الدین خادم، گل پاچا الفت، صدیق الله رښتین، عبدالرؤف بڼوا او محمد دین ژواک، د هنري نثرونو لیکلو ته پراختیا ورکړه او د نورو لیکوالو پاملرنه یې هم دې ډگر ته راواړوله. گل پاچا الفت او صدیق الله رښتین په دې برخه کې ډېر کتابونه ولیکل، لکه د الفت غوره نثرونه، د رښتین د پسرلي وږمې، د خادم خیالي دنیا او د بڼوا د زړه خواله د یادولو وړ کتابونه دي.

په کوزه پښتونخوا کې سید راحت زاخيلي هنري نثر ته پراختیا ورکړه او د نوي داستاني ادب نمونې لکه لنډه کیسه، ناول او طنزيې په پښتو ادب کې رواج کړل. دلته به د نمونې په توګه د بڼوا یو نثر راوړو:

لارښوونکی

له فريب او دروه سره نا آشنا وم. مکر او چل مې زړه ته لاره نه درلوده. دروغ مې نه پېژندل. د ژوندون د لویې لارې مسافر وم. له پرېشانه خوبه راپاڅېدم. قافله ډېره پرمخ تللې وه. یوازې زه وم چې د لارښوونکي په انتظار مې لویې لارې کتلې. ډېر راغلل، تېر شول مګر یوه هم د زړه سوي په سترګو راته ونه کتل. ځینو به د ګوتو په اشارو لار راوښودله، خو د ګوتو د اشارو لارې ډېرې اوږدې وې.

ځینو به د دې لپاره چې ځانونه په ما وساتي، زه به یې له ځان سره روان کړم، خو چې خطر به تېر شو نو بېرته به یې زه پر لویه لاره پرېښودلم. دوی به لارل. همداسې د لارښوونکي په انتظار د ژوندون په لویه لار کې ولاړ وم. خو ته راغلې. زه دې تر لاس ونيولم. زه هم په پاک زړه په تا پسې روان شوم او د لارې د موندلو په غرض مې ستا لمنه ټینګه کړه. هرې خواته به چې تلې، درېسې تلم او تا هم ماته د لار موندلو ډاډ راکاوه. ناڅاپه! موسمي توره ورپڅ پیدا شوه، باران او بلی وربدل شروع شول.

آسمان او ځمکه په خروش راغلل، لارې ګلې وډې شولې، خو زه ډاډه وم چې تا

غونډې لارښوونکي لرم او تاته مې سترگې وې چې د زمانې په دې توره درييله کې به لار راوښيي.

مگر په هماغه حال کې تا په ډېرې حيرانتيا مخ راواړاوه او له ما څخه دې پوښتنه وکړه چې:
(اې مسافره لار راوښيه، لاره کومه ده؟)

هغه وخت نو زه پوه شوم چې زما د ژوند د لارې لارښوونکي يوازې زه يم او بايد زه پخپله خپله لارښوونه وکړم.

د متن لنډيز:

هنري نثر د شلمې پېړۍ په لومړيو کلونو کې په کوزه پښتونخوا او افغانستان کې پيل شو. په کوزه پښتونخوا کې يې سرلاري مولوي احمد، مير احمد شاه رضواني، منشي احمد جان او راحت زاخيلي وو. په افغانستان کې يې مخکښه ليکوال صالح محمد هوتک، پوهاند عبدالحی حبيبي، قيام الدين خادم، گل پاچا الفت، صديق الله رښتين، عبدالرؤف بېنوا، محمد دين ژواک او نور وو.

ورپسې لرو او بر نور ليکوال راپيدا شول او په نثر کې يې ډېرې هستونې وکړې. هنري نثر له عادي او ساده نثر نه توپير لري. په هنري نثر کې ليکوال له خپل تخيل نه ډېر کار اخلي. نېغ په نېغه ساده خبره نه کوي، بلکې خپله خبره په ښکلو کلماتو او تشبهاو کې رانغاړي چې د لوستونکو په عاطفه او احساس ژوره اغېزه کوي، هنري نثر د لنډې کيسې، ناول، ډرامې، طنز، تکل او ادبي ټوټې لپاره کارول کېږي. د لارښوونکي نثر هم يو هنري نثر دی چې د خپل مطلب د بيان لپاره له ښکلو کلماتو او تشبهاو څخه کار اخلي.

په دې نثر کې ښودل شوي چې هر سړی د خپل ځان رهبر او لارښوونکی دی. د نثر مقصد دادی چې د لارښوونکي په ټاکلو کې بايد له ډېر دقت او غور څخه کار واخيستل شي او په غولونکو لارښوونکو وانه وږي او نه ځان تېر باسي.

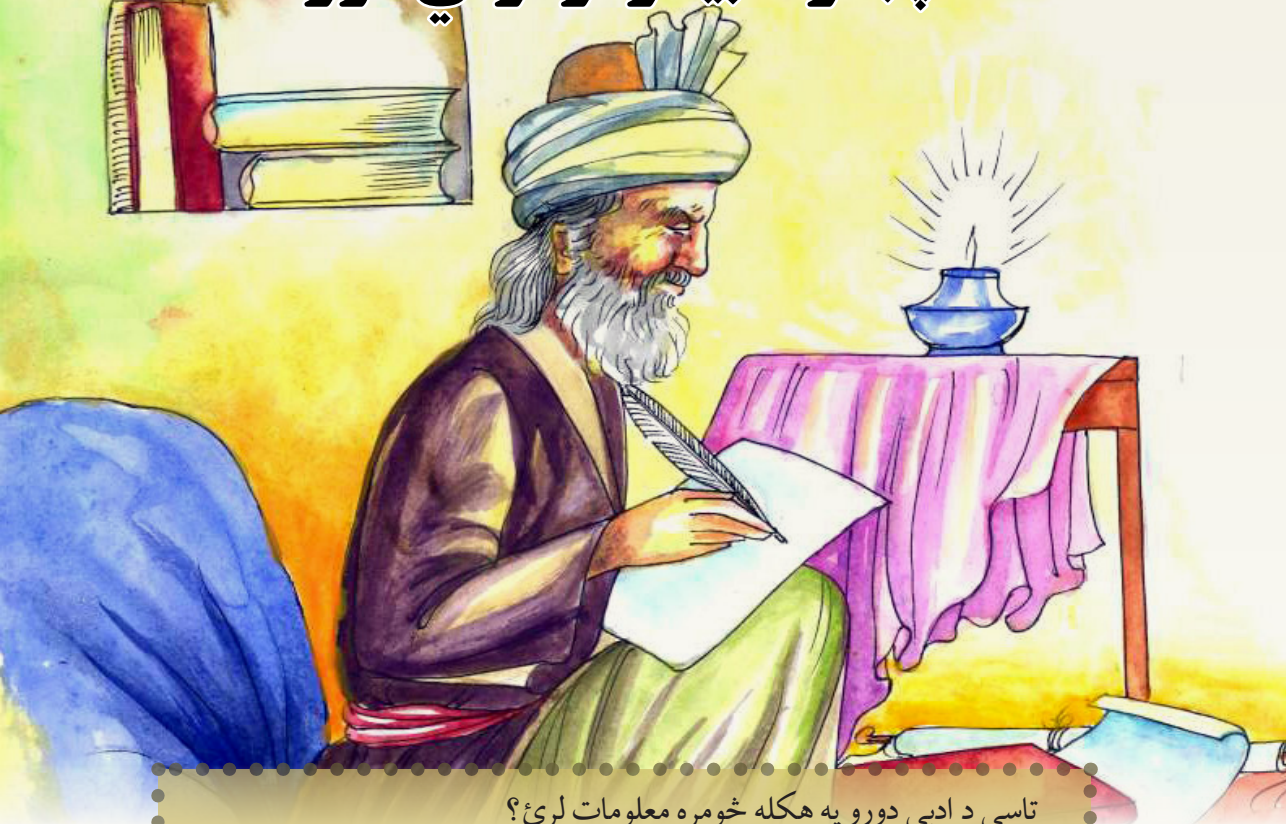
- ۱- زده کوونکي دې د متن له لوستلو څخه وروسته دا لاندې پوښتنې ځواب کړي:
 - پښتو هنري نثر څه وخت، چپرته او د چا له خوا پیل شو؟
 - په کوزه پښتونخوا کې د هنري نثر مشهور لیکوال کوم وو؟
 - په افغانستان کې د هنري نثر لومړني لیکوال څوک وو؟
 - د هنري نثرونو د څو کتابونو نومونه واخلئ؟
- ۲- که کوم زده کوونکی د هنري نثر کوم لیکوال پېژني، د هغه په اړه دې خپلو ټولگیوالو ته معلومات ورکړي.
- ۳- زده کوونکي دې د لارښوونکي متن په وار سره ولولي، خبرې دې پرې وکړي او خپل نظر دې پرې څرگند کړي.
- ۴- زده کوونکي دې د یوه ښه لارښوونکي خصلتونه او صفتونه په څو کرښو کې ولیکي او بیا دې په وار سره په ټولگي کې واوروي.
- ۵- زده کوونکي دې د هنري نثر او ساده نثر توپيرونه وښيي، ښوونکی دې د ضرورت په وخت کې له دوی سره مرسته وکړي.
- ۶- هنري نثر د کومو ادبي ډولونو لپاره کارېږي، نومونه یې واخلئ؟

زده کوونکي دې د کورنۍ د غړیو په مرسته او یا له کوم کتاب څخه هنري نثر ولیکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

د پښتو ادبياتو لرغوني دوره

تاسې د ادبي دورو په هکله څومره معلومات لرئ؟

ملټونه د سياسي تاريخونو ترڅنگه ادبي تاريخونه هم لري چې د يوه ملت فرهنگي او ادبي پېژندنه کوي. ادبي تاريخونه په بېلابېلو دورو وېشل کېږي چې د پښتو ژبې ادبي تاريخ هم د پوهانو له خوا په درې دورو وېشل شوی دی. لرغونې دوره، منځنۍ دوره، اوسنۍ يا معاصره دوره. دادی په دې لوست کې تاسې ته لرغوني دوره درې پېژنو چې پښتو ادب له کوم وخت څخه پيل شوی او لرغوني دوره کومې ځانگړتياوې لري.

– د پښتو ادب لرغونې دوره څه وخت پيل شوې ده؟

د پښتو ادبياتو لرغونې دوره له دويمې هجري پېړۍ څخه پيلېږي او د يوولسمې پېړۍ تر لومړيو کلونو پورې دوام کوي. د پښتو ادبياتو د لرغوني دورې آثار د پښتنو په دريو مرکزونو (غور، دکسي غر او ملتان) کې رامنځته شوي دي. په غور کې غوري پښتانه اوسېدل. د غور له پاچاهي کورنيو څخه يوه د غور سوري شاهي کورنۍ وه چې په تاريخونو کې د شنسبانيانو په نامه مشهوره وه. د دې کورنۍ يو مشر نيکه شنسب (شين اسپ) نومېده چې د پلار نوم يې خرنگ و. دا شنسب د حضرت علي عليه السلام په زمانه کې مسلمان شوی او د غور پاچا منل شوی و. د شنسب زوی امير پولاد و. هغه وخت چې ابو مسلم مرزوي د بني اميه اميران له خراسان څخه شړل او د بني عباس په پلوۍ ودرېد نو امير پولاد له خپلو لښکرو سره د ده ملاتړ وکړ.

د امير پولاد د پاچاهۍ مرکز د غور په مندېش کې و. په پټه خزانه کې راغلي دي چې د امير پولاد تر مړينې وروسته د هغه زوی امير کروړ د غور په مندېش کې په ۱۳۹هـ کې پاچا شو. امير کروړ د خپلې پاچاهۍ په دوران کې دوه مرکزونه درلودل چې يو يې مندېش او بل يې زمينداور و. امير کروړ ډېر غښتلی پهلوان و چې په يوازې ځان له سلو تنو سره جنگېده. ده هم د عباسي دعوت په جنگونو کې گډون درلود او ډېرې برياوې يې ترلاسه کړې. امير کروړ يو عادل پاچا و. په پښتو يې شعرونه هم ويلي دي. په ۱۵۴هـ کې د پوشنج په جگړو کې مړ شو او پر ځای يې د ده زوی امير ناصر پاچا شو. امير کروړ چې د خپلو سوبو په پايله کې کوم شعر ويلي دی، هغه پټې خزاني تر موږ رارسولی دی.

زه يم زمري پر دې نړۍ له ما اتل نسته
پر هند و سند و پر تخار او پر کابل نسته
بل په زابل نسته له ما اتل نسته
غشي د من مې ځي برېښنا پر ميرځمنو باندي
په ژوبله يونم يرغالم پر تښتېدونو باندي
پر ماتېدونو باندي له ما اتل نسته
زما د بريو پر خول تاوېږي هسک په نمځ او په وياړ

د آس له سوو مې زمکه رېردي غرونه کاندم لتار
کرم ایوادونه اوچار له ما اتل نسته
زما د تورې تر شپول لاندې دي هرات و جروم
غرج و بامیان و تخار بولي نوم زما په اودم
زه پېژندویم په روم له ما اتل نسته
پر مرو زما غشي لوني ډاري دښن راڅخه
دهریوا درود پر ځنډو ځم تښتي پلن راڅخه
رپي زړن راڅخه له ما اتل نسته
د زرنج سوبه مې د تورې په مخسور وکړه
په باداری مې لور اوای د کول د سور وکړه
ستر مې تر بور وکړه له ما اتل نسته
خپلو وگړو لره لور پېرزوینه کوم
دوی په ډاډینه ښه بامم ښه یې روزنه کوم
تل یې ودنه کوم له ما اتل نسته
پر لوبو غرو مې وینا درومي نه په ځنډو په ټال
نړۍ زما ده نوم مې بولي پر دریخ ستا یوال
په ورځو شپو میاشتو کال له ما اتل نسته

د امیر کروړ سوري دغه ویاړنه د پښتو تر ټولو پخوانی شعر دی چې د اسلامي عصر په دویمه هجري پېړۍ کې ویل شوی دی. د شکلي جوړښت له مخې لرغونو آریایي سندرو ته نژدېوالی لري.

په محتوا کې یوه ویاړنه ده چې د خپلو سوېو یادونه کوي او له خپلو خلکو سره د خپلې مینې اظهار هم څرگندوي. پر دې شعر د نورو ژبو تاثیرات نه لیدل کېږي او د پښتو سوچه کلمات یې استعمال کړي دي. په دغو کلماتو کې ځینې داسې کلمات هم شته چې اوس په عامه ژبه کې نه ویل کېږي.

دويم مرکز د کسي غر يا د سليمان د غرو لمنې دي. هغه آثار چې د کسي غر په لمنو کې ايجاد شوي، له دريمې هجري پېړۍ نه پيلېږي او تر پنځمې پېړۍ پورې رسېږي. په دغه مرکز کې نوماند شخصيت شيخ بيتنی دی چې د ژوند زمانه يې د دريمې هجري پېړۍ شاوخوا ټاکل کېدای شي. د شيخ بيتني يو مناجات سليمان ماکو په تذکره الاوليا کې راوړی:

لويه خدايه، لويه خدايه ستا په مينه په هر ځايه
غر ولاړ دی درناوي کې ټوله ژوي په زاري کې
دلته دي د غرو لمنې زموږ کيردۍ دي پکې پلنې
دا وگړي ډېر کړې خدايه
لويه خدايه، لويه خدايه

دلته لږ زموږ اور بل دی ووږ کورگی دی ووږ بورجل دی
مېنه ستاکې موږ مېشته يو بل د چاپه مله تله نه يو
هسک او مخکه نغېسته ستا ده د مږو وده له تا ده
دا پالنه ستا ده خدايه
لويه خدايه، لويه خدايه

په دغه مرکز کې په دريمه او څلورمه هجري پېړۍ کې دوه نور شاعران هم تېر شوي چې يو يې شيخ اسماعيل او بل خربنبون دی چې په پټه خزانه او تذکره الاوليا کې يې د شعر نمونې راغلي دي.

کله چې خربنبون خپل کور او کلی پرېږدي او روانېږي، نو شيخ اسماعيل يې په جدایۍ کې دا پارکۍ وايي:

که يون دی يون دی مخکې بېلتون دی له کسي غره څخه ځي خربنبون دی
که وروره وروره خربنبونه وروره ته چې بېلتون کړې زما وير ته گوره

خړښبون يې په ځواب کې دا ناره له خولې باسي:

بېلتانه ناره مې وسوه په کور باندې نه پوهېږم چې به څه وي پېښ په وړاندې

له خپلوانو به بېلېږم په سرو سترگو دواړه سترگې مې په وينو دي ژړاندې

دريم مرکز ملتان دی چې د اسلام په دوو لومړنيو پېړيو کې پښتانه د سليمان د غرو له

لمنو څخه کوچېدلي او د سند او پنجاب لور ته تللي دي. د پنجاب په غربي برخو ملتان کې

له دغو پښتنو څخه شېخ حميد لودي د ۳۷۰ هجري په شاوخوا کې له ملتان څخه نيولې

تر لغمان پورې سيمو حکمران و. همدغه سړي د څلورمې هجري پېړۍ په دويمې نيمايي

کې د لوديانو د حکمرانۍ بنسټ کېښود. په شېخ حميد پسې د ده زوی نصر او بيا يې لمسي

داوود د ملتان د لودي کورنۍ حکمرانان وو.

د ملتان په لودي کورنۍ کې دوه تنه شاعران تېر شوي چې يو د شېخ حميد زوی نصر

لودي او بل يې وراره شيخ رضي دی.

شيخ رضي د حميد لودي د پاچاهۍ په وخت کې د اسلام د مقدس دين د تبليغ لپاره

پښتونخوا ته لاړ. دوه کاله د کسي غره په لمنو کې وگرځېد او ډېر خلک يې مسلمانان کړل.

شېخ رضي له کسي غره څخه خپل يو شعر د ليک په ډول نصر لودي ته استولی و چې د

پيل بيتونه يې دادي:

د الحاد په لور دې تر پل

گروه دې زموږ وکـورـاوه

موږ روڼلی په زيارنه

تاپه تور و تـورـاوه

کله چې دا ليک په ملتان کې نصر لودي ته ورسېد، نو هغه يې په ځواب کې وويل:

د الحاد په تور تورن سوم

زه لرغون خو ملحد نه يم

زما دښنه هسې تور راکړې

که ملحد يم د دښنه يم

شيخ رضي د خپل تره زوی ته وايي چې ته له سنت او له خپلې لارې څخه اووښتی يې خو نصر ورته په ځواب کې وايي چې زه پر سنت ټينگ ولاړيم او کوم تورونه چې پر ما لگول شوي هغه دروغ دي.

د ملتان لودي کورنۍ د غزني له پاچاهانو سره په رقابت کې وه، مؤرخين وايي چې د غزني پاچاهانو د ځان لپاره دا بهانه ونيوله او پر لودي کورنۍ يې د الحاد تورونه ولگول او په دې توگه يې د ملتان لوديان وټکول، حال دا چې د ملتان لوديان مسلمانان وو.

په دريمه هجري پېړۍ کې په پښتو کې د نثر ليکل او ژباړه پيل شوه. ابو محمد هاشم سرواني (۲۲۳ - ۲۹۷هـ) د بست په سروان کې زېږېدلی او هلته يې ژوند کړی دی. په (۲۹۴هـ) کال عراق ته تللی او په بغداد کې يې د خپل استاد ابن خلاد سره ډېر عمر تېر کړی دی.

د هغه يو عربي شعر يې په پښتو ژباړلی چې داسې پيلېږي:

ژبه هم ښه وينا کاندې چې يې وينه

د خاوند په لاس کې زر او درهمونه

دا په پښتو کې د ژباړې پيل دی. ابو محمد هاشم په نثر کې يو کتاب ((د سالو وږمه))

ليکلی و چې د عربي اشعارو د فصاحت او بلاغت په اړه و.

په پنځمه هجري پېړۍ کې په پښتو ادب کې قصيده رامنځ ته شوه چې لومړنۍ قصيده ويونکی شيخ اسعد سوري دی. شيخ اسعد سوري د غور د پښتنو پاچاهانو په لړ کې د امير محمد سوري هم مهاله و او د هغه پر مړينه يې يوه قصيده ويلې ده چې داسې پيلېږي:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار

زمولوي هر گل چې خاندې په بهار

هر غاټول چې په بېديا غوړېده وکا

رېژوي يې پانې کاندې تار په تار

بل قصيده ويونکی شاعر ښکارندوی غوري دی چې په غزني او بست کې اوسېدلی او

د سلطان شهاب الدين غوري معاصر و.

کله چې سلطان شهاب الدين د اسلام دين د خپرولو لپاره پر هند لښکرې کولې، نو دی ورسره و. ښکارندوی د سلطان شهاب الدين د سوبو په اړه يوه اوږده قصیده ويلې چې پټې خزانې خوندي کړې ده:

د پسرلي ښکلونکي بيا کرل سينگارونه
بيايي ولونل په غرونوکې لالونه
مخکه شنه، لابښونه شنه، لمنې شنې سوې
طيلسان زمردي واغوسته غرونه

ښکارندوی د غور اوسېدونکی او د فيروز کوه کوټوال و. دغه دواړه قصیدې په غور کې د غوري پښتنو پاچاهانو په وخت کې ويل شوي دي.

په شپږمه هجري پېړۍ کې چې د غور پښتانه پاچاهان په هند کې د اسلام د مقدس دين د خپرولو لپاره لښکرې کوي، نو د اسلام د خپرېدو په ملاتړ هم په پښتو کې شعرونه ويل شوي دي.

ملکيار غرشين چې د سلطان شهاب الدين غوري همعصره دی، کله چې سلطان شهاب الدين پر هندوستان لښکرې کوي، نو ملکيار غرشين هم ورسره دی چې يوه رزمي سندره يې په دې ډول ويلې ده:

هېواد د بل دی	اوس مو يرغل دی	څښتن مو مل دی
	څښتن مو مل دی	غازيانو گورئ
منگولې سرې کړئ	دښن مو پرې کړئ	تورې تېرې کړئ
	څښتن مو مل دی	خله به تښتو
چې زمري يونه	په بري يونه	که ټينگ کړو زړونه
	څښتن مو مل دی	اسلام راخڅه دی
	ټول شاوخوا سئ د شهاب په ملا سئ	غازيانو راسئ
	څښتن مو مل دی	دښن مو غوڅ کړئ

په شپږمه هجري پېړۍ کې د مينيې او محبت سندرې ويل شوي دي چې يوه نمونه يې د

شېخ تيمن کاکړ يوه عشقي سندره ده:

گهيځ رڼا د لمر خپره شوه زما پر کور د وير ناره سوه

د بېلتون ورځ توره تياره سوه رغ سو ناخپه چې بېلتون راغی

په (۶۱۲هـ) کې د نثريو بل کتاب د سليمان ماکو له خوا ليکل شوی چې تذکرة الاولياء نومېږي. په دې کتاب کې يې د اولياوو او ځينو پښتنو شاعرانو احوال او د کلام نمونې راغلي دي. د دې کتاب هغه پاڼې چې زموږ په لاس کې شته، موږ ته د شيخ بيتني، شېخ اسماعيل، ملکيار غرشين او قطب الدين بختيار کاکي احوال راکوي.

د اوومې هجري پېړۍ په درېيمه لسيزه کې عرفاني افکار پښتو ادب ته لاره پيدا کوي. شېخ متي د خپلو اشعارو کتاب چې (د خداى مينه) نومېږي بشپړوي.

د شېخ متي د يو مناجات څو بيتونه په دې ډول دي:

زه چې څرگند په دې دنيا سوم د ښکلي مخ په تماشا سوم

ستا پر جمال باندې شيدا سوم له خپلې ستې راجلا سوم

په ژړا ژاړم چې بېلتون دى

يمه پرديسى بل مې تون دى

د اوومې هجري پېړۍ په دويمه لسيزه کې (۶۱۷هـ) زموږ پر هېواد د چنگېز حملې پيلېږي. د چنگېز او د ده د اولادونو د حملو پر وړاندې د مقاومت موضوع په پښتو شعر کې پيلېږي. په دغه وخت کې موږ د بابا هوتک يوه سندره لرو چې د مقاومت خورا ډېره په زړه پورې نمونه ده.

د مغلو لښکرو به د ارغنداو پر غاړو لوټ کاوه. د انغر او بولان سيمې به يې لوټلې. بابا هوتک خپل خلک راټول کړل او سره غر ته نژدې يې له مغلو سره سخت جنگ وکړ. په دې جنگ کې پښتانه لږ او غليم ډېر و، خو کله چې بابا هوتک په لوړ غر دا سندره وويله، نو سوبه د پښتنو په نصيب شوه.

بابا هوتک د بارو زوى په (۶۶۱هـ) د کلات په انغر کې زېږېدلى، د خپل قوم مشر و،

په (۷۴۰هـ) کال وفات شوى دى، د شعر يوه برخه يې داسې ده:

پر سورغر بل راته نن اور دی
 پر کلي کور باندي مغل راغي
 غبتيو ننگ کړئ دا مو وار دی
 په پښتونخوا کې يې ناتار دی
 وگړپه جوړ راته پيغور دی
 هم په غزني هم په کابل راغي
 مغل راغلی په تلوار دی
 پر کلي کور باندي مغل راغي
 د اتمې هجري پېړۍ په دويمه نيمايي کې نور شعري ډولونه په پښتو ادب کې راڅرگندېږي
 لکه غزل او مثنوي چې په دغه وخت کې د اکبر زمينداوري له خوا ويل کېږي:
 د مثنوي نمونه يې داده:

زه عاشق يم يار هم نيز
 يو پر بله عاشقان يو
 يو په بل پسې رنځور يو
 عشق که ښه دی که بلا دی
 نور څه لرو تميز
 په خپل عشق کې صادقان يو
 چې نژدې نه يو مهجور يو
 پيدا کړی زموږ مولا دی
 د اکبر زمينداوري د غزلي يوه برخه داده:

د خپل ځان له حيراني څه ويل کړم
 ما مدام لکه بورا پر گلو گشت کړم
 د غماز لرمون به زه په لمبه کېږدم
 زما د يار د مينې اور په زړه کې بل دی
 د عشق وير به تل پخپله پتول کړم
 اوس به ځم په سرتور سر فراق دگل کړم
 ځينې هېر به د يار بزم گل او مل کړم
 زه به سر و مال ښنډم ديد به حاصل کړم

د بېلتون له ويره ژاړم اوښکې وينې
 زه اکبر په خپل اشنا د سربښندل کړم

په نهمه هجري پېړۍ کې په پښتو شاعرۍ کې رباعي پيلېږي چې د لومړنيو رباعيو
 ويونکي خليل خان نيازی او سلطان بهلول لودي دی. سلطان بهلول (۸۵۰ - ۸۹۴ هـ) په
 ډهلي کې افغان پاچا و. په دربار کې به يې شاعران او عالمان پالل. پخپله هم شاعر و. خليل
 خان نيازی د ده د دربار شاعر و چې دا رباعي يې ويلې ده:

خري وريڻي ڙاري له پاسه ڪويله ريغ ڪا بيلتون له لاسه
 يه هغه لوني گوهر په خول ستا دا مرحبا ڪا ستا زمور مواسه
 د خليل خان نيازي په خواب ڪي سلطان بهلول لودي سم د لاسه دا رباعي وويله:
 ملڪ به زرغون ڪرم په ورڪره راسه گوره وريڻي د داد له پاسه
 خول مي د عدل په درو روڼ دي جهان به زيب مومي زما له لاسه
 د همدې نهمي پيري په جريان ڪي پښتو ادب ته (ساقی نامه) هم راغله. دا ساقی نامه
 پتي خزاني تر مور رارسولې ده. ساقی نامه د خمر به اشعارو يو ډول دي چې د ساقی، جام،
 گل، مل او صراحی صفتونه پکي بيانپري. دا ډول اشعار د مثنوي په قالب ڪي ويل کېدل.
 د پښتو لومړني ساقی نامه زرغون خان نورزي ويلي ده.
 زرغون خان د نوزادو له نورزو څخه دي. په (۹۱۲هـ) د ده پښتو ديوان بشپړ شوی دی.
 زرغون خان په (۹۲۱هـ) په ديرواوت ڪي وفات شوی دی.
 د زرغون خان نورزي د ساقی نامي پيل دادی:

ساقی پاڅه پيالہ راکړه مروړ يار مي پخلا کړه
 اوبه تويي په لمبو کړه اور مي مړ په دې اوبو کړه

د پښتو ادبياتو په لرغوني دوره ڪي يو شمېر مېرمني شاعرانې هم تېرې شوې دي چې يوه
 يې زرغونه ڪا کړه ده. د نهمي هجري پېړۍ په دويمه نيمايي ڪي زېږېدلې ده، چې يو حكايت
 يې پتي خزاني راوړی دی:

اور بـدلي مي قصه ده چې له شاتو هم خوږه ده
 د اختر په ورځ سهار بايزيد چې و روښدار
 له حمامه راوتلی په ڪوڅه ڪي تېرېدلی
 ايرې خاورې چاله بامه راچپه ڪرلې ناپامه
 مخ او سر يې سو ڪکړ په ايرو په خاورو خړ
 بايزيد په شکر ڪنوسو د خپل مخ په پاڪېدو سو
 چې زه وړ يم د بل اور چې په اور ڪي سم نسکور

د زرغونې پښتو بوستان لومړنۍ اخلاقي اثر دی چې تر دې دمخه یې کومه بېلگه په پښتو ادب کې نه لرو. همدارنگه له فارسي څخه د ادبي آثارو د ترجمې تاریخ هم له زرغونې څخه پیلېږي.

زرغونه د پښتو ژبې شاعره، ژباړونکې او ښه خطاطه وه. په زرغونې پسې بله مېرمن رابعه ده چې د ظهير الدين محمد بابر د زمانې شاعره وه. په کندهار کې اوسېده. د اشعارو ديوان یې درلود. یوه رباعي یې پټې خزانې راوړې ده:

ادم یې ځمکې وته راستون کا په اور د غم یې سوی لړمون کا
دوزخ یې روغ کا پرمخ د ځمکې نوم یې د هغه، دلته بېلتون کا

په دې دوره کې دریمه مېرمن بي بي نېکبخته نومېږي. د شېخ الله داد لور او د شېخ قدم مېرمن وه. پلار نیکه یې په اشغر کې اوسېدل. عالمه، زاهده او پرهېزگاره ښځه وه.

په (۹۶۹ هـ) کال کې یې د (ارشاد الفقرا) په نامه یو کتاب لیکلی و چې درې ټوټې ترې محمد هوتک په پټه خزانه کې راخیستې دي. د یوې ټوټې څو بیتونه یې په دې ډول دي:

په زړه ښاد شې ای مؤمنه په ظاهر په باطن سپینه
ظاهر زهد په اخلاص کړه په زړه ټینگ شه له یقینه
شکر صبر په هر حال کړه خود نمای مه شه خودبینه

په حکایتي آثارو کې په دغه دوره کې د دوست محمد کاکړ یو حکایتي اثر معلوم دی چې (غرغښت نامه) نومېږي او په (۹۲۶ هـ) کال یې په ژوب کې نظم کړی دی.

له دې کتاب څخه د پټې خزانې مؤلف محمد هوتک یو حکایت تر موږ رارسولی دی چې یو څو بیتونه یې دادي:

له نیکانو روایت دی هسې توگه حکایت دی
نور محمد کاکړ راوي دی چې یې فیض تل جاري دی
د نیکونو له خولې وایي چې منښت یې راته ښایي
چې کاکړ نیکه زاهد و لوی څښتن له تل عابد و

د غرغښت نامې حکایات په پښتو مثنوي نظم شوي وو.

په لسمه هجري پېړۍ کې په پښتو شعر کې عرفاني مضامین پراختیا مومي. دغه وخت په هندوستان کې درې شاعران پېژنو چې درې واړه صوفیان، عابدان او زاهدان وو. دا شاعران، شیخ عیسی مشوانی، شیخ علي سرور لودي او شیخ بوستان برپخ دي. له دغو شاعرانو څخه شیخ عیسی مشوانی د هندوستان د افغان پاچا شېرشاه سوري معاصر و. د ژوند زمانه یې د (۹۵۰هـ) شاوخوا ټاکل شوې ده. په پښتو، فارسي او هندي ژبو یې یوه منظومه رساله لیکلې ده.

د کلام نمونه یې په لاندې ډول ده:

په خپله کار کړې په خپل انکار کړې
کله باداریم کله مې خوار کړې
ته خو قادر یې په صفتونو
کله مې نور کړې، کله مې نار کړې
عیسی حیران دی په دې شیونو
کله مې یار کړې کله اغیار کړې

د یوولسمې پېړۍ په لومړیو کې په کندهار کې شیخ صالح محمد الکوزی یو عارف شاعر تېر شوی چې یوه نمونه یې پټې خزانې تر مور رارسولې ده. شیخ ډېر عابد او عالم سړی و. خپل وخت یې طالبانو ته په تدریس تېراوه او خلکو ته به یې د سمې لارې لارښوونه کوله.

د متن لنډیز

د پښتو ادبیاتو لرغونې دوره له دویمې هجري پېړۍ څخه پیلېږي او د یوولسمې پېړۍ تر لومړیو کلونو پورې رسېږي. یا په بله وینا د امیر کروړ سوري څخه پیل او د بایزید روبان تر ظهور او پاڅون پورې رسېږي. د لرغونې دورې آثار د ریګویدا، اوستا له سندرو سره ورته والی لري، ځکه چې موضوعگانې او قالبونه یې یو ډول دي.

د لرغونې دورې موضوعات د نمانځنې سندرې، وياړنې، ويرنې، مينه، بېلتون او اخلاقي ښوونې دي. شعرونه يې ساده او روان دي. پېچلي تخيلات او لفظي صنايع نه لري. د غوربانو په دوره کې د قصيدو جوړول يو نوی پړاو دی. ددغې دورې آثار لږ دي او يا تر موره په محدوده توگه رارسېدلي دي او نور يې د زمانې په تېرېدو سره له منځه تللي دي، ځکه د هر شاعر او ليکوال محدودې نمونې په لاس کې لرو. زياتره کتابونه او ديوانونه د پرديو يرغلگرو (چنگېز، تيمور او نادر افشار) د حملو په پايله کې له منځه تللي او لوټ شوي دي. يوازې د سليمان ماکو د تذکرة الاوليا خو پانې تر موره رارسېدلي دي.

په دې دوره کې پښتو ادبي آثار د بدلون، ودې او پراختيا په حال کې دي؛ ځکه په همدغه دوره کې د خپلو ملي اوزانو ترڅنگه قصيده، قطعه، غزل او مثنوي هم رامنځته کېږي. د محتوا له اړخه پښتو شعر د ژوند بېلابېل موضوعات خپلوي، لکه: د رزم و بزم خبرې، ديني او عرفاني موضوعات، اخلاقي پند و نصايح، وعظونه او نور... د شعر ځينې ځانگړي معنوي ډولونه لکه وياړنه، ساقي نامه، حکايتي آثار هم په دې دوره کې رامنځته کېږي.

د دريمي هجري پېړۍ په دوران کې له عربي څخه پښتو ته ژباړه پيلېږي، ورپسې له فارسي ادبياتو سره پښتو ادبيات اړيکې پيدا کوي.

د سعدي بوستان په لسمه هجري پېړۍ کې د يوې پښتنې مېرمنې له خوا ترجمه کېږي، په دې توگه له فارسي څخه ژباړه په لسمه هجري پېړۍ کې پيلېږي. ددغې دورې آثار په غور، سليمان غر او ملتان کې رامنځته شوي، يعنې دغه وخت پښتانه له پښتونخوا څخه نيولې تر هندوستان پورې اوسېدل. د دې دورې آثار په دوو لرغونو تذکرو پټې خزانې او تذکرة الاوليا کې راغلي دي. د دې دورې په آثارو کې د پښتو خپل زاړه لغتونه او ترکيبونه شته چې ځينې يې اوس په محاوره کې نه استعمالېږي. ددغې دورې آثار په وروستيو کې له عربي او فارسي څخه په کلماتو کې اغېز قبلوي.

فعالیتونه

- ۱- زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي.
 - د پښتو لومړنی شعر څه وخت او د چا له خوا ویل شوی دی؟
 - په لرغونې دوره کې پښتو قصیده ویونکي څوک وو؟
 - د لرغونې دورې آثار تر مورې پورې چا رارسولي دي؟
 - د لرغونې دورې کومې ښځینه شاعرانې پېژنئ؟
- ۲- ښوونکي دې زده کوونکي په څلورو ډلو ووېشي یوه ډله دې د لرغونې دورې د شاعرانو نومونه، بله ډله دې کتابونه، بله ډله دې د شعر د ځانگړنو او څلورمه ډله دې د پښتو ادب اړیکې له نورو ژبو سره په څو کرښو کې ولیکي.
- ۳- د مقاومت شعر څه وخت او د چا له خوا پیل شو؟
- ۴- زده کوونکي دې په متن کې عام او خاص نومونه پیدا او ولیکي، بیا دې په وار سره په ټولگي کې ووايي.
- ۵- په لرغونې دوره کې نثر لیکل څه وخت پیل شول، له دغې دورې څخه مورې د نثر کومه نمونه لرو؟
- ۶- زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې استعمال کړي:

لتار	ایوادونه	دښمن	پلن	زړن	مخسور
دریغ	ستایوال	سوبه	گروه	رونلی	مهجور
ښندم	کویله	خول	مواس	مرحبا	

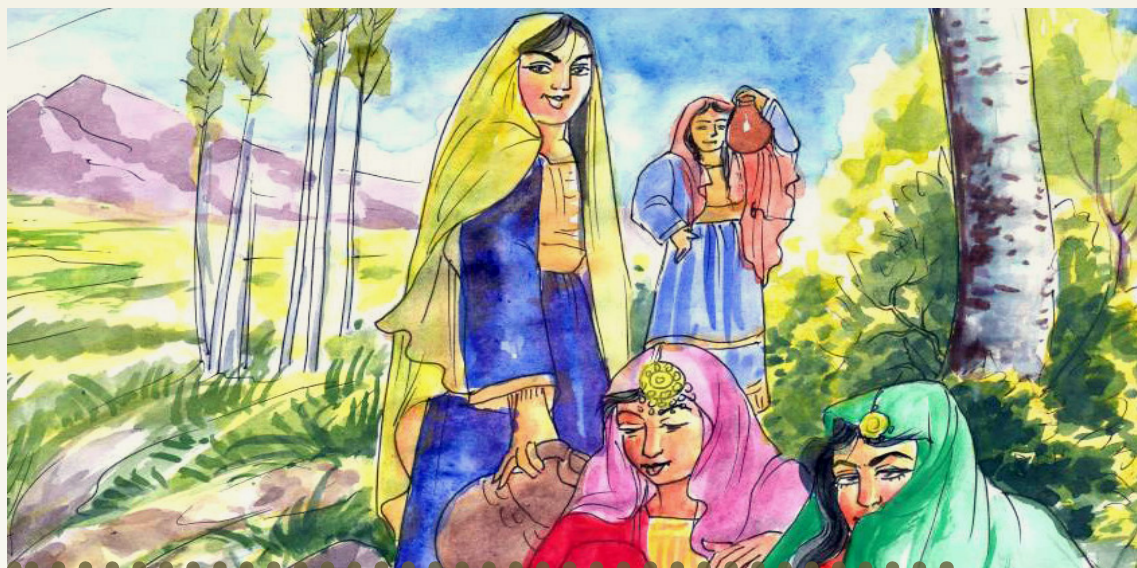
کورنی دنده

زده کوونکي دې په کور کې لوست په غور سره ولولي او ددغې دورې په مهمو ټکو دې خپل نظر ولیکي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

ښځې او لنډۍ

تاسې په تېرو درسونو کې ولوستل چې د پښتو شفاهي منظوم ادبيات په دوو ډلو وېشل کېږي. يوه ډله يې عامې سندرې دي او بله ډله يې خاصې سندرې دي. خاصې سندرې هغه دي چې د نالوستو ولسي شاعرانو له خوا جوړې شوي دي. لکه چاربيتې، بدلې، بگتۍ، لوبې، داستان، مقام، کسرونه او نور... عامې سندرې هغه دي چې ويونکي يې نه دي معلوم او په ټول ولس پورې اړه لري. لکه لنډۍ، سروکي، نارې، د ښادۍ بدلې او نورې. د عامو سندرو يو ډول لنډۍ دي چې د پښتو په منظومو شفاهي ادبياتو کې يو مشهور ډول دی. له لنډيو سره ټول پښتانه آشنا دي. لنډۍ دوه مسريزه منظومه ده چې لومړۍ مسره يې لنډه نهه سېلابه او دويمه يې اوږده ديارلس سېلابه ده. په دغه لنډه منظومه کې يو بشپړ مضمون ځايدای شي. لنډۍ په مختلفو سيمو کې په مختلفو نومونو يادېږي، لکه: لنډۍ، ټپه، ټيکۍ، مسره او نور...

په دې لوست کې په هغو لنډيو غږېږو چې د ښځو له خوا ويل شوي دي.

– ولې ښځې لنډۍ وايي؟

لکه څنگه چې مخکې مو وویل د لنډیو ویونکي معلوم نه دي. لنډۍ د عام ولس دي. یو شپون، یو اوبنبه، یو بزگر او په زیاته اندازه زموږ کلیوالو ښځو ډېرې لنډۍ ویلي دي. یا په بله وینا ښځې د لنډیو په ایجاد کې ډېره برخه لري.

په ټولنه کې د ښځې د ژوند شرایط په خاصه توګه سخت دي، تر هر څه دمخه دا ټولنه د نارینه وو ده او نارینه وو د ځان لپاره جوړه کړې ده. د ټولني اساسي ارزښتونه د نارینه وو ارزښتونه دي. په دې ټولنه کې په ښځې باندې دوه ډوله فشارونه راځي، فزیکي او اروايي. په فزیکي لحاظ د کور ټول درانه کارونه د ښځې په غاړه دي. د کروندې یو څه برخه په نارینه وو پورې اړه لري، خو نور ډېر وخت یې هسې تېرېږي.

ښځه له سهار څخه تر ماخوستنه یوه شېبه کراره نه کېږي. د فصلونو په وخت کې هم ښځه له نارینه وو سره د یوې، لو او درموندونو په راټولولو کې پوره مرسته کوي. برسېره پر دې په ورځ کې دوه ځلې د اوبو راوړل، د اولادونو روزنه، ډوډۍ پخول، کټۍ پخول او جامې ګنډل او پرېمخل او نور داسې ډېر کارونه ښځې سرته رسوي.

هغه څه چې ښځه ځوروي، هغه د دې روحي فشار دی او احساس کوي چې د دې انساني ښځینه طبیعت د پښو لاندې کېږي او یا ورته په سپکه سترګه کتل کېږي، همدغه د روحي فشارونو له کبله د مقاومت ترڅنګه عکس العمل ښکاره کوي او د خپل عکس العمل لپاره د سندري (لنډۍ) لاره غوره کوي او په لنډیو کې د خپل اعتراض غږ پورته کوي او هغه څه چې په ښکاره ډول یې نه شي ویلی په لنډیو کې یې بیانوي.

لنډۍ د پښتو د ولسي ادب روح دی او د ژوند ټولو اړخونو پکې انعکاس موندلی دی. ښځې چې په عنعنوي توګه له ډېرو پابندیو سره مخ دي او په ډېرو موضوعاتو کې د وینا، مشورې او تصمیم حق نه لري، نو خپل دغه تاثرات په لنډیو کې څرګندوي چې د دوی دغه څرګندونه بیا ډېر ژر په ټولنه کې خپرېږي.

دوی په لنډیو کې د هرې موضوع څرګندونه کوي. ټولنیزې پابندۍ غندي، د خپلې مینې، غم او خوښۍ، د وصال خوښي او د فراق غم او غوسې، فخر او ویاړ، ننگ او غیرت او د ځینو ټولنیزو عنعناتو او دودونو څرګندونه کوي. د ژوند حقیقتونه یو په یو بیانوي او

ناورپه خواوو ته يې په انتقادي توگه گوري. زموږ په ټولنه کې اکثره ښځه د عنعنوي او رواجي
زنځيرونو په کړيو کې بنده ده او د دې انساني نفس يې قيد کړی دی.

خدایه په څه گناه کړېږم
لکه ستي په سرو لمبو کې ناسته يمه

په لنډيو کې بې شماره کردارونه تر سترگو کېږي چې يو مهم کردار يې ښځه ده. ښځه
لکه څنگه چې په ټولنه کې ده، هماغسې له هر موقف څخه لکه خور، ماندینه، مور،
خورزه، ورېره او مينې په توگه راڅرگندېږي.

د ښځو د لنډيو عامه موضوع د دوی مظلوميت دی او دا مظلوميت مختلف ډولونه
لري. د پلار په کور کې مظلوميت، د مېر په کور کې مظلوميت او په ټولنه کې ددوی
مظلوميت.

پر مخ مې مه وهه ظالمه
د اوښکو ډکې سترگې چاته وارپومه

کوم تاوتریخوالی چې له ښځو سره کېږي او يا جبري ودونو ته اړ ایستل کېږي او يا د ولور
په وړاندې په جبري توگه د زيات عمر خاوند ته نکاح کېږي، دا ټول په هغو لنډيو کې وینو
چې د ښځو له خوا ويل شوي دي.

د ښځو لنډۍ د دوی د ژوند هغه رښتیني هنداره ده چې زیاتې او کمی پکې نشته.

چې ډوډۍ خورم دادا قارېږي
چې روپۍ شرنګ کړي دادا شين له خدا شينه

مينه يم منکره نه يم
که شينکی خال مې د چرو په څوکو ځينه

صورت زما واک يې د نورو
رېه ته واخلي دا بې واکه صورتونه

سوال د الله په در کې وکړه
پلار مې سودي دی ما مالدار ته ورکوبنه

زما بې بې دادا ته وايه
خوشحاله نه يم له ناکامه ناسته يم

مسافري دې روزي مه شه
زه دې په سپينه خوله ویده پرې ايښې يم

لکه څنگه چې ښځې د تاريخ په اوږدو کې د وطن او استقلال ساتنې په وخت کې له خپلو نارينه وروڼو سره څنگ په څنگ درېدلي دي، د خپلو مېړانو او کارنامو يادونه يې په لنډيو کې کړې ده. په دغسې حساسو حالتونو کې يې نارينه وو ته روحیه ورکړې او د دوی د هڅونې له کبله هم بری تل زموږ د خلکو په نصیب شوی دی. د ميوند په جگړه کې د ملالې لنډۍ يوه تاريخي بېلگه ده:

که په ميوند کې شهيد نه شوې
خدایرو لاليه بې ننگې ته دې ساتينه
نور مثالونه يې هم ډېر دي لکه:

که تور وربل مې ميراتبري
په وطن جنگ دی جانان نه ايسارومه

جانانه داسې وخت به راشي
چې ټوپک واخلو لاس تر لاس مورچل ته ځونه

جانان به څنگه توره نه کړي
تر نيمايي مورچله زه ورسره ځمه

ځينې څېړونکي وايي چې لنډۍ د يوې نيمې مسرې شعر دی. په دې يوه نيمه مسره کې پوره او بشپړه معنا پرته ده. په دې يوه نيمه مسره کې د مطالبو يو سمندر په غورځنگونو دی. په دې شعر کې د تېر وخت د يوې پېښې شوې حادثې سببونه او پايلې بيانېږي. چې ددغسې يوې لنډۍ په يادولو سره لوستونکي ته په ذهن کې د تېرې پېښې يو بشپړ انځور رامخته کېږي:

د خپله لاسه مې پرې مړ کېږې
چې ډزې وشوې زه پر بام دروخته
په لنډيو کې ښځو د پښتني ټولني کمزوری اقتصادي حالت ډېر ښه څرگند کړی دی.
نوکرې او مسافرې چې دواړه سره تړلي دي او دې دواړو خواوو چې ښځې ځورولي دي نو
بيا يې دا درد په لنډيو کې داسې بيان کړی دی:

په تابه کوم وطن آباد وي
زه د بېلتون په ترورمۍ کې ناسته يم

نيستي پېغور نه دی جانانه
زه د چربانگ ميچنه ستا لپاره کرمه

سبا مې بيا د کلې وار دی
په سر پنډونه چلوم په زړه غمونه

خدايه د قطر بازار وران کېږې
په شتو مېړو کې جونې کونلې ناستې دینه

مسافرې په بې غمۍ کره
ترله دې خپله په نامه دې ناسته يم

د متن لنډيز:

لنډۍ د منظومو شفاهي ادبياتو يو مشهور ډول دی چې ويونکي يې معلوم نه دي او د ټول ولس گډ مال دی. لنډۍ د شفاهي ادبياتو په عامو سندرو کې راځي چې د بنځو برخه پکې ډېره زياته ده. لنډۍ دوې مسرې لري چې لومړۍ يې لنډه نهه سيلابه او دويمه يې اوږده ديارلس سيلابه ده.

په لنډيو کې ټول پښتانه او په تېره بيا بنځي د خپل ژوندانه خوښۍ او ناخوالي يو په يو بيانوي.

د ژوندانه ډېر هغه اړخونه چې دوی يې د ويلو حق نه لري په لنډيو کې څرگندوي. لنډۍ د بنځو لپاره د تسکين يوه وسيله ده چې خپل دردونه، احساسات او خپلې غوښتنې پکې بيانوي. په عامه توگه د ټولو پښتنو ژوند او په تېره د بنځو د ژوندانه داسې کوم اړخ به نه وي چې په لنډيو کې نه وي څرگند شوی. انساني مينه، خواري، مزدوري، مسافري او جلا وطني، پښتني عنعنات، وطن ساتنه او مېړانه، تاريخ او تاريخي پېښې، گودر او ريبار، ستاينه او غندنه او د ورځني ژوند ټول اړخونه د لنډيو موضوعات دي.

لنډۍ په مختلفو سيمو کې په مختلفو نومونو يادېږي، لکه: لنډۍ، ټپه، مسره، ټيکۍ او نور... لنډۍ د بنځو د اظهار يوازينۍ وسيله ده چې خپل هر ډول احساسات پکې په رښتيني ډول څرگندوي او وجه يې داده چې د لنډيو ويونکي معلوم نه وي او د چا نوم ورپورې تړلی نه وي.

د لنډيو له مطالعې څخه زموږ د خلکو ژوند، تاريخ، دود دستور، کره وړه او د دوی ځانگړي خصوصيات څرگندېدای شي.

۱- زده کوونکي دې متن په وار سره ولولي او بيا دې په متن کې راغلې يوه، يوه لنډۍ معنا کړي.

۲- زده کوونکي دې د لاندې لنډيو مفهوم په خپلو کتابچو کې وليکي او بيا دې په ټولگي کې واوروي.

که په ميوند کې شهيد نه شوې
خدايېرو لاليه بې ننگۍ ته دې ساتينه

د خپله لاسه مې پرې مړ کړې
چې ډزې وشوې زه پر بام دروخته

زما بې بې دادا ته وايه
خوشحاله نه يم له ناکامه ناسته يم

۳- زده کوونکي دې په وار سره يوه يوه لنډۍ له خپله ځانه ووايي، موضوع او مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرگند کړي.

۴- زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- لنډۍ د جوړښت له مخې څه ډول شعر دی؟
- لنډۍ په کومو نومونو يادېږي؟
- لنډۍ په کومو سندرو کې راځي؟
- لنډۍ د چا له خوا څخه ويل کېږي؟

۵- په متن کې راغلي لنډۍ په غور سره ولولئ. په دغو لنډيو کې نومونه، صفتونه او فعلونه په نښه کړئ او په وار سره يې په ټولگي کې ولولئ.

۶- زده کوونکي دې په وار سره د لاندې لنډيو مفهوم په خپلو خبرو کې ووايي:

که سړني فصلونه وشول
ماته لالي د سره سالو ويلي دینه

سترگې دې وې وتلې نه وې
چې په مالت دې لويدم نه دې لیدمه

فعل هغه کلمه ده چې له درې گونو زمانو څخه په يوه کې د يو کار کېدل څرگند کړي.

لکه: خوړل، تلل، کول، کړل.

زه کتاب لولم، هغه ولاړ، ملالی تللي وه.

۷- زده کوونکي دې د لنډيو موضوعات وليکي او ودې وايي چې لنډۍ زموږ د ژوند کوم موضوعات راچاپېروي، بيا دې په وار سره په ټولگي کې ولولي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپل کور کې، له خلکو، (په تېره بيا د کور له ښځو او نجونو څخه) يا له خپل شاوخوا خلکو څخه لس لس لنډۍ چې په دې لوست کې نه وي راغلي، په خپلو کتابچو کې وليکي او بله ورځ دې په ټولگي کې واوروي او خبرې دې پرې وکړي.

افضل خان او تاريخ مرصع

په پښتو ادب کې ډېر نوميالي ليکوال تېر شوي چې په خپل وخت کې يې د قدر وړ آثار ليکلي او پښتو ادب يې پخپلو ليکنو بڼای کړی دی. له روښانيانو نيولی، بيا تر خوشحال کورنی پورې او له دوی راوړوسته د پښتو ادب ځلانده او غني دوره ده چې پښتو ادب پرې ښکلی دی. د خټکوپه کورنۍ کې ډېر شاعران او ليکوال تېر شوي چې مور ته يې د شعرونو ديوانونه او نور کتابونه پاتې دي. ددغې کورنۍ يو نوميالی ليکوال افضل خان خټک دی چې پخپله يې هم پښتو ادب ته د پاملرنې وړ خدمتونه کړي دي او نور يې هم دغه خدمت ته هڅولي دي. په دې درس کې به تاسو د افضل خان خټک په اړه يو لړ معلومات ولولئ چې د ده له ژوند او کتابونو سره آشنا شئ.

– د تاريخ مرصع په اړه مو دمخه څه معلومات درلودل؟

– د افضل خان نوم مو دمخه اورېدلی و، که مو اورېدلی وي په اړه يې خبرې وکړئ.

تاریخ مرصع په پښتنو تاریخونو کې یو مهم او ارزښتمن کتاب دی چې افضل خان خټک لیکلی دی. تاریخ مرصع په پښتو ژبه کې د پښتنو لومړنی تاریخ دی چې د پښتنو په اړه ډېر معلومات لري. افضل خان خټک په ۱۰۷۵هـ. کې پیدا شوی او تر ۱۱۶۱ یا ۱۱۶۴ پورې یې ژوند اټکل شوی دی.

افضل خان خټک د اشرف خان هجري زوی او د خوشحال خان خټک لمسی دی. له کوچنیوالي څخه هوښیار او بیدار و. خوشحال خان هم پخپله کورنۍ کې ده ته زیاته پاملرنه کوله او زیاته هیله یې ورته لرله. دی هم له خپل نیکه سره په ځینو سفرونو او کله کله د ښکار کولو په وخت کې ملگری و. خوشحال خان په خپل ژوند کې د قوم مشري د ده پلار اشرف خان هجري ته وسپارله، خو اشرف خان د خپل ورور بهرام په اختلاف کې د مغلو د حکومت په لاس کې ولوبېد او هند ته زنداني ولېږل شو چې له څوارلس کاله زندان څخه وروسته په هند کې مړ شو.

کله چې اشرف خان هجري د بهرام خان په لمسه د اورنگ زیب حکومت بندي کړ، نو بهرام خان د قوم د مشرتابه واک پخپل لاس کې واخیست او د خوشحال خان له خوا هم مشري افضل خان ته وسپارله شوه.

د بهرام خان تر مړینې وروسته افضل خان په مستقله توګه د خپل قوم سردار شو. ویل کېږي چې یو شپېته کاله یې د خپل قوم مشري وکړه.

افضل خان د قوم د مشرۍ تر څنګه پښتو ادب ته هم ډېر خدمتونه وکړل. ښه شاعر و او په تاریخ لیکلو کې یې لوی لاس درلود. همدارنګه یو ښه ژباړونکی و. د شعرونو دیوان یې نه دی راپاتې.

د افضل خان خټک له مهمو آثارو څخه یو هم (تاریخ مرصع) دی چې قلمي نسخې یې په (برټش) موزیم، هند، بنگال او لاهور کې شته.

د تاریخ مرصع په لومړۍ برخه کې د ملک طالت او خالد بن ولید بیان راغلی دی. ورپسې اووه دفترونه په دې ډول دي:

لومړی دفتر د لودي پاچاهانو حالات بیانوي. دویم دفتر د سوریانو په باره کې دی. دریم

دفتر د لویو پښتنو امیرانو حالات بیانوي. څلورم دفتر د کابل د صوبې پېښې څرگندوي. په پنځم دفتر کې د سرېني او نورو پښتنو قومونو بیان راغلی دی. شپږم دفتر د خټکو د قبیلې حالات او جگړې بیانوي. په اووم دفتر کې د پښتنو بزرگانو حالات او د ژوند پېښې راغلي دي. د کتاب په وروستی برخه کې د پښتني قبایلو نسب نامه راوړل شوې ده. افضل خان خټک د دې تاریخ په لیکلو کې د خواجه نعمت الله هروي د (مخزن افغاني)، د اخوند دروېزه له (مخزن الاسلام) او (تذکره الابرا) او د خوشحال خان له (بیاض) څخه گټه اخیستې ده.

په دې کتاب کې تر ۱۱۳۶ ه.ق. پورې واقعات راغلي دي، خو دا نه ده معلومه چې د کتاب لیکل یې څه وخت پیل کړي او په کومه نېټه پای ته رسېدلی دی. تاریخ مرصع په اصل کې د پښتنو تاریخ دی، خو په ضمني توگه د هندوستان د تاریخ پېښې هم پکې راغلي دي.

د تاریخ مرصع نثر روان او ساده دی. جملې یې لنډې لنډې او د پښتو سوچه کلمات استعمالوي. ځای، ځای پښتو متلونه هم راوړي.

مشکل او نا آشنا لغتونه نه کاروي. ځینې ترکیبونه یې فارسي ژبې ته نژدې دي. تاریخ مرصع د دوست محمد کامل مومند په مقابله او سریزه په ۱۹۷۴ م. کال کې خپور شو. د کتاب د مخونو شمېر (۱۴۹۴) ته رسېږي.

د تاریخ مرصع د نثر نمونه:

«میرزا بله چاره بې له صلحې ونه لیدله، سړي یې تر میان کړل. راوېې بلل، ورته یې وویل چې د ما کور هم ستاسو خپل دی. پښتانه چې په عقل کې سازوار دي ځکه ډېر نفساني دي. په لږ سود مقصود ډېر بهبود تر شا کوي. ورځ په ورځ به مشرانو د اولس میرزا ته امد و رفت کاوه.

یوه ورځ اته سوه کسه راغلل. همگي یې وسلې. یو محمود د محمد چغزوي زوی یو چروکی په خپله بڼه وړې وه. چې ورننوتل، د میرزا بدنیتي یې ولیدله.

هغه دې نورو ته ووي چې که وایې زه به مرزا مړ کړم. هغو نورو منع کړ چې حق د نمک

ساتلی بویه. موره سره بد نه کا. دا چوغلي جنکا گيگياڻي کړې وه چې دا هومره ډېر به يو خلې بيا نه مومي او له دوی نه په نيکي خلاص نه شي. دا وخت غنيمت وگڼه او واړه قتل کا.

واړه يې وتړل، يو، يو يې وواژه. په هغه وخت يو لوی ملک د ميرزا په خدمت عرض وکړو چې دوه التماس ارزو لرم که قبول شي. ميرزا ووي چې قبول دي. اول يې دا ووي چې وراره زما ملک احمد له قيده خلاص شي. بادشاه يې خون معاف که، بل دې د اولس اطفال بند نه شي. بلکه پرېږدئ هر لور ته چې درومي. ميرزا قبول کړ. ميرزا ورته ووي چې زما گمان وو چې ته به خپل سر غواړې يا به دوه کسه ځوانان غواړې. ده ورته ووي چې تر دې واړو زه ښه نه يم. که دومره عزيزان مې مري زه به خپل ځان په څه خلاصوم.

د افضل خان بل کتاب علم خانه دانش دی چې د فارسي د کليله و دمنه پښتو ژباړه ده. د لرغوني هند د غه کتاب (پنج تترا) په (۲۰۰ ق.م.) کې حکيم بيدايي په سنسکرت کې ليکلی و. دغه کتاب بيا وروسته په پهلوي، عربي، يوناني، فارسي ژبو وژباړل شو. د اکبر پاچا په وخت کې د هغه يو درباري عالم او ليکوال ابو الفضل دا کيسې په فارسي ژبه د (عيار دانش) په نوم ترجمه کړې وې، چې افضل خان له همدې کتاب څخه د (علم خانه دانش) په نوم پښتو ته وژباړه.

افضل خان د دې کتاب د ژباړلو په هکله وايي: ((پوهېره چې کتاب د کليله او دمنه جمع کړی د هندوستان دانشورانو دی. همپشه به دانايان او عالمان د يونان د فارس په دا فکر وو چې يو کتاب د ملوکانو د پاره دستور العمل ساز کړو. اما دا له چا ونه شوه. مگر د هندوستان په حکيمانو ساز شو، لوی لوی خبرې يې د بې زبانو جمع کړې. فايدي يې پکې ملاحظه کړې، حکمت د پند خبرې د حکيمانو چې دارو د رنځ د نادانانو او غذا و قوت د دانايانو دی. په طريق د هزل مطايبې دواړه چې دانايان يې د حکمت نه پند واخلي او نادانان يې رغبت قصې او افسانې ته وکړي. په رغبت په محبت يې ياد کړي او خورد سالان چې په مقام د تحصيل د علم کې دي په گومان د علم و پند يادول په دوی گران نه دي چې په عقل

تجربه ورسې. هغه چې دوی یاد کړي دي له هغو افسانو نه نفع واخلي او د عقل په خزانه دانشمند شي.

مثال د دې خبرې داسې دی لکه څوک په هلکوالۍ کم عقل وي او په مرتبه د عقل ورسې، په خزانه پېښ شي چې پلار د ده د پاره ساتلی وي. په هغه توانگر شي او باقي عمر له ترده فارغ شي.))

افضل خان خټک سربېره پر دې چې یو مورخ، ژباړونکی، لیکوال او شاعر و، د خپلې ژبې سره یې ډېره مینه درلوده او د همدغې مینې پر بنسټ یې پښتو ژبې او ادب ته ډېر خدمتونه وکړل.

د ده پر غوښتنه له عربي او فارسي څخه پښتو ژبې ته ډېر کتابونه وژباړل شول، لکه: د گوهر خان خټک (قلب السیر) د محمد مظفر تاریخ اعثم کوفي او د عبدالحليم اختیارات بدیعې. د فرهنگي زیرمو د غني کولو او خوندي کولو لپاره یې هم کتابانو ته دنده وسپارله چې د پښتو آثارو څخه څو نقلونه وليکي. همدارنگه د خپل نیکه خوشحال خان خټک خواره واره آثار یې راټول او ترتیب کړل.

د خوشحال خان د کلیاتو او نورو آثارو یې څو، څو نسخې ترتیب کړې، افضل خان پخپله هم کتابونه ژباړل او نور یې هم هڅول چې د پښتو ژبې د بلایتوب په کار کې ونډه واخلي.

د افضل خان خټک نثر د خوشحال خان خټک او عبدالقادر خان خټک له نثر څخه وروسته د خپل وخت یو ښه او غوره نثر گڼل شوی دی. د تاریخ مرصع نثر تاریخي نثر دی او د علم خانه دانش نثر قصه یې نثر دی. لکه څرنگه چې مخکې یادونه وشوه د افضل خان خټک د نثر جملې او ترکیبونه آسان او روان دي. وړې او لنډې جملې کاروي چې مطلب ترینه په آسانی اخیستل کېږي، خو دغه نثر د هندي او فارسي ځانگړي اصطلاحات او کلمات ډېر لري.

د نثر ادبي ښکلا یې کمه ده او ادبي ارزښت یې لږ دی. یوازې د پښتو په تاریخي نثرونو

کې د پاملرنې او مطالعې وړ نثر دی ځکه چې د پښتنو لومړنی موجود تاریخ دی. د تاریخ مرصع په نثر لیکنه کې افضل خان د خوشحال خان خټک د نثر لیکنې د سبک پیروي کړې ده.

د خوشحال خان بیاض یې هم کټ مټ په تاریخ مرصع کې را اخیستی دی. افضل خان خټک شعرونه هم ویل، خو د شعرونو د دیوان څرک یې تراوسه نه دی لگېدلی. د افضل خان د شعرونو یوه نمونه په تاریخ مرصع کې او بله په علم خانه دانش کې راغلې ده:

کاروبار مو همگي راته عیان دی
و عیان ته څه حاجت د بل بیان دی
سیلابونه د خلاف شول و بله جمع
بیا لنډی د آباسیند غونډې روان دی
آینه چې له زنگاره مصفی وي
که زنگي مخ په کافورو نمایان دی
(له تاریخ مرصع څخه)

صورت مې هر څوکه ډېر زبون دی
که مې د ځمکې د لاندې یون دی
زه به په لوري د اشنا خوځم
که یون مې هر څو په شواخون دی
(له عیار دانش څخه)

د متن لنډیز

افضل خان خټک د خټکو د کورنۍ یو روښانه ستوری و. د اشرف خان هجري زوی او د خوشحال خان خټک لمسی دی. په ۱۰۷۵ هـ کې زېږېدلی او تر ۱۱۶۱ یا ۱۱۶۴ هـ پورې ژوندی و. دی له خپل پلار څخه وروسته د قوم مشر او سردار و.

مشهور آثار يې (تاريخ مرصع) او (علم خانه دانش) دي. تاريخ مرصع د پښتنو يو لوی او جامع تاريخ دی چې د لوديانو، سوريانو، خټکو، پښتنو اميرانو او پښتنو بزرگانو احوال پکې راغلي دي. د هندوستان د مغليه حکمرانې کورنۍ احوال او پېښې پکې هم راغلي دي.

په تاريخ مرصع کې تر ۱۱۳۶ هـ. پورې حالات او پېښې راغلي دي. د افضل خان خټک بل کتاب علم خانه دانش د فارسي (عيار دانش) پښتو ترجمه ده چې په ۱۱۲۸ هـ. کې يې کار تمام شوی دی.

د افضل خان د شعر دوې نمونې تر موره رارسېدلي او نور شعرونه يې لاس ته نه دي راغلي. د افضل خان خټک په غوښتنه ډېر کتابونه له عربي او فارسي څخه ژباړل شوي دي. د خپل نيکه آثار يې راټول او ترتيب کړي دي. د خوشحال کليات او نور آثار يې د کاتبانو په واسطه په څو څو نسخو کې ترتيب کړي دي. په پښتو ژبه او ادب کې د دغه مؤرخ، ژباړونکي، ليکوال او شاعر کارونه د ستاينې وړ دي.

څرگندونه

ميرزا الغ بيگ د تيمور له کورنۍ څخه د کابل والي و. (۸۵۶ هـ.).

فعاليتونه

۱- زه کونکي دې يو ځل متن له ځان سره ولولي او بيا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه

ووايي:

- افضل خان له کومې کورنۍ څخه و پلار او نيکه يې څوک وو؟
- افضل خان د کومو آثارو خاوند دی نومونه يې واخلي؟
- د افضل خان په کورنۍ کې کوم شاعران پېژنئ نومونه يې واخلي؟

- د افضل خان له پلار سره څوك مخالف و او څه يې ورسره وكړل؟
- ۲- زده كوونكي دې د تاريخ مرصع د نثر نمونه په وار سره په ټولگي كې په لوړ غږ ولولي او بيا دې د متن مفهوم په خپلو خبرو كې وړاندې كړي.
- ۳- زده كوونكي دې د افضل خان مهم ادبي خدمتونه په يوه پراگراف كې وليكي او بيا دې په ټولگي كې په وار سره ولولي.
- ۴- زده كوونكي دې په وار سره لاندې پوښتنې ځواب كړي:
 - تاريخ مرصع له څه شي څخه بحث كوي؟
 - افضل خان د تاريخ مرصع په ليكلو كې له كومو كتابونو څخه گټه اخيستي وه؟
- ۵- زده كوونكي دې ځواب ووايي چې د افضل خان په غوښتنه كوم كتابونه ترجمه شوي دي؟
- ۶- د علم خانه دانش له ترجمې څخه د افضل خان مقصد څه و؟
- ۷- زده كوونكي دې په وار سره د افضل خان خټك د شعرونو نمونې په لوړ غږ ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو كې بيان كړي؟

زده كوونكي دې هر يو په خپله خوښه د خټكو د كورنۍ په يو تن شاعر څو كړنې وليكي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت كې ولولي.

پښتو لنډه کيسه

د شلمې پېړۍ په راتگ سره د شعر تر څنگه د پښتو نثر لمن هم پراخه شوه، له پېچلتيا او تکلف څخه ووت او د روانۍ، ساده گۍ او عام فهمۍ لاره يې غوره کړه. له زړو شکلونو سر بېرته يې نوي شکلونه هم پخپله غېږه کي ومنل. په دې معنا چې نوي صنفونه او ډولونه يې خپل کړل.

لکه لنډه کيسه، ناول، ډرامه، سفرنامه، تکل او نور ډولونه په پښتو ادب کې رواج شول، وده يې وکړه او پراختيا يې وموندله. ددغو نويو ادبي ژانرونو هر يو يې ځانته ځانگړی جوړښت او چوکاټ لري چې د خپلو ځانگړتياوو له مخې يو له بله جلا کېږي.

موږ په دې لوست کې د لنډې کيسې په تاريخچه باندې لنډې خبرې لرو او د لنډې کيسې د جوړښت او توکو په اړه به هم يو لړ لنډ معلومات ولرو چې تاسې ته به يې گټې نه دي. — لنډه کيسه څه ته وايي؟

— په پښتو کې کوم ليکوال پېژنئ چې لنډې کيسې يې ليکلې دي؟

له کومې ورځې څخه چې د انسان ژوند پیل شوی دی، له هماغې ورځې څخه کیسې هم پیل شوي دي. پخپله انسان د ژوند په اوږدو کې کیسې جوړې کړي دي او د ژوند په زړه پورې پېښې یې د کیسو په بڼه یو بل ته لېږدولي دي. دا کیسې په لومړي سر کې په شفاهي ډول وې خو کله چې خط منځته راغی نو ددغو کیسو یو څه برخه په لیکلي بڼه خوندي شوه. د نننۍ لنډې کیسې فکر هم له دغو فولکلوري کیسو څخه رازېږېدلی دی. نننۍ لنډه کیسه چې په انگرېزي ژبه کې ورته شارټ سټوري (Short Story) وايي لومړی په غرب کې رامنځته شوه.

په ختیځ کې کیسه ډېره زړه او لرغونې ده. د آریایي کیسو مجموعه د (پنجانترا) په نامه له دوه زرو کلونو څخه زیات عمر لري. دا کتاب د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوی چې په پښتو کې یې ژباړه درې سوه کاله د مخه افضل خان خټک کړې ده. له لسمې پېړۍ څخه راوروسته په پښتو کې د احمد اخوند لنډ، لنډ حکایتونه هم شته چې اوسنیو لنډو کیسو ته یو څه ورته والی لري؛ خو کومه نننۍ لنډه کیسه چې په غرب کې یې شارټ سټوري بولي په نولسمه پېړۍ کې پیل شوه. لنډه کیسه په اوسنۍ بڼه امریکایي لیکوال ادگارالن پوه پیل کړه او په ۱۸۴۲م. کال کې یې ورته ځانگړي اصول وټاکل. یو بل امریکایي لیکوال او کره کتونکي براندر ماتیوز په (۱۸۸۵م.) کال کې په انګلیسي ژبه کې د لنډې کیسې د نوم وړاندیز وکړ. ادگارالن پوه د لنډې کیسې بنسټگر دی او د لنډې کیسې د پلار لقب یې هم گڼلی دی. لنډه کیسه لکه څنګه چې وویل شول په اروپا کې رامنځته شوه او بیا یې د نړۍ ادبیاتو ته لاره پیدا کړه. له انگرېزي ادب څخه په تقلید په اردو ادب کې لنډه کیسه پیل شوه.

په اردو ادب کې لنډه کیسه په (۱۹۰۴ - ۱۹۰۷م.) کلونو کې رامنځته شوه او لومړنی لیکوال چې په دغو کلونو کې یې لنډه کیسه ولیکله پریم چند نومېده. د اردو ادب په تقلید په پښتو ادب کې هم لنډه کیسه د لومړي ځل لپاره د شلمې پېړۍ په دویمه لسيزه کې پیل شوه. په پښتو ادب کې سید راحت زاخیلی لومړنی لیکوال و چې په (۱۹۱۷م.) کال کې یې د (کونډې نجلۍ) په نوم لنډه کیسه ولیکله. په کوزه پښتونخوا کې په راحت پسې بیا نورو لیکوالو د لنډې کیسې په لیکلو پیل وکړ چې د ادب دغه ډول ته یې وده او پراختیا ورکړه.

په راحت پسې چې کوم لیکوالان د لنډې کیسې په میدان کې ځلېدلي دي، نومونه یې په دې ډول دي: میا ازادگل، سربلند خان، سمندر خان سمندر، عبدالروف نوشهروي، ماسټر عبدالکریم، میر مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، گل افضل خان، زیتون بانو او نور... په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره لنډه کیسه پوهاند عبدالحی حبیبی ولیکله او په (۱۳۱۵هـ.ل.) کال یې د (طلوع افغان) په اخبار کې خپره کړه. دا کیسه (توریالی پښتنه) نومېده. له پوهاند عبدالحی حبیبی څخه وروسته یو شمېر نورو لیکوالو لنډې کیسې ولیکلې او دغه نوي ادبي ژانر ته یې وده ورکړه. هغو لیکوالو چې په دې برخه کې کار کړی دی نومونه یې په دې ډول دي: موسی شفیق، میرا جان سیال، گلاب ننگرهار، حبیب الله تبری، ابراهیم عطایي، محمد دین ژواک، امین افغانپور، عبدالمنان ملگری، مصطفی جهاد او نور...

د لنډې کیسې ځانگړتیاوې:

اډگار الن پوه د لنډې کیسې تعریف داسې کوي: لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي او له نیم ساعت څخه تر دوو ساعتونو پورې ختم شي.

خو دا باید په یاد ولرو چې اوس لنډې کیسې له دې څخه هم لنډې شوي دي. د لنډې کیسې د رامنځته کېدو علت په دې کې دی چې څومره بشري ټولني د پرمختگ پړاوونه وهل، نو په هماغه اندازه د انسانانو ضرورتونه او مصروفیتونه هم زیاتېدل. لکه څنگه چې پروني انسان ډېر وزگار وختونه درلودل او اوږده اوږده رومانونه به یې لوستل، نو ننني انسان د ډېر مصروفیت له کبله دا کار نه شو کولای، خو د دې اړتیا یې هم محسوسوله چې خپله ادبي تنده ماته کړي. همدغه وجه وه چې اوږدو کیسو خپل ځای لنډو کیسو ته پرېښود او په داستاني ادب کې لنډه کیسه خلکو ته ډېره په زړه پورې شوه. د لنډې کیسې یو ستر ارزښت د هغې لنډون دی چې د وخت د ضایع کېدو مخه نیسي.

لنډه کیسه یو پلاټ یا خاکه لري. په پلاټ کې د پېښو تسلسل راغلی وي یا په بله وینا پیل، منځ او پای پکې وي. چې په پای کې د غوټې خلاصېدلو ته رسېږي. د لنډې کیسې پلاټ کېدای شي کومیلې، تراژیدي، رومانتيک او یا طنز ډوله وي. د کیسې روایت به یا په لومړي شخص یا دریم شخص باندې ولاړ وي.

د لنډې کيسې د جوړښت توکي په دې ډول دي: ۱- پېښه، ۲- پلاټ يا طرحه، ۳- د کيسې پيلامه، ۴- کرکټرونه، ۵- تلوسه يا ذهني هڅونه، ۶- مکالمې (خبرې اترې) او د مناظرو انځور، ۷- تخيل، ۸- د کيسې اوج يا لوړ ټکي، ۹- د کيسې پايله. هره لنډه کيسه پر يوه پېښه باندې ولاړه وي، که پېښه نه وي نو کيسه نه رامنځته کېږي. طرحه د پېښو تسلسل دی چې ټوله کيسه په دغه طرحه يا خاکه باندې درېږي. پيلامه هم په کيسه کې مهمه ده او دا په ليکوال پورې اړه لري چې کيسه له کوم ځای نه پيلوي او څنگه يې پيلوي. دا په ليکوال پورې اړه لري چې کيسه له منځه پيلوي، له پېښې او يا له پايه خو مهمه داده چې منطقي تسلسل او ارتباط يې وساتي او داسې يې پيل کړي چې لوستونکي جذب کړي.

تلوسه هم د ليکوال په مهارت پورې اړه لري چې څنگه ليکوال د پېښو جزئيات داسې ترتيب کړي چې لوستونکي ته تلوسه پيدا شي چې اوس به څه کېږي؟ کرکټرونه د کيسې شخصيتونه دي چې په کيسه کې خوځېږي او عمل کوي. په دې کرکټرونو کې يو اصلي کرکټر يا هيرو وي چې پېښې په هغه پورې اړه لري او له مختلفو حالتونو او پړاوونو سره مخامخ کېږي. مکالمې يا خبرې اترې په کيسه کې مهمې دي. د کرکټرونو حالات او د پېښو تداووم ترې څرگندېږي او کيسه مخ پر وړاندې بيايي او خوند يې هم زياتوي. منظر کشي هم ضروري ده، ځکه چې يوه پېښه په يوه ټاکلي ځای او ټاکلي وخت کې رامنځته کېږي او ليکوال دې ته اړ دی چې د مکان يا ځای سم انځور وړاندې کړي.

له تخيل څخه په کيسه کې د پېښو په انځورولو او د کيسې په بيان کې کار اخيستل کېږي. ليکوال د تخيل په ځواک سره د کيسې پېښې او بيان لوستونکو ته داسې وړاندې کوي چې کټ مټ ورته رښتيني ښکاري.

د کيسې لوړ ټکي هغه دی چې ستونزې او رېږې د حل پړاو ته رسې او غوټې يو په بل پسې خلاصېږي. دلته کيسه د منطقي پايلې په لور روانېږي. د کيسې پای هغه پړاو دی چې دلته بايد د ليکوال هغه ټول مقصد، اغېز يا پيغام چې ليکوال يې لوستونکي ته رسول غواړي، بشپړ شي او بيا لوستونکي په خپله قضاوت وکړي نه دا چې پايله برېښه وي.

په لومړي سر کې چې لنډه کیسه رامنځته شوه، نو موضوعات یې محدود وو، په دې معنا چې یا به کیسه کرداري وه یعنې دا چې ټوله کیسه به د یو مخصوص کردار یا کرکټر په شاوخوا چورلېده. یا به د پېښې کیسه وه چې په دې کې به د کیسې اصلي موضوع پېښه وه. همدارنگه به یا د چاپېریال کیسه وه چې د چاپېریال ژوره عکاسي به په الفاظو کې کېدله او پېښه او کرکټر به پکې ضمني وو، خو په راوړوسته وختونو کې د کیسو د موضوعاتو لمن پراخه شوه او د ژوندانه له ټولو موضوعاتو څخه یې غېږه راچاپېره کړه.

د متن لنډیز:

لنډه کیسه په غرب کې په نولسمه پېړۍ کې رامنځته شوه. امریکایي لیکوال اډگارلن پوه لومړنی لیکوال و چې لنډې کیسې یې ولیکلې او هم یې د لنډې کیسې اصول ولیکل. په شلمه پېړۍ کې لنډه کیسه اردو ادب ته راننوتله او لومړنی لیکوال یې منشي پریم چند و چې لنډه کیسه یې ولیکله. د شلمې پېړۍ په دویمه نیمایي کې په پښتو ادب کې لنډه کیسه پیل شوه. لومړنی لیکوال راحت زاخیلی و چې په (۱۹۱۷م) کال کې یې د کونډې نجلی په نوم لنډه کیسه ولیکله.

لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي او له نیم ساعت څخه تر دوو ساعتونو پورې وخت ونیسي. لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې په هغه کې یو چاپېریال یا یو کردار یا یوه کیسه د نورو کردارونو یا پېښو په مرسته داسې بیان شوي وي چې د مکان او زمان پوره یووالی پکې موجود وي. لنډه کیسه منظمه او مشخصه طرحه لري، یو اصلي کرکټر لري، یوه پېښه لري چې کرکټر په پېښه کې وړاندې کېږي. ټولې برخې یو له بل سره متقابلې اړیکې لري، یوه اغېزه په لوستونکو باندې بندې، پیل او پای لري او څرگنده ده چې لنډه به وي. لنډه کیسه خپل موضوعات له روان ژوند څخه اخلي او د موضوعاتو لمن یې پراخه ده. په پښتو کیسه لیکنې کې یو لړ مشهورې څېرې لرو چې ځینې یې دادي:

راحت زاخیلی، ماسټر عبدالکریم، میر مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، موسی شفیق، میرا جان سایل، محمد دین ژواک، گلاب ننگرهارۍ، امین افغانپور، منان ملگری او نور...

فعالیتونه

۱- زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه

وويي:

- لومړنۍ پښتو لنډه کيسه چا په کوم وخت او په کوم نامه وليکله؟
- په افغانستان کې لنډه کيسه چا وليکله او په کوم نامه وه؟
- د لنډې کيسې کوم ليکوال پېژنئ نومونه يې واخلي؟
- لنډه کيسه ولې رامنځته شوه؟

۲- زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته د متن يوه يوه برخه په لور آواز ولولي

او بيا دې د لنډې کيسې د جوړښت توکي په کتابچه کې وليکي او په وار سره دې په ټولگي کې واوروي.

۳- هغه زده کوونکي چې کومه کيسه يې زده وي، نورو ټولگيوالو ته دې په شفاهي توگه

وويي نور زده کوونکي دې پرې بحث وکړي.

۴- زده کوونکي دې په وار سره د هغو کيسو او ليکوالو نومونه واخلي چې دوی لوستي

دي او د کيسې لنډيز دې په خپلو خبرو کې وړاندې کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ د غړو په مرسته يوه موضوع انتخاب کړي او په خپل قلم دې

په هغه موضوع باندې يوه لنډه کيسه وليکي او بله ورځ دې په ټولگي کې واوروي.

ويليام شكسپير ۱۵۴۶ - ۱۶۱۶م.

نړيوال ادبيات په ټوله بشري نړۍ پورې اړه لري. په دې ادبياتو کې له بېلابېلو هېوادونو څخه مشهورې څېرې او د دوی آثار، سبکونه او ادبي مکتبونه څېړل کېږي.

په تېره بيا هغه ليکوال او آثار چې نړيوال شهرت يې موندلی او د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوي دي. د خپلې ژبې او ادب تر څنګه د نړيوالو ادبياتو مطالعه هم اړينه ده، ځکه چې ادبيات سرحدونه نه پېژني او يو له بل څخه اغېز او اخيستني قېلوي. لکه څنګه چې څرګنده ده نوي ادبي ژانرونه له نړيوالو ادبياتو څخه زموږ ژبې او ادب ته راغلي دي. په پښتو ژبه کې هم د نړيوالو ادبياتو ژباړې شوي دي. همدغه ژباړه ده چې د نورو ادبياتو سره زموږ اړيکې پيدا کوي، خو څومره چې لازمه ده هغومره د نړيوالو ادبياتو ژباړه په پښتو کې نه ده شوې. موږ دې ته اړ يو چې د نړۍ له ادبياتو خبر شو او د نړيوالو ادبياتو له تجربو څخه ګټه واخلو چې د دې ګټه د ادب په غښتوب کې يې اغېزې نه ده.

– تاسې د نړيوالو ادبياتو کومه څېره پېژنئ؟

– تراوسه مو د نړۍ د ادبياتو کومه نمونه لوستې ده؟

د نړۍ نامتو لیکوال او شاعر شکسپیر د بریتانیا د سترانفورد په ښار کې په یوه بزگره کورنۍ کې سترگې وغړولې. د ژوندانه په اړه یې ډېر معلومات په لاس کې نشته. په خپل پلرني کلي کې ښوونځي ته لار او لاتیني او یوناني ژبې یې څه ناڅه زده کړې.

څه موده یې د ښوونکي دنده ترسره کړه. شکسپیر په (۱۵۸۲ م.) کال کې چې اتلس کلن و، له یوې ښځې سره یې واده وکړ چې تر ده اته کاله مشره وه. له تیاتر سره یې زیاته مینه وه او د همدغې مینې له کبله په (۱۵۸۵ م.) کال لندن ته لاړ. په (۱۵۹۴ م.) کال کې د تیاتر له یوې مشهورې ډلې سره یوځای شو چې د (لردچمبرلین) په نوم یادېده. زیاتې پیسې لاس ته ورغلې او په (۱۵۹۷ م.) کال کې یې د سترانفورد په ښار کې ډېرې ځمکې واخیستلې.

په (۱۵۹۹ م.) کال کې د نوي جوړ شوي کلوپ برخه وال شو چې د (لرد چمبرلین) بنسټ و. دغه تیاتر بیا د خپل وخت مشهور تیاتر شو. په همدې تیاتر کې د شکسپیر ډېرې ډرامې وښودل شوې او ډېره گټه یې ترلاسه کړه.

شکسپیر په (۱۵۹۲ م.) کال کې مشهور ډرامه لیکونکی او لوبغاړی شو. خپل لومړني آثار یې چې چاپ کړل، هغه منظوم داستانونه وو.

تر دې وروسته شکسپیر تر (۱۶۱۳ م.) پورې په سترانفورد کې پاتې شو. دلته یې یو لړ نندارې ولیکلې چې د نړۍ مشهورې ډرامې شوې. د شکسپیر لومړني آثار تاریخي نندارې وې، لکه: شپږم هانري، دریم ریچارد او دویم ریچارد.

لومړنۍ مشهوره تراژیدي یې (رومیو او ژولیت) وه، دغه داستان چې د یوې غمجنې مینې بیان کوي په ټوله نړۍ کې مشهور شو. په دې داستان کې له دوه دښمنو کورنیو څخه د دوو مینانو مینه ښودل کېږي چې د دوی په مړینه پای ته رسېږي.

شکسپیر یو لړ کومیایي ډرامې هم لیکلي دي چې ډېرې مشهورې دي، لکه: تېروتې، دوه نجیب زاده، د مینې بېهوده رنځ او نورې...

شکسپیر له (۱۶۰۰ م.) څخه تر (۱۶۰۹ م.) کلونو پورې مشهورې تراژیدي نندارې ولیکلې چې په لاندې ډول دي:

(هملت) یې په (۱۶۰۱ م.) کال کې ولیکله. د شکسپیر دا ننداره د نړۍ له یوه مشهورو نندارو څخه ده. په دې ډرامه کې (هملت) د ډنمارک شهزاده د خپل پلار له مرگه وروسته د سودا په ناروغۍ اخته کېږي.

هغه گومان کوي چې کاکا يې چې د ده له مور سره واده کړی پاچا شوی دی او د ده د پلار قاتل دی. (هملت) د انتقام په فکر کې لوېږي.

په اندېښنو کې وي او له يو ډول ترديد سره مخامخ کېږي. ډېر فکر کوي، خو نه شي کولای چې عمل وکړي. د ډرامې راز د ده په عجيبه طبيعت او اندېښنه کې دی او د څنگه او ولې پوښتنې دي چې دی ورسره مخامخوي.

(اتللو): دا ډرامه يې په (۱۶۰۴م.) کال کې وليکله. د اتللو د ژوند داستان ښکاره کوي چې يو پوځي قوماندان دی او ښځه يې (دزدمونا) نومېږي. اتللو يو عسکر (کاسيو) ته يوه رتبه ورکوي يو بل سپاهي (ياگو) چې ډېر شرير انسان دی، کينه اخلي. اتللو ته په دروغو وايي چې (کاسيو) او ستا مېرمن نامشروع اړيکې لري. اتللو په غوصه کېږي او خپله مېرمن (دزدمونا) وژني. کله چې په خپله اشتباه پوهېږي، نو له خلکو څخه غوښتنه کوي چې د بې پامه سخت مين په نوم دې ياد شي.

(مکبث): دا ډرامه يې په (۱۶۰۶م.) کال کې وليکله. د ډرامې اصلي شخصيت (مکبث) دی چې درې جادوگرې ورته په مرموزه توگه وړاندوينه کوي چې ته به په راتلونکې کې د سکاټلنډ پاچا شي. (مکبث) د پادشاهۍ د لاس ته راوړلو لپاره هلې ځلې پيلوي. د خپلې ښځې په مرسته پادشاه په ناڅوانه توگه وژني، خو په هېڅ وجه د وينې رنگ د ده او د ده د ښځې له لاسونو څخه نه ځي. په پای کې همدغه وينه د دوی گړېوان نيسي او سزا مومي.

(انتوني او کلوياترا) يې په (۱۶۰۷م.) کال کې وليکله. دا د شکسپير يوه بله تراژيډي وه چې کيسه يې د روم د سردار انتوني او د مصر د ملکې کلوياترا په مينه څرخي. له (۱۶۰۰م.) څخه تر (۱۶۰۹م.) پورې يې يو لړ طنز ډوله ډرامې هم وليکلې. وروستۍ نندارې يې دوې کوميډي وې چې د (ژمي داستان) او (توپان) نومېږي. شکسپير (۳۸) نندارې وليکلې او په نړۍ کې يې د لوی ډرامه ليکونکي نړيوال شهرت گټلی دی. د ده شعرونه د انگليسي ژبې په مشهورو شعرونو کې حسابېږي.

شکسپير د لوبو غنايي شاعرانو له ډلې څخه دی. د هغه غزلې چې له (۱۵۹۳م.) څخه تر (۱۶۰۱م.) کال پورې يې ويلي دي، د نړۍ له ښکلو غزلو څخه دي. له انسان سره د شکسپير همدري ژوره وه او دغه احساس د هغه د ډرامو په اشخاصو کې ځلېده. د هغه شعرونو به د نندارو اشخاصو ته تلپاتې ژوند ورکاوه. دلته د شکسپير د يوې منظومې پښتو ژباړه د بېلگې په توگه راوړو:

اې زما محبوبې!

ډېر ځله د خپل بخت له ستم او رسوايي نه د خلکو په منځ کې يوازې پر خپلې بېنوايي اوبښکې
څخوم او د اسمان کاڼه غوړونه په خپلو بېهوده فريادونو ځوروم. پر خپلې طالع نفرت وایم چې ولې
د فلاني غوندې نه يم چې زړه يې زما له زړه نه هيله من دی او يا مې ولې څېره د هغه بل په شان
نه ده چې ټولو ته په زړه پورې او د خوښې وړ دی.

په دغه حال کې له ځانه سخت بېزاره کېرم او هغه څه چې لرم بې، په هغه باندې خوشحاله
کېرم، خو کله چې ستا په یاد کې ولوېرم، نو بېدریغه مې روح لکه د مرغۍ غوندې له توپاني
ځمکې څخه والوزي او ستا د مينې له يادولو نه يو داسې دولت په لاس راشي چې دغه وخت يې
له پادشاهانو سره په بدلېدو راته ننگ درېږي.

هر کله چې د تېرو ورځو یاد د خپلو افکارو په خاموشۍ باندې راجاېپر ووينم، نو ډېر څيزونه
دي چې د هر يو په غوښتلو زيات رنځېرم. په پای کې ناهیلی شم. پخواني غمونه او گران ياران چې
په يوه بې نېبانه شپه کې په مرگ پټ شوي دي، يو ځل بيا زما سترگو ته نېغ ودرېږي او زما سترگې
چې په ژړا نه دي اموخته، يو ځل په اوبښکو کې ډوبې شي. بيا د عشق په هغو انډېښنو کې ولوېرم
چې کلونه پخوا ما له خپله خاطره ایستلي دي.

هغه ستمونه مې چې په تېر وخت کې ليدلي او هېر کړي دي، له سره ورته په گيلو شم. د تېر
وخت يوه يوه شېبه شمارم او هرې يوې ته اوبښکې څخوم، داسې لکه دا دنده چې مې پخوا سرته
نه وه رسولې.

خو اې زما مهربانې محبوبې! که په دغه وخت کې تا ياده کړم، نو هر ستم مې چې ایستلی هغه
جبران کېږي او ټول غمونه مې پای ته رسي.

مرمر او د شهزادگانو مجسمې به له دې قوي شعر څخه اوږد ژوند ونه کړي او ستا نوم به په دې
کربنو کې د تل لپاره ځلېږي. د هرې تيرې نقش به د زمان ناپاک لاسونه سولوي او د هرې قوي
ماني بنسټ به په جنگ ويجاړ او له خاورو سره خاورې شي، خو ستا نېبان به په دې دفتر کې د
جنگ له گټې او زمان څخه خوندي وي.

مرگ او دېښمني چې ټول څېزونه د هېرولو څاه ته غورځوي، ستا نوم ته زيان نه شي رسولای.
ټول راتلونکي نسلونه چې د نړۍ تر وروستۍ ساه پورې به په دې جهان کې وي، ستا ستاينه به په

شونډو لري.

نو آرامه كېنه! د حشر تر ورځې چې بيا له سره ژوند پيلوې. په دې شعر كې به ژوندۍ پاتې وې او د عاشقانو په سترگو او زړونو كې به ځاى ولرې.

لكه څنگه چې بې اختياره څپې د ساحل خواته شړل كېږي، زموږ د عمر شېبې هم د مرگ پر لور منډې وهي. هره شېبه چې د پخوانۍ شېبې ځاى نيسي، نو په دې سخت يون او زيار كې هېڅكله ځنډ او پاى نه قبلوي.

نوى زېږېدلى ماشوم چې د روښنايۍ له چينې څخه يې ژوند اخيستی، په پرله پسې توگه مخ ته ځي چې بلوغ ته ورسېږي، خو ډېر ژر بد زړې تيارې له هغه سره په جگړه پيل كوي چې د ځوانۍ تاج يې له سره وتښتوي.

روزگار د عمر پسرلى په توياني خزان اخته كوي او د زړورو په ورين تندي گونځې راپيدا كوي. د طبيعت نادره شيان خپله مړۍ كوي او د مرگ په لور د هستۍ ټول درمندونه لو كوي، خو ته اې زما محبوبې! له هر ډول ضرر څخه په امن كې يې ځكه چې د هغه د ستم لاس زما له شعر څخه لنډ دى. زما كړنې به تر ډېره تلپاتې وي لكه ستا د ښكلا ستاينه چې تا تلپاتې ساتي.

د متن لنډيز:

د نړۍ له نامتو څېرو څخه يو هم وېليام شكسپير دى چې له (۱۵۶۴م.) كال څخه تر (۱۶۱۶م.) كال پورې ژوندى و. دى د انگلستان د سترانفورد په ښار كې زېږېدلى و. په ښوونځي كې يې لاتيني او يوناني ژبې زده كړې.

كله چې په (۱۵۸۵م.) كال لندن ته لاړ، نو بيا د تياتر له يوې ډلې سره وتړل شو او د نندارو په ليكلو يې پيل وكړ. د نړۍ لوى ډرامه ليكونكى شو او ډرامو يې هم نړيوال شهرت وگاټه.

شكسپير (۳۸) نندارې وليكلې چې په دې ډرامو كې تاريخي، تراژيدي، كومېډي او طنز ډوله نندارې هم وې. د شكسپير ټولې نندارې مشهورې دي، خو ډېرې مشهورې يې روميو او ژوليت، هملت، اتللو، مكبث، انتوني او كلوپاترا او نورې دي.

شكسپير د انگرېزي ژبې وتلى شاعر هم و چې ډېرې نندارې يې منظومې دي. د ده غزلونه خورا زيات مشهور دي او په لوړو غنايي اشعارو كې حسابېږي.

- ۱- زده کوونکي دې د شکسپير ژباړل شوې منظومه په وار سره ولولي او پر مفهوم دې وغږېږي.
 - ۲- زده کوونکي دې د شکسپير د مشهورو تراژيډيو نومونه واخلي او د هرې نندارې د موضوع لنډيز دې وويي.
 - ۳- د شکسپير د شعر خوا درنه ده او که د نثر؟ زده کوونکي دې خپل نظر په څو کرښو کې وليکي او په ټولگي کې دې ولولي.
 - ۴- زده کوونکي دې د شکسپير د پېژندگلوي په اړه لاندې پوښتنې ځواب کړي:
 - شکسپير د کوم هېواد و؟
 - د شکسپير ډرامې د مضمون له پلوه په کومو برخو وېشلاى شي؟
 - شکسپير شاعر و که ډرامه ليکونکى؟
 - د شکسپير لومړۍ تراژيډي څه نوم لري؟
 - تاسې ته د شکسپير په تراژيډيو کې کومه يوه په زړه پورې ده؟
- په وار سره خپل نظر ټولگيوالو ته څرگند کړئ.

په کور کې ټول متن په غور سره ولولئ. له لوستلو وروسته د شکسپير د ژوند او هنر په اړه څو کرښې په خپلو کتابچو کې وليکئ او په بله ورځ يې په پښتو درسي ساعت کې ولولئ.

مېرمن سپينه

ښځې د ټولني نیمه برخه جوړوي او د تاریخ په اوږدو کې له نارینه وو سره څنگ په څنگ د ژوندانه په بېلابېلو ډګرونو کې ځلېدلې دي. زموږ تاریخونه ددغسې اتلو مېرمنو په کارنامو ډک دي. د دوی اتلولۍ سربښندنې او له ویاړه ډکې کارنامې زموږ د تاریخ برخې دي. کله چې د هېواد تمامیت او استقلال ته خطر پېښ شوی، نو دوی د خپلو غازیانو وروڼو په څنگ کې درېدلې دي او تر سنگرونو د دوی مرستندوی شوي دي.

کله کله یې د زلمو د هڅونې او د دوی د احساساتو راپارولو لپاره نارې، لنډۍ او شعرونه هم ويلي دي چې په ډېرو حساسو شېبو کې اغېزمنې واقع شوي دي. په ادب کې د ښځو برخه ډېره درنه ده او بیا په ځانګړې توګه د وطني او ملي شعرونو برخه یې ډېره ارزښتمنه ده، ځکه چې له یوې خوا ادبي رنگ لري او له بلې خوا ملي.

زموږ په ښځینه شاعرانو کې یوه هم سپينه ده چې په دغه کتار کې راځي او ملي وطني اشعار یې تاریخونو تر موره رارسولي دي. دادی په دې لوست کې د مېرمن سپینې په اړه لنډ معلومات لولئ.

– د سپینې په اړه مو څه اورېدلي یا لوستلي دي؟

– کومې ښځینه شاعرانې پېژنئ چې هېوادني شعرونه یې ويلي دي؟

مېرمن سپينه يوه پښتنه شاعره وه چې د وزير يار محمد خان الكوزي د حكومت په وخت كې د هرات په شاوخوا كې اوسېدله. دا پښتنه مېرمن د نور محمد خان الكوزي لور وه. هغه وخت چې ايراني لښكرو په (۱۲۵۵هـ.) كال كې هرات كلا بند كړ او د هرات پښتنو له دوى سره په مېرانه مقابلې كوله، نو زموږ دغه پښتنه شاعره ژوندۍ وه. د هرات محاصره يو كال او اته مياشتې اوږده شوه، خو پښتنو ځانونه تسليم نه كړل او هرات يې پرې نه بنود.

په دې جگړو كې د پښتنو سرداران شاه كامران سدوزى او وزير يار محمد خان الكوزى وو. دوى په دې جگړو كې خپل رښتيني مقاومت څرگند كړ. زموږ دغه پښتنه شاعره هم په دې ملي جگړو كې ژوندۍ وه او د پښتنو تورياليو د مېراني په اړه يې د ملي احساساتو ډك شعرونه ويلي دي. له دغو شعرونو څخه د پښتني بنځو حماسي احساسات ښه څرگندېږي. سپينه ددغې كلابندۍ او جگړې په ټولو پېښو ښه خبره وه. د دې له شعرونو څخه څرگندېږي چې دا او د دې كورنۍ په دغه جگړه كې د افغاني اړخ په څنگ كې ولاړه وه.

سپينې ددغې جگړې ټول واقعات پخپلو سترگو ليدلي دي او پخپلو شعرونو كې يې انځور كړي دي. د نوميالي ليكوال او شاعر عبدالرؤف بېنوا د اټكل له مخې سپينه په دغه وخت كې پخه ښځه وه، ځكه چې افكار او احساسات يې هم پاخه دي، نو د هرات د كلابندۍ په وخت كې به د دې عمر له ۳۵ څخه تر ۴۰ كالو پورې و چې په دې حساب يې د زېږېدو كال د (۱۲۰۰هـ.) په شاوخوا كې اټكل كېداى شي. د سپينې له شعرونو څخه دا هم څرگندېږي چې د دې كورنۍ يا خو د وزير يار محمد خان له كورنۍ سره د خپلوۍ اړيكې درلودې او يا يې ورسره د پېژندگلۍ اړيكې وې.

دې شاعرې په پښتو ژبه كې موږ ته يوه مفصله كيسه پرې ايښې ده چې د هرات د محاصرې منظوم تاريخ گڼل كېږي.

په دې كيسه كې سپينه د خپلو وروڼو مېرانه ستايي او په ساده او سپېڅلو الفاظو كې د دې جگړې مختلف مناظر ترسيموي. سپينې دغه پېښې د مثنوي په چوكاټ كې راخيستي چې ځينې برخې يې بشپړې نه دي. سپينه د دې مثنوي لومړۍ برخه په حمد او نعت پيل كوي

او ورپسې د حضرت محمد ﷺ د یارانو ستاینه کوي.

په دویمه برخه کې د پاچا او وزیر ستاینه کوي. په دریمه برخه کې د سدوزو د پاچاهۍ لڼډه تاریخي یادونه کوي او په څلورمه برخه کې د کلابندی د جگړې حال انځوروي. دلته موږ له هرې برخې څخه ځینې شعرونه غوره کوو:

لومړۍ برخه:

لومړې څښتن د ټول عالم ستایمه
دروډ په واړو اصحابانو دې وي
بیا محمد رسول اکرم ستایمه
د پاک نبی پر ښویارانو دې وي
دویمه برخه:

اوس نو شروع کړم د پاچا په صفت
دی دی ډیوه د سدوزو د تېر
د احمد شاه غازي پښتون له کوره
دویمه برخه:
د سدوزو د سلطنت کومه
د سدوزو ذوالفقار زمان خان

راسه چې تاته حکایت کومه
پخوا تر دې وو د هرات پاچاهان

څلورمه برخه:

د هرات د کلابندی حال

غلیم پر شهر بیا هجوم راوړی
مخ ته یې ولاړ دی یار محمد پیاوړی
زموږ پښتانه لکه زمري جنگپري
ولې د وینو پر حصار بهېږي
هرات په وینو د پښتون شوگلرنگ
پښتون زخمي دی د غلیم په خدنگ

يار محمد وايي پښتنو زما زمو
ټوله راووخۍ وسله دار له كورو
په غلیم وکړئ یو هجوم گړندی
هرات له لاسه په ژوندون مه باسئ
دا خو زموږ کور دی زموږ وطن دینه
دا زموږ ټاټوبی زموږ مامن دینه
کفن په غاړه دا وطن وساتئ
زموږ د پلرو ښکلی مدفن وساتئ
دلته پراته دي ننگیالی نیکه گان
دلته بهېږي وینې تل د افغان
هرات زموږ دی زموږ کور دینه
زموږ نغری دی زموږ گور دینه
دښمن راغلی تر دیواله د کور
ولاړ سئ دا دی د پښتون لوی پېغور
کامران نارې کړې چې پښتون قامه
توره راباسه مړه پر ننگه نامه
مه بایله ځان اوسه ولاړ پر حصار
د پښتانه پر ننگه ځان کړه ایشار
بویه غیرت چې موناموس خوندي سي
نوم د پښتون د ولس خوندي سي
زلمو چې واورېدلې نارې غلبلې
له یار محمده او کامرانه دلې
له کلا وواته زمریانو په خپر
پر دښمنانو یې جوړ کړ لټېر

سرونه يې غوڅ کړه د دښمن په توره
موري يې کړه پر غلیمانو بوره
دښمن شو مات راغی دوران د کامران
ديار محمد د بري ستوری ځلان

د متن لنډيز:

سپينه د هرات يوه پښتنه شاعره وه. د يار محمد خان الکوزي په وخت کې يې ژوند کاوه. دا د نور محمد خان الکوزي لور وه. کله چې په (۱۲۵۵هـ.) کې ايرانيانو د هرات ښار محاصره کړ او پښتنو د کامران سدوزي او وزير يار محمد خان الکوزي تر مشرۍ لاندې په مېرانه و جنگېدل، نو دې شاعرې ددغې جگړې حالات د مثنوي په بڼه چې د پښتو ژبې يوه حماسه ده، انځور کړل. دا حماسه په سلگونو بيتونو کې ويل شوې ده، خو مور ته يې ډېره کمه برخه رارسېدلې ده. د سپينې پښتنې شاعرې حماسي احساسات په دغه حماسه کې ډېر پياوړي دي.

وينا يې د حماسه يوه ټوټه ده. د سپينې نور اشعار مور ته نه دي رارسېدلي. يوازې ددغې منظومې ځنې ټوټې تر مورې رارسېدلي دي. د دې د شعرونو له مضامينو څخه داسې ښکاري چې سپينه يوه عالمه او فاضله ښځه وه او هم د پښتنو په حال او تاريخ خبره مېرمن وه. که څه هم اشعار يې ټول تاريخي دي، خو تاريخي پېښې د حماسې په بڼه بيانوي. شعرونه يې روان، خواږه او د پوهېدنې وړ دي.

فعالیتونه

۱- زده کوونکي دې د درس له لوستلو څخه وروسته لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- سپينې څه وخت او چېرته ژوند کاوه؟

- د سپینې شعر په کوم شعري چوکاټ کې ویل شوی او موضوع یې څه ده؟
 - تاسې د سپینې د شعر په څېر له کوم بل شعر سره آشنا یاست؟ د شاعر نوم او موضوع یې روښانه کړئ.
- ۲- زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته شعر په لوړ آواز ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرگند کړي.
- ۳- زده کوونکي دې دغه پېښه او د شعر مهم ټکي په څو کرښو کې وليکي او بیا دې په ټولګي کې واوروي.
- ۴- زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:
- غليم، هجوم، پياوړی، حصار، ټاټوبی، مامن، مدفن، ايتار، لټير، بوره.
- ۵- په شعر کې خاص نومونه او صفتونه په نښه کړئ.

خاص نوم: هغه دی چې خاص څيز او خاص نوم نوموي لکه رحمان بابا، خوشحال خان خټک، مېرمن ملاله.

صفت: د نوم څرنگوالی څرگندوي. لکه: تور، سپين، ښه، بد او نور...

- ۶- د سپینې له حماسې پرته په پښتو ژبه کې نورې کومې کومې حماسې پېژنئ نومونه یې له ویونکو سره واخلي؟
- ۷- تاسې له سپینې پرته نورې کومې اتلې مېرمنې پېژنئ، نومونه یې له کارنامو سره بیان کړئ؟

زده کوونکي دې په ټولنه کې د ښځو د رول په اړه یوه لنډه لیکنه وکړي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې خپلو ټولګیوالو ته واوروي.

کاڼه (لنډه کیسه)

شاک

(مهدي)

په پښتو ادب کې لنډه کیسه د شلمې پېړۍ په دویمه لسيزه کې پیل شوه. لومړنۍ بنسټ اېښودونکي يې سيد راحت زاخيلي دی. بيا وروسته د لنډې کیسې ليکلو لړۍ وغزېده او ډېرو ليکوالو لنډې کیسې وليکلې، لکه: ماسټر عبدالکریم، مير مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، موسی شفيق، حبيب الله تری، محمد دين ژواک، امين افغانپور او نور...

اوس په پښتو ادب کې د لنډو کیسو په سلگونو مجموعې شته او له يوې ورځې نه بلې ته وده او پراختيا مومي. لنډه کیسه د هنري نثريو په زړه پورې ډول دی چې د ژوندانه بېلابېلې پېښې انځوروي. که د کیسو لوستل له يوې خوا د وخت تېرولو سره تړاو لري، نو بنسټيز مقصد يې ښوونيز دی. مور بايد له کیسې لوستلو څخه پند واخلو. ښه اړخونه يې په ژوند کې پلي کړو او له بدو اړخونو څخه يې ځانونه وژغورو. دلته د (کاڼه) په نوم د مير مهدي شاه مهدي يوه لنډه کیسه تاسو ته وړاندې کوو:

– تاسې د کوم ليکوال کومه کیسه لوستې ده؟

– تاسې کولای شئ د خپل ژوند يوه کیسه ټولگيوالو ته په شفاهي ډول ووايئ!؟

دومره مې ياد شي چې ډاکټر وويل: د ده محرقه ده. نور بيا هغه وخت پوه شوم چې زما نظر بې انتها تېز شو. د ليدو او اورېدو طاقت مې له اول نه يو په لس زيات شو. خو حيران په دغه وم چې گېر چاپېره په کوټه کې د بنڅو ژړا وه. څوک خو لا په ما راپرېوتی و او په ساندو کې به يې ويل: خدای دې وبخښه! تا له دې خدای اته واړه جنتونه درکړي. ما به ورسره په زوره امين وکړو، خو ما به داسې محسوسه کړه لکه چې دوی زما امين نه وي اورېدلی.

خدای خبر چې دغه سلسله به څومره جاري وه چې په دې کې زما د کورنۍ يو څو کسان زما کټ ته مخامخ کېناستل او هغه يو کس پکې وويل: – هسې د غورځولو سرې نه دی، ښه ياد سرې دی چې مړی درنه سپک نه شي. يو بل پکې آواز وکړو: ده هم ډېره موده د خلکو خوړلې ده. نن به ورله دا ټول بدل په يو ځل خلاصوو.

همدغه شان په لږ ساعت کې ټولې جرگې دا فيصله وکړه چې څومره کېدای شي، نو مړی به يې درنوو.

دغلته زما په زړه نوره نه ځائیده. په اوچت آواز مې دغې جرگې ته وويل: – اې زما خپلو خپلوانو مسلمانانو تاسو ته معلومه ده چې زما په کور کې يوه پيسه هم نشته. په قرضونو کې تر سره ډوب يم. بچي مې ماشومان دي. ښځه مې کونايه شوه. زما غوندې غريب د پاره چې څنگه د اسلام فيصله ده، هغه شان وکړئ او هغه دا چې په کفن ضروري کې مې ښخ کړئ چې زما جامې دي. د قرضونو له وجې تاسې زما لازمه فديه نه شئ ادا کولی نو خيرات خو لا لويه خبره ده. زه لا لگيا وم نورې خبرې مې هم کولې، خو په دغه کې د يوې زنانه په ژرغوني اواز کې وويل شو: لالا هر چا چې پيسې ولگولې نو يوازې دا کور يې پاتې دی. دا به په قرض کې ورپسې وليکم. خو اوس درنه مړی بې عزته نه شي.

ما خپل اواز نور هم په زوره کړ چې د وړو مور يې واورې، خو زما دا خيال راغلو چې دا ټول کاڼه دي. زما جنازه چې اوچتېده، نو دومره مې واورېدل چې د حلوا او وريژو ډېگونه پاخه دي.

هغه وخت هم ما يوه چيغه ووهله چې: دغه هر څه حرام دي.

خو دغه خلک هم ټول کاڼه وو.

کوم وخت چې جنازه وشوه، نو سخات ته خلک کېناستل او کله چې سخات وېشل کېده نو ما آواز وکړو:

– زه مرض وصيت ته نه يم پرېښی او که لږه موقع راته په لاس راغلې وای نو ما به د قرضونو په رڼاکې وصيت کولو. خو اوس تاسې څه کوئ!

ولې زما بچي خواروئ؟

خو دلته هم زه پوه شوم چې دا ټول خلک کاڼه وو. ځکه چې ما خبرې کولې او هغوی یو بل ته سخات بخښلو او کوم وخت یې چې سخات تقسیمولو نو عجیبه خبره پکې دا وه چې غریبانو ته لس روپۍ او مالدارو ته پکې پنځوس روپۍ وې. د سخات د تقسیم نه وروسته چې زما جنازه اوچته کړې شوه او د قبر په څنډه کېښودل شوم، نو ماته خپله تور سرې او واړه بچي او د دوی غریبي رامخکې شوه. ما لا د دوی په غریبي او بېوسی ژړا کوله چې په دې کې زه په قبر کې کوز کړې شوم او په لږ ساعت کې راباندې د خاورو غر جوړ کړای شو. خو زه حیران په دغه وم چې ماته په قبر باندې بیل بیل سرې ښکارېدو. د هغوی خبرې مې اورېدې. ما بالکل خپل ځان د هغوی په منځ کې ولاړ لیدو. کوم وخت چې په قبر د قرآن کریم تلاوت شروع شو نو زما زړه خوشحاله شو.

ما ویل اوس به دغه ټول مسلمانان د قرآن کریم د هدایاتو په رڼاکې زما د غریبانو بچو او تور سرې لپاره څه بندوبست وکړي او هغه وخت، خو نور هم ډېر خوشحاله شوم چې په ټولو کې یو مشر عالم مسئلې ته پاڅېده. په دغه وخت کې دا آواز هم وشو چې: تاسو خدای وبخښه! فاتحه به د خیرات په ځای کې اخیستل کېږي.

خدای خبر چې ما به د دغه تقریر په هکله نور څومره سوچ کولو چې په دې کې ملا صاحب د میراث په مسئله شروع وکړه او وې ویل:

– که چېرې مال یې پاتې نه وي نو تجهیز تکفین د مړي اول د ده په نژدې خپلوانو دی، که خپلوان یې نه وي او یا بې وسه او غریبان وي، نو په بیت المال باندې او که بیت المال نه وي، نو بیا په ټولو مسلمانانو دی.

هغه لا خپل تقریر کولو چې زما زړه را ډک شو. صبر مې ختم شو او چې په ځان

پوهېدم، نو هغه مې د مړۍ نه نیولی و او ما ورته په غوصه کې ویل چې: ولې دا زه درته مومن مسلمان نه ښکارېدم څه؟

گور کفن مې په تاسو کېدو او کور مو زما لوبت کړو.

زه هم لگیا وم او هغه هم لگیا و، خو زما خبره نه هغه اورېده او نه نورو خلکو.

او چې یو څو ورځې پس زه خبر شوم چې زموږ د کلي غریب الله کاکا مړ شو او بچو ته یې په غیر د قرضونو او لوږو نور څه پرې نښودل، نو د نورو خلکو غوندې زه هم د هغه په قبر کون ولاړ وم.

د لیکوال پېژندګلوي:

سید میر مهدي شاه مهدي د پښتو ژبې له نومیالیو کیسه لیکوالو څخه دی. دی د پښتونخوا د داودزو د سیمې کنکوله نومې کلي کې په درنې علمي کورنۍ کې وزېږېد. د زېږېدو نېټه یې ۱۹۲۶ م. کال دی او په (۱۹۹۴ م.) کال یې له نړۍ سترګې پټې کړې. د پلار نوم یې سید عبدالنواب شاه دی چې د خپلې سیمې مشهور عالم و. مهدي شاه د خپل وخت مروجہ علوم ولوستل او له لیکوالۍ سره یې د ژورنالیزم په ډګر کې کار پیل کړ. مهدي شاه د ژوند تر وروستیو شپو پورې په مختلفو جریدو او مجلو کې د لیکوال او مدیر په توګه کار وکړ. دی د خدایي خدمتګارانو د غورځنګ یو فعال غړی و او د مبارزې په لړ کې یې ډېر زندانونه ګاللي دي. د ده د کار اصلي برخه کیسه لیکنه وه، خو د دې تر څنګه شاعر هم و. د ده داستانونه د پښتنو د سیاسي او تاریخي ژوند عکاسي کوي چې ټولې کیسې یې د انګرېزي ښکېلاک او په راوړسته کې د جابرو حکومتونو په وړاندې د پښتنو د مبارزو او قربانیو څرګندونه کوي.

د مهدي شاه مهدي د لنډو کیسو یو شمېر کتابونه چاپ شوي دي، چې په لاندې ډول دي: نشان، د بودۍ ټال، پت، لاله گلونه، تور داغونه. د شعرونو مجموعه یې د (رون سحر) په نوم ده. مظلوم امام یې د کربلا د پېښې تاریخي بیان دی. د قرآن کریم د فاتحې د سوري ژباړه یې هم په پښتو کې چاپ شوې ده.

د متن لنډيز:

د مهدي شاه مهدي په دغه لنډه كيسه کې هغه دودونه غنډل شوي چې اسلامي شرعي بڼه نه لري او په خلکو کې د يوه دود په ډول راروان دي. له دغو دودونو څخه يو هم هغه بې ځايه او اضافي لگښتونه دي چې د مري په وخت کې يې خلک د سيالی له مخې کوي. په دغه وخت کې د مري خپلوان خپله غريبې او بې وسي له پامه غورځوي، خو په زياتو لگښتونو غواړي چې خپل مري دروند وښيي او په سيالی کې له چا نه وروستو نه شي. په داسې حال کې چې د مري درنښت د هغه په اعمالو پورې اړه لري. په دې وخت کې د کورنۍ غړي يا وارثان که غريب هم وي ځانونه پوروي کوي او د مري سخات او خيراتونه په لوړ شان کوي. پايله يې دا وي چې بچي يې خوار و زار کېږي او تر عمره له پوره نه خلاصېږي. مهدي شاه هم دې خبرې ته گوته نيولې او ويلي يې دي چې د مري په مراسمو کې د اسلامي شريعت سره سم عمل وکړئ او بې ځايه دودونو ته غاړه مه ردئ.

دا کيسه په فني لحاظ هم يوه بشپړه کيسه ده چې پېښه يې زموږ د روان ژوند نماينده گي کوي. د ويلو ژبه يې خوږه او روانه ده. کرکټرونه يې هم بېگانه نه دي او تلوسه هم پکې شته.

فعاليتونه

- ۱- زده کوونکي دې په وار سره کيسه په لوړ غږ ولولي او د کيسې مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرگند کړي.
- ۲- که زده کوونکو ته ورته کومه کيسه معلومه وي او يا يې په چم او گاونډ کې تېره شوي وي، په ډېر لنډيز سره دې په خپلو کتابچو کې وليکي او په ټولگي کې دې واوروي.

۳- زده کوونکي دې د کيسې متن په غور سره ولولي او نومخري دې په نښه کړي. بيا دې په ټولگي کې ولولي.

ضمير: هغه کلمه ده چې د نوم پر ځای استعمالېږي يا د نوم د تکرار مخه نيسي، لکه: زه، ته، هغه.
ملکي ضميرونه: هغه دي چې د ملکیت څرگندونه کوي، لکه: ستا، زما، د دوی.
استفهامي ضميرونه: هغه دي چې پوښتنه کوي، لکه: څوک، چېرې، کوم او نور...

۴- زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو ژبه کې کوم کيسه لیکونکي پېژنئ، نومونه يې واخلئ؟
- د کيسو لوستل څه گټه لري؟
- تاريخ او کيسه څه توپير لري؟
- د مهدي شاه د لنډو کيسو د ټولگو نومونه کوم دي؟

۵- د مهدي شاه ددغې کيسې په اړه خپل نظر څرگند کړئ او ستاسې د خوښې وړ ټکي خپلو ټولگيو الو ته وواياست.

کورنی دنده

زده کوونکي دې د کورنی له غړو یو کيسه واورې او بيا دې په خپل قلم وليکي. په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

لفظي صنعتونه

د بديع علم د عباسيانو په وخت کې رامنځ ته شو چې بيا له عربي نه فارسي، پښتو او نورو ژبو ته راغی. له همدې کبله ټولې اصطلاحگانې يې هم عربي دي. لومړنی سپری چې بديعي صنعتونه يې راټول کړل او کتابي بڼه يې ورکړه عبدالله بن معتز و. تر ده د مخه د عربو شاعرانو دا علم نه پېژانده. عبدالله بن معتز په (۲۸۴هـ) کې په دې کار لاس پورې کړ او د (البديع) په نوم يې د بديع د علم کتاب تاليف کړ. وروسته بيا نورو ليکوالو هم په دې برخه کې کتابونه وليکل او دا علم دود شو. په پښتو ژبه کې هم په دې اړه ډېر کتابونه ليکل شوي دي. لکه د عبدالرؤف بينوا ادبي فنون، د سيد تسنيم الحق کاکاخيل روح ادب، د عبدالحليم اثر سالارزي پښتو ادب، د سمندر خان سمندر د ادب مناره، د نور احمد شاکر بديع او بيان او نور. دا دی په دې درس کې به د بديع د علم او صنعتونو په اړه يو لړ معلومات ولولئ.

– د بديع علم څه ته وايي؟

– د شعر لفظي او معنوي ښکلاوې څه ډول وي؟

بديع عربي كلمه ده. په لغت كې نوي شي ته وايي. په اصطلاح كې هغه علم دی چې د هغه په واسطه د كلام د بڼه والي وجه څرگندېږي. بديع دوه ډوله صنعتونه لري: لفظي او معنوي. لفظي بڼكلاوې هغه دي چې له لفظ سره سروكار لري او معنوي هغه دي چې د معنا رعايت پكې كېږي. لفظي صنايع په لاندې ډول دي:

۱- توشیح: هغه ادبي صنعت ته ويل كېږي چې د شعر د بيتونو يا مسرو لومړي توري سره يوځای شي، له هغه څخه نوم، مسره، بيت يا كومه جمله جوړه شي، لكه په دې لاندې شعر كې:

گمراهانو سره مه گډوه ځان فرمایلي دي نبي اخر زمان
 له فضولو بدكارانو صحبت مه كړه بل خبرې ته غور مه ږده د نادان
 مدام گرځه په مجلس كې د نيكانو قايم اوسه په خپل دين كې مسلمان
 له گناه به منزه وي هغه څوك چې ثنا صفت تل وايي په زبان
 وركول بل ته د خدای په نامه بڼه دي په قرآن كې داسې وايي پاك سبحان
 كه دې گنج لكه قارون په دنيا ډېر شي
 بي كفنه توبڼه نشي وړی د ځان

پورتنی شعر گل ملوك پخپل نامه ویلی دی، که د ټولو بیتونو لومړي توري سره یوځای شي، گل ملوك ځنې جوړېږي.

۳- تجنیس: هغه صنعت ته وايي چې شاعر په خپل كلام كې داسې كلمې راوړي چې شكل يې يو او معنای يې بېله وي، لكه داود خان چې وايي:

چې د چا په زړه كې اور د مينې بل شي په وړيل يې لمبې گډې حال يې بل شي
 اور د مينې كله مري د زړه له مينې د وړيل مينه كه تل د زړه په تل شي
 د لومړي بيت په لومړۍ مسره كې (بل) د اور د لگېدلو په معنا دی او په دويمه مسره كې (بل) د بدل په معنا دی. دواړه كلمې په شكل كې يو ډول دي خو معناگانې يې بېلې دي. د دويم بيت په دويمه مسره كې لومړی (تل) د همپشه او دويم (تل) د بېخ په معنا دی.
 تجنیس په اووه ډوله دی لكه: تام، ناقص، زايد، مركب، مكرر، مطرف او خطي تجنیس. دلته يې د ځينو ډولونو مثالونه راوړو:

تام تجنیس: هغه تجنیس دی چې شاعر په خپل کلام کې داسې دوې کلمې راوړي چې شکل یې یو او معنا یې بېله وي لکه پیر محمد کاکړ چې وايي:
فراق په ما خوري د زرګي وینې آشنا مې نشته الله مې وینې
په لومړۍ مسره کې (وینې) د وینو په معنا او په دویمه مسره کې (وینې) د لیدلو په معنا دی.

ناقص تجنیس: هغه تجنیس دی چې د متجانسو کلمو شکل یو او معنا یې بېله وي، خو په حرکاتو کې توپیر ولري، لکه:

د یار غم راسره څه وایم چې څه کړي تل مې وینې د زړه روي لکه روې
چې پخوا تر قضا خپله رضا غواړې بېهوده په لوتو ولې آسمان ولې
د لومړي بیت په دویمه مسره کې لومړی (روي) د رودلو په معنا او دویمه (روې) د یو ډول کوچني حیوان په معنا دی چې دا کلمې په حرکاتو کې توپیر لري. په دویم بیت دویمه مسره کې لومړی (ولې) د پوښتنې ضمیر دی او دویم (ولې) د ویشلو معنا ورکوي چې دواړه کلمې په حرکاتو کې توپیر لري.

مرکب تجنیس: هغه تجنیس دی چې د متجانسو کلمو څخه یوه کلمه بسیطه او بله یې مرکبه وي. مرکب تجنیس په دوه ډوله دی. متشابه مرکب او مفروق مرکب.

الف: متشابه مرکب: هغه دی چې بسیطه او مرکبه کلمه دواړه یو ډول شکل ولري.

لکه احمد شاه بابا چې وايي:

ستا پر مخ باندې اوربل دی ځکه اور بل مې په گوگل دی
په لومړۍ مسره کې (اوربل) د تندي ویشتانو یا پیکي ته وايي او یوه بسیطه کلمه ده خو په دویمه مسره کې (اور بل) له (اور) او (بل) څخه یوه مرکبه کلمه ده چې (اور) او (بل) بېلې معناګانې لري.

ب: مفروق مرکب: هغه تجنیس دی چې بسیطه کلمه د بسیطې او مرکبه د مرکبې شکل ولري، لکه په لاندې بیت کې:

چې په سترگو خراغ وويني پتنگ خو ونه مري له ژوندونه وي په تنگ
په پورتنی بیت کې پتنگ بسیطه کلمه او (په تنگ) مرکبه کلمه ده.
قلب: قلب په لغت کې سرچپه کولو ته وايي، په اصطلاح کې د دوو یا زیاتو داسې

کلمو راوړل دي چې توري يې په بڼه (ډول) او عدد کې يو ډول او په ترتيب کې اوبنتي وي، لکه:

د دوران له انقلابه لا بقا شي اعتماد به دانا څه په دا اقبال کا

په پورته بيت کې د ((لا بقا)) کلمه په ((اقبال)) اوبنتي ده.

ترصيع: عربي کلمه ده. په لغت کې د جواهر و ايسودلو ته وايي، په اصطلاح کې که يو شاعر خپل يو بيت په څو برخو ووېشي او هره برخه يې د بلې په مقابل کې راوړي او په وزن کې سره يو وي، ترصيع بلل کېږي.

دلبران يې خادمان خرقه بدوش شول

سروران يې غلامان حلقه بگوش شول

* * *

څوګ چې دنيا غواړي هغه رنځور دی

څوګ چې عقبا غواړي هغه مزبور دی

په پورته مثالونو کې گورو چې شاعر خپله وينا په متناظرو کلمو يا فقرو باندې ويشلې او يوه برخه يې د بلې په مقابل کې راوړې ده.

سجع: سجع په لغت کې د کوترې موزون اواز ته ويل کېږي او په اصطلاح کې د جملو يا فقرو وروستۍ هم اهنګۍ ته سجع ويل کېږي. سجع په نثر کې راځي او دغه ډول نثر ته مسجع نثر ويل کېږي.

د خوار يا ژړا ده يا ښېرا

تضمين: هغه صنعت ته وايي چې شاعر د سند او مثال په توګه يا د خپل کلام د تقويې لپاره د مضمون اړوند د بل چا د نظم يوه ټوټه، نيم بيتي، يو بيت يا څو بيتونه راوړي، لکه:

دا دنيا ده خدای له عشقه پيدا کړې

دې چمن په دې نسيم ده پرده سپرې

په پورته بيت کې لومړۍ مسره د رحمان بابا او دويمه مسره د حميد مومند ده. حميد پخپل دغه بيت کې د رحمان بابا نيم بيتي راخيستې او تضمين کړی يې دی.

د رحمان بابا اصلي بيت دادی:

دا دنیا ده خدای له عشقه پیدا کړې

د جمله و مخلوقاتو پلار دی دا

د متن لنډيز:

د بدیع علم د عباسیانو په وخت کې دود شو. د دې علم بنسټ ایښودونکی عبدالله بن معتمر و. نوموړي د لومړي ځل لپاره ادبي صنعتونه راپول کړل او یو کتاب یې د (البدیع) په نامه تالیف کړ.

له ده نه وروسته نورو کسانو هم په دې برخه کې کتابونه ولیکل. بدیع هغه علم دی چې د هغه په واسطه د کلام د ښه والي وجه څرگندېږي. په بدیع کې دوه ډوله ادبي صنعتونه څېړل کېږي چې یو ډول یې لفظي صنایع دي او بل ډول یې معنوي صنایع. په لفظي صنایعو کې د لفظ رعایت کېږي او په معنوي کې له معنا سره سروکار لري.

په لفظي صنایعو کې مو ځینې ډولونه وپېژندل او معنوي صنایع به په جلا لوست کې ولولئ. لفظي او معنوي صنایع د منځنۍ دورې شاعرانو پخپلو شعرونو کې ډېرې راوړي دي او د پښتو کلاسیک دیوانونه پرې ډک دي. د ادبي فنونو په برخه کې پښتنو لیکوالو او څېړونکو هم یو شمېر کتابونه لیکلي او د شعر د فنونو په برخه کې یې څېړنې کړي دي. لکه عبدالرؤف بېنوا، سمندر خان سمندر، سید تسنیم الحق کاکاخیل، عبدالحلیم اثر سالارزی، نور احمد شاکر او نورو... په اوسني معاصر شعر کې اوس دغو صنعتونو ته دومره پاملرنه نه کېږي او په شعر کې په تخیل، انځور، وزن، اهنگ، مفکوره او عاطفه باندې حساب کېږي.

فعالیتونه

۱- زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته په وار سره متن په لور غبر ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د بديع د علم بنسټ ايښودونکی څوک و؟
- د بديع علم څه ته وايي او له څه شي نه بحث کوي؟
- لفظي صنايع څه ته وايي؟
- معنوي صنايع څه ته وايي؟

۲- زده کوونکي دې لاندې شعر په غور ولولي او په هغه کې دې ادبي صنعت پيدا کړي چې په کومو کلمو کې راغلی دی:

پلو واخله له سپورمې مخه مېرمنې ستا بې مخه راته شپې دي ورځې سپينې
ستا له وره تللای نه شواى هورې دورې درته ناست يم په دربار پرې مې دي سپينې
درست بدن مې د بېلتون په اور کې وريت شو په گوگل کې مې ويلېرې تورې سپينې
زه پښتون يم نه وېرېرم له رقيه ورته وبه کرم بيا ښې سپينې سپينې

مشرقي دې په تياره د بېلتون ژاړي
ورته لمر د مخ ښکاره کړه په مخ سپينې

۳- زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او په متن کې دې خاص نومونه، صفتونه او ضميرونه په نښه کړي. بيا دې يې په وار سره په ټولگي کې واوروي.

۴- زده کوونکي دې د تجنيس تعريف وکړي او ودې وايي چې تجنيس څو ډوله دی؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه له يوه ديوان څخه يو شعر وليکي او په هغه کې دې لفظي صنعتونه پيدا کړي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

هجري او د هغه حبسيات

حبسيات يا حبسيه شعرونه په ادبياتو کې هغو شعرونو ته ويل کېږي چې شاعر په زندان کې وليکي وي. په دې شعرونو کې د زندان کړاوونه، سختی او له کور کلي نه د لرېوالي ستونزې انعکاس مومي.

په پښتو کلاسيک شعر کې دا لړۍ خوشحال خان خټک هغه وخت پيل کړه چې د مغلي پاچا اورنگزيب له خوا د هند د رنتبور په زندان کې بندي شو. بيا ورپسې د ده زوی اشرف خان هجري چې د همدغه پاچا په حکم د گواليار او بيجاپور په زندانونو کې خوارلس کاله زنداني شو، نو د حبسياتو دغه لړۍ يې پسې پراخه او غني کړه. اوس موږ په پښتو ادبياتو کې د حبسياتو درنه برخه د هجري په ديوان کې مومو چې د خوارلسو کالو د زندان سوې نارې دي. يو خوا د زندان کړاوونه او بل خوا له وطن او کورنۍ نه لرېوالی د هجري د شعر عامه موضوع ده. په دې لوست کې به د اشرف خان هجري د ژوند او د ده د حبسيه شعرونو په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

— تاسې ته د حبسيه شعرونو کومه نمونه زده ده؟

— حبسيه شعرونه له نورو شعرونو څه توپير لري؟

اشرف خان هجري د خوشحال خان مشر زوی دی. په (۱۰۴۴هـ.ق.) کال د روژې په میاشت کې زېږېدلی دی. کله چې خوشحال خان زنداني شو، نو اشرف خان د خپلې قبیلې سردار و. د اشرف خان بل ورور بهرام خان غوښتل چې د قبیلې سردار شي، نو په دې توګه یې په دسیسو لاس پورې کړ. دا وخت خوشحال خان د مغلو له بنده خلاص شوی و. بهرام خان له مغلو سره لاس یو کړ او د خپل پلار او ورور په وړاندې یې سازشونه او دسیسې پیل کړې. څرنگه چې له یوې خوا د بهرام خان سازشونه وو، نو له بل پلوه د کابل صوبیدار امیر خان هم له اشرف خان نه خواږدی و. د امیر خان د خواږدۍ دوه علتونه څرګند دي، یو دا چې امیر خان چې کله کابل ته روان و، نو له اشرف خان نه یې غوښتنه وکړه چې له ده سره لارې شي، خو اشرف خان یې غوښتنه ونه منله او ورسره لار نه شو. بله وجه دا وه چې د اشرف خان یو خېښ ازادګګیاني د امیر خان له حکم نه سرغړونه کړې وه او اشرف خان هجري دی په لاس ورنه کړ، بلکې دی یې سوات ته ولېږه او د ده کورنۍ یې له ځان سره وساتله.

بل دا چې د مغلو د حکومت اوامرو ته بهرام خان لاس په نامه ولاړ و، نو په دې توګه صوبیدار له پاچا نه د اشرف خان د بندي کېدو اجازه وغوښتله. پاچا اجازه ورکړه او صوبیدار اشرف خان هجري په ډېر نیرنگ د سید بهولا په کور کې په (۱۰۹۲هـ.) کال کې ونیو او هند ته یې بندي واستاوه. اشرف خان هجري لومړی په گوالیار او بیا په بیجاپور کې څوارلس کاله زنداني شو. هجري له دیارلسو کالو زیاته موده په زندانونو کې تېره کړه او هماغلته په (۱۱۰۶هـ.) کې وفات شو.

اشرف خان هجري د خپل وخت منلی شاعر و. په پښتو او فارسي کې د شعرونو دیوانونه لري چې چاپ شوي دي. د ده په اشعارو کې د عشقي، اخلاقي او اجتماعي مضامینو تر څنګه د وطن یاد او له هېواده د جلاوالي حسرتونه او نارې تر بلې هرې موضوع ډېر دي. هغه وخت چې دی نیول کېږي او د هند پر لورې یې بیایي، نو کله چې یې پر اټک اړوي دا چیغه کوي:

ما هاله ماتم د ځان وکړو په وینو
چې اټک وته مې شاه کړه په ژړا شوم
اشرف خان هجري پخپلو شعرونو کې خپل تخلص، هجري، روهي او اکرم راوړی
دی. د هجري شعرونه له درده ډک دي، د وطن یاد، د زندان مشقت او له خپلوانو لرې والي
د ده شعر ته ځانگړې خوند ورکړی دی چې همدا رنگ یې په قصیدو کې هم تر سترگو
کېږي. په قصیده ویلو کې ډېر غښتلی دی او په پښتو ادب کې یې ساری لږ لیدل کېږي.
د حبسیاتو برخه یې ډېره درنه ده او د څوارلس کلن زندان یو بشپړ انځور وړاندې
کوي.

د ده حبسیات له سوزه ډک دي او هر لوستونکی یې په لوستلو غمجن کېږي. دلته یې د
حبسیه شعرونو څخه یو یو بیت رااخلو چې څومره له درد او سوز نه ډک دي:

نن اغاز د لسم کال دی باور وکړه
چې په بند کې یې زېرېږم بې گناه
* * *

هجري تش صورت نصیب په دکن بند کړو
په خدمت یې د یار زړه دایم حضور وي
* * *

د ماهي په نس کې پروت لکه یونس يم
مگر خلاص مې په کرم حق تعالی کا
* * *

هجري ته خوتل هوس د ولایت کړې
ولې ستا ورتله محال مگر نصیب وي
* * *

د ځیگر وینې مې وڅښلې غمونو
مرگه جگې جگې راشه اوس رضایم
* * *

قاصدان له روه نه راځي مدت وشو
سلام باد رارسوي منت يې تم دی
د اشرف خان هجري د اشعارو درنه برخه حبسيات دي چې د گواليار او بيجاپور په
زندانونو کې يې ويلې دي:
دغه شعر يې د کلام د نمونې په توگه راوړو:

خو د يار د مستو سترگو نه جدا يم
لاهو کړې د حيرت خوني دريما يم
د ځيگر وينې مې وخورې غمونو
مرگه جگې جگې راشه اوس رضاي يم
که زما په خون مين يې نن دې وار دی
د يار غم مې سبا وژني درته واي يم
د کفن حاجت يې نشته شهيدان دي
چې په تبخ د هجر مړه دي زه گويا يم
زه په بند د اورنگ نه يم چې به خلاص شم
بندي کړې شيخ رحکار زيږي بابا يم
په دکن کې پارو نشته چې مې دم کا
زه خوړلی اژدها توري بلا يم
يا دکن د غم وطن بنادي يې نشته
يا په ما غمونو شپه کړه مبتلا يم
هر نفس په ما عشور کاي زيدانو
گويا زه حسين د وخت په کربلا يم
هسې رنگ جدايي مه شه له مراده
لکه زه فلک بېل کړې په جفا يم

د اورنگ جور دا شان چې په صورت دی
په فرياد د فرقتونو له غوغايم
جودانه صبر مې کله دی په زړه کې
زه روهي د يار په مخ پسې تالایم

د متن لنډيز:

د وطن ياد، د زندان کړاوونه، له کورنۍ لرې والی او فريادونه د اشرف خان هجري د شاعرۍ عامه موضوع ده. د عشقي مضامينو تر څنگه اخلاقي مضامين هم لري. په پورتنی شعر کې هم د وطن ياد او له خپلوانو د جلا والي فريادونه کوي. اشرف خان هجري په دې شعر کې هغې مهمې پېښې ته اشاره کوي چې د شيخ رحمکار کاکا صاحب زوی يې له لاسه وژل شوی دی. له بهرام خان سره د قبيلې د سردارۍ په جگړو کې خپل اخښی شيخ ضياء الدين د شيخ رحمکار زوی له دې کبله بندي کوي چې هغه د بهرام خان په خوا وي. اشرف خان هجري چې کله شيخ ضياء الدين بندي کوي، بيا يې د زهرو په واسطه وژني.

کاکا صاحب د خپل زوی په وژل کېدو خپه کېږي، نو په دې توگه اشرف خان هجري وايي چې زه اورنگزېب نه يم بندي کړی. زه شيخ رحمکار بندي کړی يم، ځکه چې هغه ماته ښېرې کړي دي، ځکه له زندانه نه خلاصېږم.

اشرف په ځينو شعرونو کې په دغه پېښه خپله پېښماني څرگندوي او وايي:

هجري مه شه نا امېد که گناهگار يې
البتة به انعام وکامهريان دی
له عطا دې ډېر اميد لرم غفوره
زه هجري ځکه دايم په استغفار يم

- ۱- زده کوونکي دې د لوست له لوستلو څخه وروسته دغو پوښتنو ته ځوابونه وويي:
 - هجري څه وخت بندي شو؟
 - هجري په کومو زندانونو کې بندي و؟
 - هجري چېرته او په کوم حالت کې وفات شو؟
 - په پښتو کې د حبسيه شعرونو ويونکي څوک دي؟
- ۲- زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته شعر په لور اواز ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرگند کړي.
- ۳- زده کوونکي دې په يوه يا دوه پاراگرافه کې د هجري د زنداني کېدو عوامل په گوته کړي او په ټولگي کې دې په وار سره واوروي.
- ۴- زده کوونکي دې وويي چې په لاندې بيت کې کوم ادبي صنعت شته:
هر نفس په ما عشور کا يزيدانو
گويا زه حسين د وخت په کربلا يم
- ۵- زده کوونکي دې لاندې بيتونه ولولي او په مفهوم دې خبرې وکړي:
زه په بند د اورنگ نه يم چې به خلاص شم
بندي کړی شيخ رحمکار زيږي بابا يم
په دکن کې پارو نشته چې مې دم کا
زه خورلی اژدها توري بلا يم

زده کوونکي دې لوست په کور کې په غور سره ولولي او د اشرف خان د ژوند او شاعرۍ په اړه دوه مخه ليکنه وکړي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې خپلو ټولگيوالو ته ولولي.

پښتو سفرنامې

سفرنامه لکه د نورو ادبي ډولونو یا ژانرونو په څېر یو ادبي ډول دی. په پښتو ادب کې د سفرنامې لیکل په شلمه پېړۍ کې پیل شول.

په سفرنامه کې د سفر ټول حالات لیکل کېږي او لیکوال د هغو سیمو یادونه کوي چې دی یې د سفر په لړ کې ویني. سفرنامې منظومې هم وي او منثورې هم. پښتو ادب هم ډېرې په زړه پورې سفرنامې لري چې په دې لوست کې به یې دروېژنو.

– سفرنامه څه ته وايي او له څه شي څخه بحث کوي؟

– تاسې د پښتو کومه سفرنامه پېژنئ؟

سفرنامه د داستاني ادبياتو يو ژانر (ډول) دی چې داستان ته ورته دی. سفرنامه هم لکه د داستان په څېر پېښه او يا پېښې لري. ژبه يې هم لکه د داستان د ژبې غوندې ادبي وي. لکه د داستان غوندې پکې تلوسه هم وي چې سفر کوونکی به د سفر له ستونزو څخه څنگه بريالی وځي. په سفر نامه کې ليکوال د خپل سفر حالات او پېښې بيانوي. ليکوال چې له کومو ځايونو څخه تېرېږي، د هغو ځايونو او اوسېدونکو په هکله يې هم معلومات ورکوي. په سفر کې چې له چا سره مخ کېږي، د هغه يادونه هم کوي. کله کله د سفر په اوږدو کې د تاريخي ځايونو په هکله هم رڼا اچوي. د سيمې د خلکو د رواياتو او عنعناتو سره هم په ليکنه کې اړيکې نيسي. سفرنامه داستاني رنگ لري، خو د معلوماتو په اړه کله کله تاريخي، جغرافيايي او ټولنپوهنې په اړه هم معلومات ورکوي.

په پښتو ادبياتو کې د سفرنامو ليکل په معاصره دوره کې پيل شوي دي. په پښتو ادب کې لومړنۍ سفرنامه د ميا اکبر شاه ده چې د (آزادۍ تلاش) نومېږي. ميا اکبر شاه چې دغه وخت د پېښور د اسلاميه کالج زده کوونکی و او په ټوله پښتونخوا کې د انگرېزانو په وړاندې سياسي تحريکونه پيل شوي وو، نو دی هم د نورو زلميانو سره په دغه نهضت کې ملگري شو او د آزادۍ په تلاش د ده سفر ډېر وغځېد او له ډېرو ملکونو تېر شو. ميا اکبر شاه د خپل سفر دغه سختې او کړاوونه په خپله سفرنامه کې وليکل او د آزادۍ تلاش نوم يې پرې کېښود. ميا اکبر شاه خپل دغه سفر په ۱۹۲۰م. کال کې له پېښور څخه پيل کړ او له دوو کالو څخه يې زيات وخت ونيو.

ميا اکبر شاه په دغه سفر کې له کابل، بلخ، بخارا، سمرقند، تاشکند، مسکو، باکو، قفقاز او ايران نه تېر شو او په ۱۹۲۲م. کې بېرته راوگرځېد، خو د انگرېزانو حکومت ونيو او دوه کاله او اوولس ورځې يې په زندان کې تېرې کړلې. ميا اکبر شاه په زندان کې خپله سفرنامه وليکله، خو د چاپ اجازه نه د انگرېز حکومت ورکړه او نه د پاکستان له آزادۍ څخه راوړوسته حکومتونو.

دغه سفر نامه څلورپښت کاله وروسته په ۱۹۶۴م. کال کې چاپ شوه. ميا اکبر شاه د خپلې سفرنامې په هکله داسې ليکي:

((په دغو ورځو کې افغانستان د خپل استقلال لپاره د انگرېز پر خلاف په جنگ کې مشغول و. زموږ کالج د انگرېزانو د ظالمانه روپې پر خلاف متواترې جلسې کولې. موږ

موقع غنیمت وگنله، صلاح مو وکړه چې د وطن د آزادولو بڼه موقع ده. مور خلور ملگري د خپل وطن د آزادۍ په تلاش کې ووتو. زموږ خیال و چې مور به د افغانستان د حمله وړ پوځ په ملگرتیا کې د آزادۍ په جنگ کې برخه واخلو، خو مور ته نه وه معلومه چې زموږ د آزادۍ تلاش به تر افغانستانه محدود نه وي او د کابل، بلخ، سمرقند، تاشکند، مسکو، باکو، قفقاز او ایران کې د مصیبتونو برداشت کولو څخه وروسته به زه خپل وطن ته په ۱۶ اگست ۱۹۲۲م. راستون شم.

په پښتو سفرنامه کې دویمه سفرنامه د عبدالاکبر خان اکبر ده چې د (روسي ترکستان او افغانستان سفر) نومېږي. د عبدالاکبر خان سفر هم د میا اکبر شاه سفر ته ورته دی چې د آزادۍ د تحریک په لړ کې له پېښور څخه راوتلی او سفر یې تر تاشکند پورې اوږد شوی دی.

د عبدالاکبر خان دا سفر د افغانستان ځینې سیمې، تاشکند او د لارې په اوږدو کې مختلفې سیمې راچاپېروي. د ده سفر هم لکه د میا اکبر شاه غونډې له حیرانوونکو پېښو څخه ډک دی.

دا دواړه سفرونه په یوه وخت کې پیل شوي او یو مقصد لري. له همدې کبله ورته ټکي لري، ځکه چې د سفر تگلوری یو خواته او مقصد یې هم یو دی. خو دومره توپیر لري چې د عبدالاکبر خان سفر تر میا اکبر شاه لنډ دی. همدارنگه د میا اکبر شاه د سفرنامې ژبه د عبدالاکبر خان تر سفرنامې خوږه او روانه ده.

عبدالخالق خلیق د عبدالاکبر خان اکبر د سفر په هکله وایي:

(اکبر صاحب په کالج کې سبق ویلو چې په ملک کې سیاسي بیداري پیدا شوه. د انگرېزي حکومت خلاف زلمي د عمل میدان ته راووتل او چا فیصله وکړه چې د ملک نه هجرت وکړي او له بهر نه په یو منظم طاقت سره د غاصب حکومت نه ملک آزاد کړي. په هغه ډله کې اکبر صاحب هم له خپل خوږ وطن نه هجرت وکړ. افغانستان ته لاړ او له هغه ځای نه روسي ترکستان ته لاړو)

عبدالاکبر خان هم چې کله له سفر نه راستون شو، د انگرېزي حکومت له خوا ونیول شو، خو د خپلوانو په مرسته زنداني نه شو.

عبدالاکبر خان اکبر هم څلورپښت کاله وروسته دغه سفر نامه له خپلو یادښتونو څخه

ولیکله او چاپ شوه.

په پښتو سفرنامو کې بله سفر نامه د پوهاند صدیق الله ربښتین ده چې د (هند سفر) نومېږي. د ربښتین دا سفر د ۱۳۲۹ هـ. ش. کال د قوس په شلمه پیلېږي او د ۱۳۳۰ هـ. ش. کال د حمل په لومړۍ نېټه پای ته رسېږي. دا سفر درې میاشتې او درې ورځې وخت نیسي. سفر د موټر، ریل، الوتکې او کښتۍ په واسطه ترسره کېږي او د هند، ایران او عراق د مختلفو سیمو او ځایونو یادونه کوي.

پوهاند صدیق الله ربښتین دغه سفر نامه په خواږه، روان نثر لیکلې او د سفر د لیدنې، کتنې او ټولو کړاوونو انځور یې په ډېره ښه توګه کړی دی.

د پوهاند ربښتین سفرنامه په پښتو سفرنامو کې لومړنۍ چاپ شوې سفرنامه ده، خو لومړنۍ دوې سفرنامې تر دې پخوا لیکل شوي دي.

په پښتو سفرنامو کې بل د پام وړ لیکوال امیر حمزه شینواری دی.

شینواري د خپلو سفرونو په لړ کې درې سفرنامې لیکلي چې یوه یې (د کابل منظومه سفرنامه) نومېږي او په ۱۹۴۸ م. کال کې چې کابل ته راغلی و، دغه سفرنامه یې لیکلې وه. د حمزه شینواري دغه سفرنامه منظومه ده او د شعر بڼه یې ترکیب بند دی. له چاپ څخه وروسته سانسور شوه. کابل ته په دویم سفر کې یې بله سفر نامه (د نوي پښتون) په نامه ولیکله. په دغه سفر نامه کې حمزه شینواري د کابل د لیکوالو لکه محمد گل خان مومند، غلام حسن خان ساپي، عبدالرؤف بېنوا، صدیق الله ربښتین، قیام الدین خادم، ملک الشعرا بیتاب، نیک محمد پکتیاني او دوست شینواري سره د لیدلو کتنو یادونه کوي. همدارنګه د افغانستان په بدلون او پرمختګ هم بحثونه لري.

د حمزه شینواري بله سفرنامه د (حجاز په لور) نومېږي او د ده د حج د سفر حالات پکې راغلي دي. حمزه شینواری په ۱۹۶۹ م. کال کې حج ته لاړ او د خپل دغه سفر ټولې خاطرې او د ایران او عربستان د ښارونو، زیارتونو او د حج مراسم یې په دغه سفرنامه کې انځور کړي دي. دا سفرنامه د اسلام د تاریخ په اړه هم یو لړ معلومات لري. د چاپ کال یې ۱۹۷۰ م. دی.

له دغو سفرنامو راوروسته په پښتو کې ډېرې سفرنامې ولیکل شوې، لکه نالیدلی سوات د محمد نواز طایر، سفر په خیر د طاهر اثر اړیدي او نورې...

نن سبا په پښتو ادب کې د سفرنامو لیکوال زیات شوي دي او ډېرې سفرنامې لیکل شوي او هم چاپ شوي دي.

د متن لنډيز:

په پښتو ادب کې سفرنامه په شلمه پېړۍ کې رامنځته شوه. لومړنۍ سفرنامه د ميا اکبر شاه وه چې د (آزادۍ تلاش) نومېده. لومړنۍ سفرنامه په پښتونخوا کې د سياسي تحريکونو د پيل پر بنسټ وليکل شوه. په دغه سفرنامه کې څو تنه زلميان د آزادۍ په تلاش له خپل کور کلي څخه وځي او ډېر ملکونه په دې نيت گوري چې مرسته ترلاسه کړي او د انگرېزانو پر خلاف وجنگېږي. دويمه سفرنامه د عبدالاکبر خان اکبر ده چې د روسي ترکستان او افغانستان سفر نومېږي او لومړنۍ سفرنامې ته ورته مقصد لري. سفرنامه يو داستاني ژانر دی چې لیکوال پکې د خپل سفر حالات لیکي. په سفر پورې اړوند ټول مسايل په سفرنامه کې راځي. تاريخي، جغرافيايي او د ټولنپوهنې په اړه هم معلومات لري. سفرنامه لکه د داستان غوندې پېښې هم لري. ژبه يې هم داستاني وي خو داستان نه وي. په پښتو ادب کې ډېرې سفرنامې لیکل شوي دي، خو لومړني لیکوال يې ميا اکبر شاه، عبدالاکبر خان اکبر، امير حمزه شينواری او پوهاند صديق الله رښتين دي. د سفر نامو اوږدوالي او لنډوالي د سفرونو په لنډوالي او اوږدوالي پورې اړه لري.

سفرنامه د يوې ورځې پر سفر هم لیکل کېږي او د څو ورځو او مياشتو پر سفر هم خو دا په لیکوال پورې اړه لري چې سفرنامه لیکي او که رپوټ.

فعالیتونه

- ۱- زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:
 - په سفرنامه کې کوم شيان راځي؟
 - د پښتو ژبې لومړنۍ سفرنامه کومه ده؟
 - د پښتو سفرنامو د څو تنو ليکوالو نومونه واخلي؟
 - کومې سفرنامې پېژنئ؟ په اړه يې معلومات ورکړئ؟
- ۲- لومړنۍ سفرنامې کومې او په څه ډول حالاتو کې رامنځته شوې؟
په اړه يې په خپلو کتابچو کې معلومات وليکئ او بيا يې په وار سره په ټولگي کې ولولئ.
- ۳- که تاسې کوم سفر کړی وي، د خپل سفر حال له جزئياتو سره په ټولگي کې نورو ته ووايئ.
- ۴- لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروئ:
ټولنپوهنه، تحريک، عنعنات، غاصب
- ۵- څو تنه زده کوونکي دې خپل نظر څرگند کړي چې د سفرنامو لوستل څه گټې لري؟
- ۶- څو تنه زده کوونکي دې په وار سره د هغو سيمو يادونه وکړي چې د آزادۍ تلاش په سفرنامه کې ليکوال ليدلي دي.
- ۷- زده کوونکي دې په وار سره د متن ځينې ټوټې ولولي او بيا دې د ويل شوې ټوټې مقصد او مفهوم په خپلو خبرو کې ټولگيوالو ته ووايي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلو، خپلو سفرونو په اړه ليکنې وکړي چې کوم ځای ته تللي دي؟ څه يې ليدلي دي؟ د ځای، خلکو او لارې په اړه دې معلومات وليکي او بله ورځ دې په درسي ساعت کې ولولي.

معنوي صنعتونه

په تېر لوست کې تاسې د بدیع د علم په اړه ولوستل چې د بدیع د علم بنسټ ایښودونکی عبدالله بن معتر دی او د بدیع په نامه یې د لومړي ځل لپاره کتاب هم لیکلی دی. دا مو هم ولوستل چې بدیع دوه ډوله صنایع لري: لفظي او معنوي. د لفظي صنایعو ځینې ډولونه مو په تېر لوست کې ولوستل. په دې لوست کې به معنوي صنایع ولولئ. معنوي صنایع هغه دي چې له معنا سره سروکار لري.

زموږ په کلاسیکه شاعری کې د لفظي صنایعو تر څنګه د معنوي صنایعو ټول ډولونه شته او څرنگه چې هغه وخت د صنایعو کارولو دود و، نو هر شاعر هڅه کوله چې په خپل شعر کې لفظي او معنوي صنایع راوړي او په دې توګه د خپل شعر ښکلا زیاته کړي. په معنوي صنایعو کې ډېر ډولونه راځي، لکه: سوال او ځواب، ارسال المثل، طباق، مراعات النظر، حسن تعلیل، لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف، کیسی، حسن مطلع، حسن مقطع او نور... په دې لوست کې یې ځینې نمونې لولو.

– تاسې کوم معنوي صنعت پېژنئ؟

– معنوي صنعتونه څه ته وایي؟

۱- سوال او ځواب: هغه صنعت ته ويل کېږي چې شاعر په خپل شعر کې پوښتنې او جوابونه سره يوځای کړي. په يوه مسره کې پوښتنه وکړي او په بله کې ځواب ورکړي، لکه پير محمد کاکړ چې وايي:

وې مې زلفې دې پرمخ ولې تاوېږي وې نورو دى شپه او ورځ سره سمېږي
 وې مې وروځې دې ليندۍ باڼه دې غشي وې ناوک دى د عاشق په زړه خرڅېږي
 وې مې سترگې دې تر کومه خونخواري کا وې دا باز د ښکار په وینو نه مړېږي
 وې مې ماته ستا د غاښو تعريف وکړه وې ږلۍ ده په لاله کې چې ويلېږي
 وې مې ووايه علاج د ژړا څه کړم وې باران د رحمت ښه دى چې ورېږي

وې مې خوار شو پير محمد په عاشقۍ کې
 وې پر ما چې مينه کړي هغه خوارېږي

۲- ارسال المثل: که شاعر په خپل کلام کې کوم مشهور مثل راوړي، هغه ته ارسال المثل وايي، لکه:

چې اوربشې کړې کله غنم کېږي
 دي رښتيا چې څه کړې هغه به اخلي
 * *

وصل و هجر د يار دواړه ورور خور دي
 په دنيا کې بې زحمته راحت نه وي

۳- طباق: دې صنعت ته تضاد يا تقابل هم وايي. که شاعر په خپل کلام کې داسې کلمې راوړي چې يو د بل ضد وي، لکه: تور او سپين، شپه او ورځ، هجران او وصال، نو دې صنعت ته طباق وايي، لکه:

مرگ له تندي په مذهب زما بهتر دى
 نه ژوندون د دون همتو په اوبو
 * *

هر سهار سترگې د گل په اوبښکو ډکې
 په دا باغ کې بې ژړلو خندا نشته

۴- مراعات النظير: دې صنعت ته تناسب او تلفيق هم وايي او هغه دادی چې شاعر په خپل شعر کې داسې کلمې سره يوځای کړي چې يو له بله سره تناسب او نژدېوالی ولري، مثالونه يې دادی:

ستا چشمان به خه نگاه کا په خاکسارو
چې له کبره دې بانه گوري آسمان ته

* *

که هر خويي په تندي ږدي ارې زلفې
شانه نه پرېږدي د مستې خورې زلفې

۵- حسن تعليل: هغه صنعت دی چې شاعر د کوم وصف لپاره يو مناسب علت راوړي، لکه:

په غرور د حسن لمر وخت آسمان ته
زر راپرېوت چې يې ستا بڼه بشر وليد

* *

کعبې تور کميس اغوستی دی له غمه
مظلومان قرباني کېږي بې حسابه

لمر سهار راخپږي او ماښام پرېوزي خو شاعر د لمر پرېوتل له دې څخه گڼي چې زما د محبوب په ليدو راپرېوت. په دا بل بيت کې شاعر دا دليل راوړي چې کعبې د مظلومانو د وژلو له غمه تور کميس اغوستی دی.

۶- لف و نشر: هغه صنعت ته وايي چې شاعر په خپل شعر کې لومړی څو شيان ذکر کړي او وروسته بيا د هغوی تعريف او بيان وکړي، لکه:

په ځان او په جهان کې ما دوه خيزه دي وکښلي
په ځان کې دواړه سترگې په جهان کې واړه ښکلي

* *

يا به دد يا به لرم يا به منگور يې
که داړل کړې يا چيچل يا په چا نېش يې

د لومړي بيت په لومړۍ مسره کې ځان او جهان ذکر شوی دی. په دویمه مسره کې په ترتیب سره د هغوی بیان شوی دی. د دوهم بيت په لومړۍ مسره کې دد، لرم او منگور راغلی دی. بیا په ترتیب سره د هر یو تعریف شوی دی. په لومړي بيت کې مرتب او په دویم بيت کې غیر مرتب لف او نشر راغلی دی.

۷- مبالغه: که شاعر په خپل شعر کې د یو شي وصف تر اندازې زیات بیان کړي او یا یې تصدیق او تکذیب ته شدت او قوت ورکړي، مبالغه ورته وایي. مبالغه په درې ډوله ده:

الف: تبلیغ: چې مدعا او مقصد د عقل او هم د عادت له مخې امکان ولري، لکه:

له خوشحال سره که کېني یو څو کاله
دا د غره خټک به واړه شاعران شي

ب: اغراق: چې مدعا د عقل له مخې امکان ولري، خو د عادت له مخې ناشونی وي، لکه:

زه رحمان په زړه نری کرم هغو نجونو
چې یې ملا ده د وینسته په دود نری

ج: غلو: چې مدعا او مقصد هم د عقل له مخې او هم د عادت له مخې ناشونی وي، لکه:

بې له تاهسې ضعیف یم گلرخساره
پر حباب باندي که پښه ږدم نه ماتېږي

* *

و آسمان ته به د شعر زینې کېږدي
که حمید د غم له سره زنگون وکېښ

۸- تجاهل العارف: هغه صنعت ته وایي چې شاعر یو معلوم او څرگند شی مجهول وگڼي او سره له دې چې په مطلب ښه پوه وي د کوم نزاکت له مخې خپل ځان ناپامه اچوي، لکه:

دا د کوم گلرخ له غمه په گلشن کې
دي گلان په وینو سره لکه سالو

* *

دا بورا دی چې پر پاڼه د گل ناست دی
که پرمخ د گل رخسار ده توره زخه

۹- کیسی (لغز) چې د یوه شي خواص، صفات او نورې نېنې وښودل شي او ددغو خواصو او نېنو له مخې له مخاطب څخه د هغه شي د ښودلو پوښتنه وشي، لکه:
له پاسه راغی سور بلوخ اغوستی یې پنځه پنځوس
سور دی صندوقک دی له سرو غميو ډک دی
له لومړۍ کیسی څخه مقصد پیاز او له دویمې څخه انار دی.

۱۰- تلمیح: دا هغه صنعت دی چې شاعر په خپل کلام کې یوې مشهورې کیسې یا پیښې ته اشاره وکړي، نو که لوستونکی په هغه کیسه او یا پېښې باندې پوه نه وي د شعر معنا ورته گرانېږي، لکه:

د دنیا په دښمنۍ کې عیسی وخت و آسمان ته
په دوستۍ کې یې لا ځي تحت الثرا ته قارون هسې
* * *

د ماهي په نس کې پروت لکه یونس یم
مگر خلاص مې په کرم حق تعالی کا
په لومړي بیت کې د عیسی عليه السلام او قارون او په دویم بیت کې د یونس عليه السلام کیسې ته اشاره شوی ده.

۱۱- تکرار حسن: هغه صنعت ته وایي چې شاعر په خپل کلام کې کومه کلمه د تدریج، تاکید، ډېروالي یا داسې نورو اغراضو له امله تکرار کړي، لکه:
ستا مالو سترگو زړه له ما نه یووړ اهو چشمه گلرخساره راشه راشه
چې همپش دې د اغیار په لور سفر دی یو ځل یار ته له اغیاره راشه راشه

بیا راتله دې و جهان ته بل وار نشته بل وار نشته بل وار نشته وار دی دا

د متن لنډيز

د بديع علم د عباسيانو په زمانه کې رامنځته شو. بنسټ ايښودونکی يې عبدالله بن معتز و چې کتاب البديع په نامه يې کتاب تاليف کړ. وروسته نورو ليکوالو هم په دې برخه کې کتابونه وليکل. پښتنو ليکوالو هم په دې برخه کې بېلابېل کتابونه وليکل. په افغانستان کې عبدالرؤف بېنوا د ادبي فنون يو کتاب وليکو او بيا وروسته نورو ليکوالو دا لړۍ پراخه کړه. بديع هغه علم دی چې د هغه په واسطه د شعر د ښکلا وجه څرگندېږي.

بديع دوه ډوله صنعتونه لري، لفظي او معنوي. لفظي له لفظ سره سر و کار لري او معنوي له معنا سره. په دې لوست کې تاسې معنوي صنايع وپېژندل، ځينې نمونې يې لکه سوال و ځواب، ارسال المثل، طباق، مراعات النظير، حسن تليل، لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف مو ولوستل. د بديع د صنايعو په پېژندنې سره تاسې کولای شئ چې د پښتو ژبې د کلاسيکو شاعرانو شعرونه په آساني ولولئ او معنا يې کړئ.

فعاليتونه

۱- زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته د لوست يوه يوه برخه په وار سره ولولي او بيا دې لاندې

پوښتنې ځواب کړي:

- د بديع په برخه کې د لومړي ځل لپاره چا کتاب تاليف کړ؟
- په پښتو ژبه کې د بديع په برخه کې چا کتاب وليکه؟
- معنوي صنايع څه ته وايي؟
- د څو لفظي صنايعو نومونه واخلي؟

۲- زده کوونکي دې په متن کې راغلي شعرونه په وار سره ولولي او بيا دې معنا کړي.

۳- په لاندې بيتونو کې کوم ادبي صنعتونه شته؟

وې مې زه د رقيب ظلم په عذاب کړم
وې پاداش د خپل عمل درته رسېږي

* *

بې زحمته راحت نشته زما وروره
که راحت غواړې زحمت درلره بویه
* *

ښه متل دی څه کړې هغه به رېبې
د عمل جزا موندلې شي لاس په لاس
۴_ زده کوونکي دې لاندې بیتونه په غور سره ولولي او ادبي صنعتونه دې په نښه او په خپلو
کتابچوکې وليکي چې کوم ډول صنعتونه دي بیا دې په ټولگي کې ولولي:
زه په سرو سترگو ژړا کړم چې ته درومي
ته له ما چې رخصتېرې په خندا ځي
* *

هر ساعت شمه راکېښ دار و سنگسار ته
محبت قایم مقام کړم د منصور
* *

تورې سترگې، تورې وروځې تورې زلفې
دا همه تورې بلا دي زه یې خوار کړم
* *

چې نظريې د گلرخ ساقی په مخ شو
د نرگس له لاسه جام پرېوت نسکور شو
۵_ په لاندې بیتونو کې دلف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف او طباق صنعتونه په نښه کړئ:
ستاله زلفوله رخساره له سرو شونډو
پیدا شوي شام، شفق و صبح دم دي
* *

دا د گلو په مخ وینم که د ښکلو
ملغلرې که خولې که شبنمونه
* *

په خندا خندا چې تلمه يې ديدار ته
اوس يې درومم په ژړا ژړا مزار ته
* *

ستاله غمه مې په سر کې هومره شور دی
چې به نه وي هرگز شور د لاهور هومره
۶_ زده کوونکي دې لاندې شعرونه ولولي او ودې وایي چې کوم ادبي صنعتونه پکې
راغلي دي:

هرکله راشه تازه بهاره تادي راوړي گلان بې شماره
نری شمال دې دم د عیسی دی سحر چې راشي له جگ کھساره
* *

نشته بوی ستا د کمیس په درست جهان کې
خه امکان لري په مصر او کنعان کې
* *

لار د محبت ده تل روغ سلامت نه یم
زه چې په دا هسې لارې تلمه تلمه تلم
خه وایي و ماته حال دې خه و په هجران کې
نور خبردار نه یم په زړه سومه، سومه سوم
خلق راته وایي رنگ دې بیا زېر شو عاشق شوې
هېڅ منکري نه کړم خلقه شومه شومه شوم
دود د عاشق دادی چې په عشق کې ملامت وړي
ځکه زه خوشحال ملامت وړمه، وړمه وړم

کورني دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه یو شعر له کوم دیوان څخه ولیکي او په هغه کې دې
معنوي صنعتونه په نښه او په بل پښتو درسي ساعت کې دې ولولي.

چاپیریال ساتنه

خدای جل جلاله انسان اشرف المخلوقات پیدا کړ او د انسان لپاره یې د ځمکې پرمخ ډول، ډول موجودات پیدا کړل چې د انسان ژوند ورسره تړلی دی. زموږ شاوخوا چې څه وینو لکه ځمکه، اوبه، حیوانات، نباتات، تیرې، غرونه، ځنگلونه، ژوي او نور هر څه د چاپیریال توکي دي چې ټول په مجموع کې د چاپیریال په نامه یادېږي. موږ په چاپیریال کې ژوند کوو او د ژوند ضرورتونه هم له چاپیریال څخه پوره کوو. د چاپیریال ساتنه چې یوه ډېره جدي موضوع ده، زموږ په ژوند پورې تړلې ده. د چاپیریال ساتنه په ټولو انسانانو پورې اړه لري، بلکې د دوی دنده ده چې چاپیریال ته پاملرنه وکړي او چاپیریال له هر ډول ناوړه اغېزو څخه وساتي.

– چاپیریال څه ته وايي؟

– د چاپیریال ارزښت په څه کې دی؟

زموږ د شاوخوا ټولو موجوداتو ته چاپېريال ويل کېږي. چاپېريال په درې ډوله دی لکه ژوندی چاپېريال چې په هغه کې انسانان، حيوانات او نباتات راځي. دويم غير ژوندی چاپېريال لکه هوا، تيرې او اوبه. دريم فرهنگي چاپېريال چې د انساني اړيکو او فرهنگي اړيکو څخه بحث کوي.

انسان خواره، کالي او کور له چاپېريال څخه لاس ته راوړي. څښتن تعالی د طبيعت د نظام د اجزاوو په منځ کې يو طبيعي تعادل رامنځ ته کړی دی، که دغه تعادل له منځه لاړ شي، نو په چاپېريال ناوړه اغېزه کوي. ژوندي موجودات لکه نباتات او حيوانات د غذايي موادو په توليد سره د تعادل په ساتنه کې او د انساني نسل په پايښت کې مهم ځای لري. نباتات د طبيعي اقتصاد اصلي بنسټ جوړوي. حيوانات له نباتاتو څخه او انسانان له ژويو او نباتاتو څخه گټه اخلي.

له نباتاتو پرته وابنه خوړونکي حيوانات او هم انسانان ژوند نشي کولی. ځکه چې حيوانات پر نباتاتو او انسانان پر دواړو ژوند تېروي.

د چاپېريال ساتنې لپاره پر چاپېريال باندې پوهېدنه ډېره ضروري ده. د چاپېريال د تخريب يو عامل د چاپېريال له اهميت څخه د خلکو بې خبري ده. د چاپېريال ساتنه د نېکمرغۍ دوام دی او تخريب يې د بشري تمدن پای ته رسېدنه ده. د چاپېريال د اجزاو ترمنځ اړيکې د زنځير کړيو ته ورته دي چې د يوې کړۍ له منځه تگ پر ټولو کړيو اغېزه کوي. د مثال په ډول که الوتونکي له منځه لاړ شي حشرات او مورگان زياتېږي. ډېر الوتونکي مرغان ملخان خوري. بازونه مورگان خوري او په دې توگه کرنيزه ځمکه ترې په امن کې پاتې کېږي او د حاصلاتو د زياتېدو سبب کېږي.

همدارنگه که څر ځايونه له منځه لاړ شي مالداري کمېږي او يا يې په محصولاتو کې کموالی راځي. د کرنيزو ځمکو او حيواني محصولاتو کمښت د انسانانو ژوند په خطر کې اچوي.

ځنگلونه چې يوه طبعي شتمني ده او د ټولو انسانانو طبعي ميراث گڼل کېږي، که له منځه لاړ شي او يا تخريب شي، نو په چاپېريال ناوړه اغېزه کوي. ځکه چې له ځنگلونو څخه د

اړتيا وړ لرگي لاس ته راځي. همدارنگه هوا تصفيه كوي. د سيلابونو مخه نيسي، طبيعي بنكلا رامنځته كوي. د ونو ريښې ځمكه ټينگه ساتي او د سختو بارانونو مخه نيسي. له بل پلوه د وحشي حيواناتو ځاى دى چې د نشتوالي له امله له مرگ سره مخامخ كېږي. ځنگلونه له دغو گټو سره د هوا او تودوخې د درجې په تغيير كې هم زياته اغېزه لري. د چاپېريال مهم توکى چې پرته له هغه څخه ژوند امكان نه لري هوا ده. د انسانانو او ژونديو موجوداتو لپاره د لوى خداى جل جلاله ستر نعمت پاके او صافه هوا ده. د انسانانو په نه پاملرنې سره هوا ككړېږي او په ټولنه كې د ډول، ډول خطرناكو ناروغيو لکه ساه لنډي، د هاپوکو درد، سرطان او نورو لامل كېږي. څومره چې صنعت پرمختگ كوي په هماغه اندازه هوا ككړېږي. د خاورو ذرې، لوگي، بيوونه او ډول ډول كيمياوي مواد، زهري گازونه هوا ككړوي، چې بيا دغه ككړه هوا د انسانانو، حيواناتو او نباتاتو ژوند له خطر سره مخامخ كوي. د ځنگلونو سوځېدل، قوي بادونه، كارخانې، موټرې، د ډبرو سكرسو سوځېدل، د سگرت څكول هوا ككړوي. د هوا ككړتيا د ځمكې د تودوخې درجه هم زياتوي. د چاپېريال بل مهم توکى چې پرته له هغه هم ژوند نشي كېداى اوبه دي. په اوبو كې د عضوي او غير عضوي موادو زياتوالى د اوبو فزيكي او كيمياوي ځانگړتياوو ته بدلون وركوي چې بيا د خاصو ضرورتونو د استعمال لپاره وړ نه دي چې دې ته د اوبو ككړتيا وايي.

په اوبو كې د فضله موادو اچول اوبه ككړوي. د ښارونو ناولتيا د كرنيزو ځمكو فضله مواد او د صنعتي موادو زياتوالى د اوبو د اكسيجن اندازه كموي. د چاپېريال بل مهم توکى خاوره ده چې د كاني موادو، عضوي موادو، هوا او اوبو څخه جوړه شوې ده. د كيمياوي سرو، حشره وژونكو داروگانو زيات استعمال د خاورې په خواصو باندې اثر كوي چې په پاى كې د نباتاتو په وده اثر پرېباسي. د كانونو، سركونو او ودانيو د جوړولو لپاره د خاورې كيندل هم په خاوره ناوړه اغېزه كوي. چاودنې او د فضله موادو زياتېدل هم پر چاپېريال باندې ناوړه اغېزه كوي. كثافات د جامد، مایع او نیمه جامد موادو پاتې شوني دي لکه ډول،

ډول پلاستيکونه، کاغذونه، د اوسپنې ټوټې، شیشه يي بوتلونه، د مېوو، سبزیجاتو، خوراکي توکو، هوټلونو، ساختماني او صنعتي فابريکو د موادو پاتې شوني په هوا، اوبو او خاورې باندې ناوړه اغېزې لري. که چېرې دغه کثافات په مناسب ځای کې وانه چول شي په پایله کې به چاپېريال ته خطرناکې ستونزې پيدا کړي.

د چاپېريال په وړاندې مهم خطرونه د نفوسو ډېروالی، د طبيعي سرچينو، خرڅايونو، ځنگلونو، وحشي حيواناتو، د خاورې تخريب او نباتاتو له منځه تگ دی. د چاپېريال ساتنې لپاره بايد د چاپېريال سازمانونه او قوانين جوړ شي. خلکو ته د چاپېريال د ارزښت په اړه پوهه او خبرتيا ورکړي.

د ښوونځيو، پوهنتونونو، ورځپاڼو، جريدو، راډيو، تلوزيون، پوسترونو او اعلانونو په واسطه د خلکو په خبرتيا او پوهاوي کې کار واخيستل شي.

له طبيعي منابعو څخه معقوله گټه اخيستل د چاپېريال د ساتنې معنا لري، نه دا چې په خپل حال پرېښودل شي. له طبيعي زيرمو څخه بايد ناوړه گټه وانه خيستل شي. ټول شيان يو له بل سره اړیکې لري که په يو جز کې لاسوهنه وشي نورې برخې متاثره کوي. په طبيعت کې هر شی يوه دنده لري، يو شي ته مضر او يا مفيد ويل د انسانانو د گټې له مخې ټاکل کېږي.

د دې لپاره چې خپل چاپېريال او خپل ژوند له خطره وژغورو نو اړيو چې چاپېريال ته د ورپېښو خطرونو مخه ونيسو او هم د چاپېريال په پاک ساتلو کې زيار وباسو. د چاپېريال پاک ساتل د هر انسان دنده ده چې په ټولو پورې اړه لري. موږ هر يو بايد له خپل کور او کوڅې، ښوونځي او لارو څخه د چاپېريال په پاک ساتلو کې خپلې دندې په پام کې ونيسو. خپل کور پاک وساتو، د کور کوڅه پاکه وساتو، کثافات په خپل مناسب ځای کې واچوو. په سړک او لارو باندې د مېوو پوټکي او د پلاستيک کڅوړې ونه غورځوو. که بل څوک داسې کوي بايد پاملرنه يې راوگرځوو. له طبيعي زيرمو او نورو منابعو څخه بايد په معقوله او په مسلکي ډول گټه واخيستل شي او له بې ځايه لاسوهنې څخه زموږ چاپېريال وژغورل

شي. د استوگنې چاپېريال چې مورې او تاسې پکې ژوند کوو که پاک ونه ساتل شي، نو له ډول، ډول خطرناکو ناروغيو سره مخامخ کېږو.

د متن لنډيز:

زموږ چاپېره ټولو موجوداتو ته چاپېريال ويل کېږي. د چاپېريال مهم توکي هوا، اوبه او خاوره ده. د طبيعت د نظام د اجزاو په منځ کې خدای جل جلاله يو طبيعي تعادل رامنځته کړی دی. که دغه تعادل له منځه ولاړ شي، نو په چاپېريال ناوړه اغېزه کوي. زموږ په شاوخوا کې د چاپېريال ټول توکي لکه اوبه، هوا، خاوره، نباتات، حيوانات، وحشي ژوي، ځنگلونه او نورې زيرمې او طبيعي منابع يو له بل سره داسې اړیکې لري چې که په يو توکي کې ناوړه لاس وهل کېږي په نورو توکو تاثير کوي او چاپېريال متضرر کېږي. د مثال په توگه که هوا، اوبه يا خاوره متضرره شي نو ژوند ستونزمن کېږي او يا امکان نه لري.

مورې په چاپېريال کې ژوند کوو، که چاپېريال ته پاملرنه ونه کړو، نو ژوند ته مو خطر ونه پېښېږي. د بېلگې په توگه که ځنگلونه ووهل شي نو سيلابونه زياتېږي. ځمکه د بارانونو او سيلابونو له کبله خرابېږي، هوا تودېږي، ځکه چې ځنگلونه هوا تصفيه کوي او د سيلابونو مخه نيسي. مورې ته لازمه ده چې په چاپېريال کې په ناوړه توگه لاسوهنه ونه کړو، خو په معقوله او مسلکي ډول په چاپېريال کې لاسوهنه بې گټې نه ده. همدارنگه مورې ته لازمه ده چې د استوگنې چاپېريال پاک وساتو او له ډول، ډول مرضونو څخه ځانونه وساتو.

- ۱- زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:
 - د چاپېريال مهم توکي کوم دي؟
 - د چاپېريال د توکو ترمنځ څه ډول اړيکې دي؟
 - که ځنگلونه ووهل شي څه زيانونه رامنځته کېږي؟
 - له طبيعي موادو څخه څه ډول گټه اخيستل په کار ده؟
- ۲- څو زده کوونکي دې په وار سره د استوگنې د چاپېريال د پاکۍ په اړه خبرې وکړي.
- ۳- څو زده کوونکي دې چاپېريال ته د ورپېښو خطرونو په اړه خبرې وکړي.
- ۴- چاپېريال څنگه پاک وساتو؟ زده کوونکي دې په دې اړه يو پراگراف وليکي او په ټولگي کې دې واوروي.
- ۵- د طبيعت د اجزاو ترمنځ يو تعادل موجود دی دا خبره دې زده کوونکي وڅېړي او بحث دې پرې وکړي.
- ۶- موږ د چاپېريال په وړاندې څه مسؤوليتونه لرو؟
- ۷- زده کوونکي دې په وار سره په لاندینيو موضوعاتو باندې خبرې وکړي خپل کور، کوڅه، ښوونځی او ښار څنگه پاک وساتو؟

- زده کوونکي دې د خپل ښار د چاپېريال په اړه په کور کې يوه ليکنه وکړي چې زموږ د کلي يا ښار چاپېريال څه ډول دی؟ بله ورځ دې په ټولگي کې واوروي.

د هوتکو ادبي دربار

د دولسمې هجري پېړۍ د دويمې لسيزې په پای کې په کندهار کې گرگين د صفوي حکومت استازی حکمران و. داسې ظلمونه او نارواوې يې کولې چې ددغې سيمې ټول خلک يې له ظلمه نارامه وو. تاسې په تېرو ټولگيو کې لوستي چې ميرويس نيکه خپل خلک پر خان راتول کړل او د کوکران او مانجې له جرگو وروسته يې د گرگين پر ضد ملي قيام وکړ او په (۱۱۱۹هـ.ق) کال يې کندهار د ده له ظلمه خلاص کړ.

د ميرويس له مړينې وروسته د ده زوی شاه محمود پاچا شو. کله چې شاه محمود اصفهان ونيو، نو پخپله په اصفهان کې پاتې شو او په کندهار کې يې خپل ورور شاه حسين پاچا کړ. د هوتکو د دولت حدود له ملتان څخه پيل او د اوسني ايران د دجلې تر سينده پورې رسېده. ديره جات، اوسنی بلوچستان، غزنی، کندهار، گومل، هرات هم د دوی په حکمرانۍ کې وو. شاه حسين چې پخپله يوې فرهنگپالې کورنۍ ته منسوب و او له ژبې او ادب سره يې زياته علاقه وه، نو فرهنگي کارونو ته يې خپله زياته پاملرنه واوروله. په دې لوست کې د شاه حسين په وخت کې تاسې ته د فرهنگي کارونو په اړه لنډې خبرې لرو.

— شاه حسين هوتک خپلې ژبې او ادب ته کوم کارونه کړي دي؟

— د ميرويس خان هوتک په کورنۍ کې کوم شاعران پېژنئ؟

د هوتکو د پاچاهۍ په دوران کې ډېر پښتانه شاعران او ادیبان پالل شوي او روزل شوي دي.

د هوتکو کورنۍ د علم او پښتو ژبې او ادب د پاللو لپاره ډېر خدمتونه کړي دي. حاجي ميرويس خان هم د پښتو ژبې او ادب سره ډېره مينه درلوده. د رحمان بابا اشعار به يې لوستل او زياته عقیده يې ورته لرله.

په سختو حالاتو کې به يې د رحمان بابا ديوان ته مخه کوله. سيدال خان ناصر، ملا پير محمد، بابو جان بابي، داود خان او ملا نور محمد د ده د دربار عالمان وو.

شاه حسين هوتک پخپله يوې ملي او فرهنگي کورنۍ ته منسوب و. د ميرويس نيکه مور نازو انا پخپله د پښتو ژبې ښه شاعره وه چې د شعرونو ديوان يې دوه زره بيته درلودل، خو مور ته يې يوه څلوريزه پاتې ده.

سحرگه وه د نرگس لېمه لاندۀ څاخکي څاخکي يې له سترگو څخېده

ما ويل څه دي کښلی گله ولې ژاړې ده ويل ژوند مې دی يوه خوله خندېده

د ميرويس نيکه په اولادونو کې د ده يو زوی شاه حسين او يوه لور زينه د پښتو ژبې شاعران وو. د زينب يوه مړثيه چې د خپل ورور شاه محمود هوتک په مړينه يې ويلی مور ته راپاتې ده:

ربغ سو چې ورور تېر له دنيا سونا

کندهار واړه په ژړا سونا

دا روڼ جهان راته تورتم دی نا

زړه د بېلتون په تېغ کړم دی نا

هوتک غمجن په دې ماتم دی نا

د پاچاهۍ تاج مو برهم دی نا

چې شاه محمود تېر له دنيا سونا

کندهار واړه په ژړا سونا

دغه مړثيه تاسې په تېرو ټولگيو کې لوستلې ده، شاه حسين چې کله پاچا شو نو د

هوتکیانو دولت یې تر گومله او کویتې پورې پراخه کړې. دی یو عادل او مدبر پاچا و. دربار یې له عالمانو، شاعرانو او فاضلانو ډک و. پخپله د پښتو ژبې شاعر و. محمد هوتک د پټې خزاني کتاب په ۱۱۴۱ هـ.ق. کې د ده په سپارښتنه تالیف کړ او د پښتو د لرغونو شاعرانو شعرونه یې پکې خوندي کړل. پټې خزاني د شاه حسین یوه غزله خوندي کړې چې خو بیتونه یې په دې ډول دي:

بېلتانه دې د غمو په چپاو چور کړم په تیارو کې د هجران یې له تا دور کړم
بېلتانه دې هسې اوبنکې راخپړې کړې ستا د فکر په گرداب کې تل عبور کړم
د فراق پری مې کېښود ومړۍ ته په جهان کې یې رسوا لکه منصور کړم
په وصال دې هم نانباد یمه دلبرې د بېلتون فکر په زړه کې ناصبور کړم
د ښو غشی مې وخوړ په ځیگر کې غمازانو په غمزو غمزو مهجور کړم

خلق یاد زما د عشق په لیونو کا

زه حسین محبت هسې مشهور کړم
د هوتکو له کورنۍ سربېره نور شاعران هم په دغه وخت کې وو چې شعرونه یې ویل.
په دغه وخت کې د پښتو ادبیاتو د ودې لپاره ښه زمینه برابره وه. شاه حسین پاچا به په خپل دربار کې عالمان او شاعران پالل، دوی به یې په انعامونو او جوايزو لمانځل. د نارنج په ماڼۍ کې یې د ادبي دربار بنسټ کېښود. د کندهار په پاچاهي ارگ کې چې د نارنج ماڼۍ یې بلله په اونۍ کې به یو ځل په شاهي کتابتون کې دا ادبي دربار جوړېده. پخپله پاچا او نورو شاعرانو به پکې گډون کاوه. محمد هوتک به د دې دربار د منشي په توگه هم حاضر و. پښتو حماسې هم په دغه وخت کې په منظم او بشپړ ډول رامنځته شوې. حماسه د ادبیاتو یو موضوعي ډول دی چې په دې ډول کې جنگي مسایل په حکایتي او داستاني ډول بیانېږي. په حماسه کې کله کله د رزم د خبرو ترڅنګه د بزم خبرې هم څرګندېږي. حماسه کېدای شي په نظم کې وي او یا هم په نثر کې وي. هغه اشعار چې جنگي او رزمي خبرې پکې راغلي وي او داستاني شکل ونه لري په حماسو کې نه حسابېږي.

حماسې په درې ډوله دي: تاريخي حماسې، عشقي حماسې او مذهبي حماسې. په پښتو کې د حماسو ليکل د هوتکو د پاچاهۍ په دوران کې پيل شوي دي. په دغه دوران کې ډېره مهمه حماسه د ريدي خان مومند نظم کړې (محمود نامه) ده، په دې حماسه کې د ميرويس نيکه او شاه محمود هوتک د جنگونو کيسې راغلې دي. داکتاب ريدي خان مومند تر (۱۱۳۶ هـ.ق.) وروسته په خواره نظم کښلی دی او شاه حسين ورته زر طلاوې د انعام په توگه ورکړې دي.

د ريدي خان مومند د حماسې بشپړ متن په لاس کې نشته. يوازې د گرگين د وژلو کيسه يې پتې خزاني تر موره رارسولې ده. د دې وخت بله حماسه (جگره د محمود افغان او نيول د اصفهان) ده. د دې حماسې ليکوال محمد امين سر پرېکړې نومېږي. محمد امين په (۱۱۳۵ هـ.ق.) کال له شاه محمود هوتک سره د اصفهان د نيولو په جگره کې شامل و. په دې حماسه کې د اصفهان د نيولو د جگرې ټوله کيسه راغلې ده.

د هوتکو په دوران پورې اړوند دريمه حماسه (قصه د برېښنا يا خدی) ده چې د محمد امين سر پرېکړې د زوی حافظ نور محمد ده.

دا حماسه په خواره نثر کې ليکل شوې ده. د هوتکو په دربار پورې نور ترلي يو شمېر شاعران وو چې دلته يې په لنډيز يادونه کوو.

داود هوتک د قادر خان هوتک زوی د ميرويس نيکه د لښکرو مشر و. په (۱۱۳۶ هـ.ق.) کې وفات شوی دی. شعرونه يې ويل او د تجنيس په صنعت کې لوی لاس درلود. په پټه خزانه کې يې دوې رباعياتې راغلي دي چې يوه يې په دې ډول ده:

چې د چا په زړه کې اور د مينې بل سي په وربل يې لمبې گلېې حال يې بل سي
اور د مينې کله مري د زړه له مينې د وربل مينه که تل د زړه په تل سي

د دغه دربار بل شاعر ملا محمد يونس توخي د ملا محمد اکبر زوی دی. د شاه حسين پاچا په وخت کې د کندهار د جامع جومات امام و. د شاه حسين په دربار کې بل عالم ملا زعفران تره کی و چې په طب او حکمت کې يې د (گلدسته زعفراني) په نامه يو کتاب ليکلی دی. دی د پښتو ډېر ښه شاعر و. کله چې د شال او ژوب سيمې فتحې شوې نو شاه

حسین پاچا ته یې دغه زبیری په دې ډول وکړ:

د حسین بادشاه د بخت ننداره گورئ چې یې فتح په لښکرو روب و شال کا
چې دا زبیری یې راوړی دی حضور ته نو زعفران انعام پر سر زعفراني شال کا
شاه حسین پاچا د دې شعر په اوربدلو سره ډېر ژر زعفراني شال ورکړ او په مجلس کې
یې ټول حاضرین په یو یو زعفراني شال ولمانځل.

بابوجان بابي د کرم خان زوی چې د کلات حاکم و او د اصفهان په جنگونو کې د شاه
محمود هوتک ملگری و د دغه ادبي دربار بل شاعر و چې د پښتو ملي نکل (شها او گلان)
یې په پښتو نظم کړ چې دوه بیته یې په دې ډول دي:

عشق یو هسې توریالی دی چې پر هر ځای یې بری دی

د عشق اور هسې سوزان دی چې سوځلی یې جهان دی

د دغه ادبي دربار بل غړی ستر سپه سالار شاعر سیدال خان ناصر و چې د هوتکو د
پاچاهۍ په ټوله دوره کې د لښکرو مشر و. په ټولو جنگونو کې یې برخه درلوده او د نادر
افشار په وړاندې د کندهار په دفاع کې په مېړانه و جنگېده.

سیدال خان ناصر د نادر افشار په امر روند کړای شو او پاتې عمر یې تر مرپنې پورې د
کابل په شکر دره کې تېر کړ. د شکر درې د سیاه سنگ په هدیره کې دفن دی. پتې خزاني
د ده یوه ښکلې بدله خوندي کړې ده چې د سر بیتونه یې دادي:

یار ماله هسې گران سو راتېر تر ټول جهان سو

نور نه وینم په سترگو جهان ټول راته جانان سو

ملا نور محمد غلجی د ملا یار محمد توخي زوی د هوتکو د کورنۍ د ښځو او نجونو
استاد او لوی عالم و. یو کتاب یې د نافع المسلمین په نامه لیکلی دی. دغه کتاب په کابل کې
چاپ شوی دی. یو مخمس یې چې پتې خزاني راوړی دی په دې ډول پیلېږي:

ته مؤمن ژوندی په دین یې زما یاره ته ژړا فریاد کوه په څوکو کاره

استغفار توبه کوه د ځان د پاره ته هم ځان ساته پناه غواړه له ناره

بیداري کړه په سهار زما دلداره

بهادر خان د شاه حسین د لښکرو لوی سالار و. د شال او روب فتح د ده په لاس شوې.

شاه حسين به ده ته د ورور خطاب كاوه. بهادر خان هم د پښتو شاعر و. يوه بدله يې پټې خزانې ثبت كړې ده.

بېلتون دې زور دی تر لېمو مې سهار نم خاخي
لکه شبنم خاخي
دا سره ياقوت مې په لمن کې ستا په غم خاخي
په غم الم خاخي
گوره لیلی باران د اوبنو ستا په چم خاخي
خنګه پر چم خاخي

د هوتکو د ادبي دربار بله مشهوره څېره محمد هوتک د داود خان زوی دی. د هوتکو د دربار منشي او کاتب و. د شاه حسين په هڅونه يې د پښتنو شاعرانو تذکره (پټه خزانه) وليکله. بل کتاب يې د خلاصه الطب په نامه وليکو چې پاچا ورته سل طلاوې انعام ورکړې. يو بل کتاب يې د خلاصه الفصاحت په نامه هم ليکلی و. محمد هوتک د هوتکو د پاچاهۍ له سقوط څخه وروسته د کلات سيوري ته راغی. هلته يې کارېز وواهه او کلی يې جوړ کړ. په پټه خزانه کې يې د شعرونو نمونې راغلي دي. د يوې غزلې مطلع يې داده:

ساقی پاڅه د سرو میو ډک یو جام را ستا له غمه نا ارام یمه ارام را
بې له میو د بهار نندارې څه کړم پسرلی سو د خوښۍ ښه پیغام را
د بېلتون په تاریکۍ کې مې زړه شین سو رڼا لمر د جان د میو په ظلام را
ناکامیو د دنیا مې کام را تریخ کا چې مې خوږ کام ترخه و ما ناکام را
نه نشاط سته نه مستي سته نه رنډي سته چې سم رنډ هغه اوبه علی الدوام را
په اوبو مې سوړ زړگی لږ څه راټود کا محمد ته د اور ډک یو هسې جام را

پير محمد میاجي چې د پير افغان په لقب ستایل شوی و. دی هم د هوتکو د دورې عالم او شاعر و. دوه کتابونه يې ليکلي چې يو يې د (افضل الطریق) په نامه د اخلاقو او عقایدو په بیان کې ليکلی دی. بل کتاب يې د (القرايض في رد الروافض) په نامه دی. د

پير محمد د شعر نمونه هم په پټه خزانه کې راغلې ده. بل شاعر نصر الدين خان اندر دی چې د (پلار ويلي) په نامه يې يو کتاب په پښتو نثر کې ليکلی دی. په پټه خزانه کې يې نمونه راغلې ده:

د خوار عاشق ژړا مدام وي دا څه کار دی نا
که وي په پټه خوله، همدغه يې گفتار دی نا
د خوار عاشق مدعا داده که ژړا کي نا
چې وربښکاره خپله زيبا مخ دلرباکي نا
په خپل وصال که يې خوشحاله محبوبا کي نا
بل څه نه غواړي همدغه اميدوار دی نا

د متن لنډيز:

د هوتکو د پاچاهۍ دوران (۱۱۱۹ _ ۱۱۵۰ هـ.ق.) د پښتو ادبياتو د منځنۍ دورې يو غوره پړاو دی. په دغه دوره کې ادبي دربار ايجاد شو. عالمان او شاعران راټول شول. عالمان او شاعران به په انعامونو نمانځل کېدل.

تحريري حماسي آثار په همدغه مهال کې رامنځته شول. تاريخي بشپړې حماسې او عشقي حماسې د دغه دوران لاسته راوړنې دي. د دې دوران نمونې د ولسي ادب ډېرې ښکلې نمونې دي. د دغه دوران د آثارو روحیه هېواد پالنه ده. د هنري ارزښتونو له پلوه د دغه دوران شعرونه په لوړه سطحه کې نه دي.

په دې دوران کې له نظم سربېره نثري کتابونه هم کښل شوي دي. لکه پټه خزانه، جگړه د محمود افغان او نيول د اصفهان او ځينې کيسې او نکلونه چې د پښتو د نثر په تاريخ کې خاص ځای لري.

د دغه وخت بله مهمه حماسه د ريدي خان مومند نظم کړې (محمود نامه) ده. قصه د برښنا يا خدی عشقي حماسه ده چې په نثر ليکل شوې ده. د هوتکو په شاهي کورنۍ کې ښځو هم شاعري کوله. د هوتکو د پاچاهۍ په وخت کې په لسگونو نور شاعران او عالمان هم وو چې له دغه دربار څخه لرې وو او ادبي هستونې يې کولې.

۱- زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنې دې ځواب کړي:

- میرویس نیکه په څه ډول هېواد له پرديو اشغالګرو څخه خلاص کړ؟
- ادبي دربار د چا په وخت کې جوړ شو او څه کارونه یې سرته رسول؟
- د ادبي دربار کوم عالمان او شاعران پېژنئ نومونه یې واخلي؟
- د هوتکو په کورنۍ کې کومې ښځې شاعرانې پېژنئ؟

۲- زده کوونکي دې د دغه دوران مهم ادبي کارونه په یو پراګراف کې وليکي او بیا دې په ټولګي کې واوروي.

۳- څو زده کوونکي دې د هوتکیانو هغه خدمتونه په شفاهي ډول وويي چې ژبې او ادب ته کړي دي.

۴- زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. یوه ډله دې د دغه وخت د شاعرانو نومونه واخلي او بله ډله دې د دغه وخت د کتابونو نومونه وويي.

۵- د هوتکو د پاچاهۍ په وخت کې کومې حماسې د کومو شاعرانو له خوا رامنځته شوې نومونه یې واخلي.

زده کوونکي دې په کور کې متن په غور سره ولولي او بیا دې د هوتکو د پاچاهۍ د وخت مهم ادبي کارونه په یوه یا دوه مخونو کې وليکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

د ماین خطر ونه

افغانستان د نړۍ له هغو هېوادونو څخه دی چې زیات ماینونه او ناچاودي توکي پکې موجود دي، په افغانستان کې اوږد مهاله جگړه تېره شوې او د جگړې په دوران کې له مختلفو ماینونو څخه کار اخیستل شوی دی. څومره چې ماینونه زیات کارول شوي، هماغومره د ماین د قربانیانو شمېره هم زیاته ده. اوس هم ډېر ماینونه تر خاورو لاندې دي او په هره میاشت کې له پنځوسو څخه زیات کسان د ماین قرباني کېږي.

ماینونه هغه چاودېدونکي توکي دي چې له لرگیو، اوسپنې او پلاستیک څخه جوړ او دننه یې ناچاودي توکي ځای پر ځای شوي وي. دا وسله هغه وخت چوي چې د انسان لاس یا پښه ورسره ولگي. دغه چاودېدنه د انسان د ټپي کېدو او یا مړینې سبب کېږي. مختلف ډولونه او شکلونه لري چې د انسانانو او لېږدېدونکو وسیلو د له منځه وړلو لپاره ترې کار اخیستل کېږي.

- که تاسې له ماین سره مخامخ شئ نو څه باید وکړئ؟
- که په یو ځای کې څوک په ماین والوزي نو تاسې باید څه وکړئ؟

ماینونه او ناچاودي توکي په هر ځای کې پیدا کېدای شي. ماینونه د ځانگړو سیمو د ساتنې لپاره لکه نظامي پوستو ته د تلو د مخنیوي لپاره او یا د ډار او وحشت د رامنځته کولو لپاره کارول کېږي.

د جگړو په اوږدو کې زموږ په هېواد کې ډول، ډول وسلې استعمال شوي دي چې یو له دغو څخه ماین او ناچاودي توکي دي. د ماینونو پېژندل سخت کار دی، ځکه چې زیات ماینونه په ځمکه کې بنځ شوي دي.

د ناچاودو توکو پېژندنه دومره ستونزمنه نه ده، ځکه چې ناچاودي توکي د ځمکې پر سر پراته وي، په دې توگه امکان لري چې یو وخت تاسې د ماین پر سیمه وربرابر شئ. که چېرې داسې پېښه شوه، نو تاسې باید وارخطا نه شئ او یو خوا بلې خواته ونه تېښتئ. په دغه وخت کې باید دا لاندې لارښوونې عملي کړئ او تل یې په نظر کې ولرئ:

- په خپل ځای ودرېږئ.
- نورو خلکو ته ووايست چې حرکت ونه کړي، ځکه چې دا سیمه خطرناکه ده.
- له هغه کس یا کسانو څخه چې په خوندي ساحه کې موقعیت لري، مرسته وغواړئ چې هغوی د ماین پاکۍ دفتر یا سیمه ییزو مقاماتو (پولیسو، سپین ریزو، مشرانو...) ته خبر ورکړي.

• د مرستې تر رسېدو پورې باید صبر وکړئ، له خپل ځای څخه ونه خوځېږئ. همدارنگه که چېرې په کوم ځای کې د ماین پېښه رامنځته کېږي او تاسې د ماین قرباني وینئ نو هڅه وکړئ چې قرباني ته نژدې نه شئ، ځکه د دې امکان شته چې د یوه قرباني پر ځای دوه تنه قرباني شي.

- کله چې له داسې پېښې سره مخامخ کېږئ، نو لاندې لارښوونو ته پاملرنه وکړئ:
- هېڅکله د خطر سیمې ته د ننوتلو کوښښ مه کوئ، ځکه ستاسې ننوتل دې سیمې ته د نورو چاودنو سبب کېږي. تاسو او قرباني ته نور زیان رسېدلی شي. دا مو باید په یاد وي چې په کومه سیمه کې چې د یوه ماین پېښه رامنځته کېږي هلته د نورو ماینونو د شتون احتمال هم شته.

- قرباني يا د ماین ټپي ته ډاډ ورکړئ، له هغه سره خبرې وکړئ چې د ده روحي حالت بېخي خراب نه شي.
 - د مسلکي مرستو لپاره ماین پاکانو، پولیسو، کلنیکونو او روغتونونو ته خبر ورکړئ چې د ماین له ټپي سره لازمه مرسته وکړي.
 - تر هغه چې مسلکي مرسته نه وي ترلاسه شوې د خطر سیمې ته مه داخلېږئ، له قرباني سره خبرې وکړئ او هغه ته وواياست چې له خپل ځای څخه ونه ښورېږي. هېڅکله کوم شی د هغه پر لور مه غورځوئ.
 - که چېرې یې له بدن څخه وینه بهېږي مشوره ورکړئ چې د وینې بهېدل د لاس، پټکي او یا دستمال په واسطه بند کړي.
- په دې توګه لازمه ده چې زده کوونکي دغه معلومات له خپلو خپلوانو او دوستانو سره هم شریک کړي چې هغوی هم د ماین له خطرونو څخه په امن کې پاتې شي.
- همدارنګه لازمه ده چې د ماین لرونکو او ناچاودو توکو سیمې چې د ماین پاکانو له خوا په سره رنگ نښه شوي دي هلته داخل نه شي، ځکه په سره رنگ نښه شوې تیرې دا معنا لري چې دلته ماینونه شته. که کوم ځای په سپین رنگه تیرو نښه شوي وي نو دا معنا لري چې دغه ځای د ماین پاکانو په واسطه له ماینونو څخه پاک شوی دی. همدارنګه په آبي رنگ نښه شوې تیرې د هغه ځای څرګندونه کوي چې دلته ناچاودي توکي شته. دلته هم باید د ننوتلو څخه مخنیوی وشي.
- د سفر په وخت کې باید په شاپو لارو تګ ونه شي ځکه هغه لارې چې تګ راتګ پرې نه کېږي هم د دې معنا لري چې دلته ماینونه شته.
- که چېرې د سفر په وخت کې یاست او نه پوهېږئ چې په کومه لاره لار شئ، نو د محل له خلکو څخه پوښتنه وکړئ او کومه لاره چې هغوی درته ښايي په هغه لاره لار شئ. زړې کلاګانې او هم هغه سیمې چې جګړه پکې تېره شوي وي لکه پخوانۍ نظامي مورچې او یا هغه ځایونه چې په اغزي لرونکو سیمونو پوښل شوي، هلته مه داخلېږئ، ځکه چې دلته د ماینونو خطر شته.

ماشومان پوه کړی چې د اوسپنې ټوټې او د وسلو خولونه ټول نه کړي، ځکه چې په دې کې ناچاودي توکي وي او د ژوند په بیه یې تمامېږي.

ماینونه مختلف شکلونه لري، که تاسې له یوه نا آشنا شي سره مخامخ کېږئ، لاس مه وروړئ خپل مشران یا چارواکي او یا د ماین پاکانو ډلې ته خبر ورکړئ.

ماین پټ دښمن دی دوست او دښمن نه پېژني، کوبښن وکړئ چې د ماین له خطرونو څخه ځانونه وژغورئ.

د متن لنډيز:

زموږ هېواد په تېرو دېرش کلنو جگړو کې له ماینونو څخه ډک شوی دی. د اړوندو موسسو له خوا دغه ماینونه ایستل شوي او څه یې شنل شوي دي، خو اوس هم تر ځمکې لاندې ډېر ماینونه ښخ دي چې مرگ او ژوبلې رامنځته کوي. که چېرې تاسې د ماین پر سیمه وربراب شئ، نو پر خپل ځای ودرېږئ او د سیمې له خلکو څخه مرسته وغواړئ چې ماین پاکانو ته خبر ورکړي.

د هغې سیمې پولیس راخبر کړئ، د مرستې تر رارسېدو پورې باید پر خپل ځای ولاړ واوسئ او مه ښورېږئ. کله چې د مرستې ټیم راورسېد، د هغو په لارښوونو باندې عمل وکړئ. داسې سیمې چې د ماین له کبله شکمنې وي، هلته مه داخلېږئ او یا د سیمې له اصلي اوسېدونکو څخه د دغه ځای په هکله پوښتنه وکړئ.

که چېرې د ماین یوه پېښه رامنځته کېږي او یو څوک د ماین په واسطه ټپي یا وژل کېږي، هلته مه ورځئ. په دغه وخت کې هم باید د ماین پاکانو ټیم ته خبر ورکړئ. که چېرې تاسې وغواړئ چې د ماین ټپي ته ورنژدې شئ، نو په حقیقت کې له هغه سره مرسته نه کوئ، بلکې د خپل ځان او د هغه ژوند له نور خطر سره مخامخ کوئ، ځکه چې په کوم ځای کې یو ماین انفجار کوي، هلته کېدای شي نور ماینونه هم وي او ستاسو په ورتگ سره نورې چاودنې رامنځته شي. غوره به دا وي چې له ټپي سره خبرې

وڪري، هغه ته ڇاڊ وركري او ٿر تر ٿره د مائين پاڪانو ڇله راخبره ڪري.
 زده ڪوونڪو ته لازمه ده چي هيڃ يو نا آشنا شي ته لاس ورنه وري، ڇڪه ڪپڊاي
 شي هغه مائين وي او ستاسي ٿوند له خطر سره مخامخ ڪري. همدارنگه زده ڪوونڪو ته
 لازمه ده چي د مائين په اڀه معلومات له خپلو نورو دوستانو سره هم شريڪ ڪري چي
 د مائين له خطر ڇخه وڙغورل شي.

 فعاليتونه

۱۔ زده ڪوونڪي دې متن په وار سره په لوږ غږ ولولي او بيا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه
 ووايي:

- مائين څه ته وايي؟
- که چيري مائين ووينئ نو څه بايد وڪري؟
- که چيري په کوم ځاي کي مائين انفجار وکري، نو موږ ته څه ڪول په کار دي؟
- که په کومه نا آشنا سيمه وري برابر شي نو هلته بايد څه وکري؟

۲۔ که چيري تاسي د مائين او يا ناچاودو توکو له قرباني سره مخامخ ڪيري نو څه ډول
 غيرگون ښکاره کوي؟

- آيا تاسو د مرستي لپاره د مائين سيمي ته ننوځي؟
- آيا تاسي د مائين قرباني همداسي پربردي او خپله تښتي؟
- آيا تاسي ښه گڼي چي قرباني ته د مرستي لپاره څه شي ورگوزار ڪري او که همداسي
 يي پربردي او که د مائين پاڪانو ټيم ته به خبر ورکوي؟

۳۔ زده ڪوونڪي دې د مسلکي مرستو او غير مسلکي مرستو په هڪله نيم مخ ليکنه
 وکري او بيا دې په ټولگي کي واوروي. ښوونکي دې د زده ڪوونڪو نيمگړتياوي سمې
 ڪري.

۴- زده کوونکي دې د ماین د ډولونو او د ماین د ساحو په هکله په وار سره خبرې وکړي.

۵- که چېرې له کوم نا آشنا شي سره مخامخ شی نو باید څه وکړي؟

الف: را اوچت یې کړي؟

ب: په پښه یې ووهي؟

ج: په تیره یې وولي؟

د: ماین پاکانو ته خبر ورکړي؟

کورني دنده

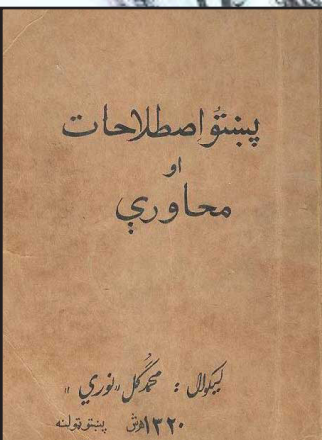

زده کوونکي دې په خپله سیمه کې د ماین د هغه قرباني په هکله یوه کیسه ولیکي چې دوی یې پېژني او په بله ورځ دې په درسي ساعت کې ولولي.

اصطلاحات او محاورې

- محاوره څه ته وايي؟
- محاوره له متل سره څه توپير لري؟
- محاوره هم لکه د متل په څېر د شفاهي ادبياتو يوه مهمه برخه ده چې د خبرو اترو په وخت کې يې ويونکي د خپل مقصد لپاره استعمالوي. اصطلاحات او متلونه که له يوه پلوه د يوې ژبې غنا څرگندوي، نو له بل پلوه ژبه ښکلې کوي.
- تاسې په تېرو ټولگيو کې د متل په اړه معلومات ترلاسه کړي دي. په دې لوست کې به د محاورې يا اصطلاح په هکله معلومات ترلاسه کړئ.

اصطلاحات او محاورې هغه تعبیرونه دي چې هر ملت یې د خپل ژوند چاپیریال، عنعناتو، اخلاقو، دود دستور او روحياتو مطابق پخپله ژبه کې خلق کوي او د خپلو مقاصدو د اظهار لپاره یې استعاره کوي. د محاورې په ویلو سره د اورېدونکي فکر ډېر ژر اصل مقصد ته رسېږي، پرته له دې چې ویونکی خپل مقصد په عبارت وويي.

اصطلاحات او محاورې د ژبې او ادب او د ورځنیو خبرو اترو یوه قوي برخه ده چې د ژبې معنوي لطافت او خوند زیاتوي. محاوره د کلماتو داسې یوه مجموعه ده چې په خبرو اترو کې د حقيقي معنا پر ځای په مجازي معنا کې استعمالېږي لکه د سترگو تور یعنې ډېر خوږ او گران.

محاوره په لغت کې خبرو اترو ته وايي او په اصطلاح کې د ویونکو د ورځنیو خبرو اترو یا د اسلوب د بیان نوم دی.

محاوره په دوو کلمو یا له دوو په زیاتو کلمو کې وي. محاورې د یوه قام، مزاج، طبیعت، دود دستور، کړو وړو، ذهن او فکر عکاسي وي. که څوک د یوه قوم مطالعه غواړي نو ضرور ده چې د دغه قام د ادب د مطالعې تر څنګه محاورې او متلونه هم مطالعه کړي. متل هم لکه د محاورې په شان د حقيقي معنا پر ځای د مجازي معنا په توګه د استعارې او کنایې په ډول استعمالېږي، لکه: ځنګل د زمرو څخه خالي نه دی.

متل یو بشپړ عبارت یا بشپړه جمله وي چې مطلب او مفهوم یې هم بشپړ او پوره وي. محاوره د متل برعکس بشپړ عبارت او بشپړه جمله نه وي، بلکې په خبرو کې د استعمال په وجه ترې مطلب اخیستل کېږي، لکه په لاندې بېلګو کې:

د متل بېلګه: لمر په ګوته نه پټېږي. دا یوه بشپړه جمله ده او مطلب یې هم واضح دی. د محاورې بېلګې: لور په لوټه تېره کول، له عقل سره ډزې کول، د زړه وینې څښل، د مرچو په څټه کېناستل، د بوسو لاندې اوبه تېرول. په دغو مثالونو کې وینو چې بشپړې جملې نه دي او مطلب یې هم په ښکاره توګه څرګند نه دی. که دغه محاورې په نورو عبارتونو کې استعمال شي، نو مطلب یې هم واضح کېږي، لکه: زلمی لور په لوټه تېره کوي یعنې وخت

ضایع کوي. نسیم له عقل سره ډزې کړې دي. یعنې له عقل څخه کار نه اخلي او هر کار په بې عقلۍ سره کوي. له عزیز سره بحث کول د زړه د وینو څښل دي. یعنې خبرې ته غوږ نه ږدي. خبره نه مني. اکبر نن د مرچو په څپه ناست دی، یعنې ډېر غوسه دی.

تورگل د بوسو لاندې اوبه بیايي، یعنې اصلي خبره نه کوي چل او فرب کوي. د متل او محاورې ترمنځ توپیر همدادی چې په متل کې د کلماتو د یوې مجموعې مفهوم واضح وي او نورو کلماتو ته ضرورت نه لري.

متل په خپله جمله او عبارت کې واضح وي. په محاوره کې مفهوم واضح نه وي او د مفهوم د واضح کولو لپاره نورو کلماتو ته اړتیا لري. لکه په دې متل کې (څه چې کړې هغه به رېبې) مفهوم واضح دی او نورو کلماتو ته اړتیا نه لیدل کېږي، خو په دې محاوره کې (اوبه ورکول) واضح معنا نه لري، خو که نور کلمات ورسره یوځای شي نو معنا ورکوي، لکه: احمد خپل ورور ته اوبه ورکړه. یعنې مرسته یې ورسره وکړه. یا لکه: (له خوږې گوتې نیول) دا محاوره ځانته معنا نه لري، خو کله چې ورسره نور کلمات یوځای شي نو معنا ورکوي، لکه: ستار وحید له خوږې گوتې نیولی. یعنې مجبور کړی یې دی.

یا تر لمن لاندې کول چې ځانته معنا نه لري، خو که ووايو زلیخا ترور خپل لمسیان تر لمن لاندې کړل. نو دا معنا چې د لمسیانو ساتنه او پالنه یې په غاړه واخیستله. محاوره په ژبه کې یو ځانگړی مقام لري او د ژبې او ادب یوه مهمه پانگه گڼل کېږي. محاورې د سپین ږيرو له خولې وتلي دي او د ولس په تهذیب، تمدن او ثقافت باندې رڼا اچوي. محاوره هم لکه د متل په څېر ډېر خواره لري. محاوره هم د متل په څېر لنډه وي. د متل غوندې د محاورو ویونکي هم معلوم نه دي او سینه په سینه له یوه نسل څخه بل ته لېږدېږي دي.

متل او محاوره په پښتو شاعرۍ کې د استعمال ځای لري او کلام ښکلی کوي. په شعر کې فصاحت او بلاغت پیدا کوي او ورځني ژوند ته یې نژدې کوي. په لاندې بیتونو کې د محاورو بېلگې وینئ.

هسې شان مې تر دوه سترگو باران اوري
چې مې سپين شول په ژړا د کسو توري
(معز الله مومند)
وينې سپينې شوې د خلقو لکه اوبنکې
خپل اجزا دي له جگره گرېزان هم
(کاظم خان شيدا)

د اصطلاحاتو ځينې بېلگې:

– په خوله کې لويدل.

– په غوږ وهل.

– اوبه خړول.

– په سر گرځېدل.

– سترگې درنول.

– سترگې سپينول.

– غاړه ايښودل.

– لاس تنگېدل.

د متن لنډيز:

محاوره په خبرو اترو کې د حقيقي معنا پر ځای په مجازي معنا استعمالېږي. محاوره له دوه او يا له دوو څخه له زياتو کلمو څخه جوړه وي. محاوره بشپړ عبارت او بشپړه جمله نه وي، بلکې په خبرو کې د استعمال په وجه ترې مطلب اخيستل کېږي. متل په خپله جمله او عبارت کې واضح وي، خو په محاوره او اصطلاح کې مفهوم

واضح نه وي. محاوره د مفهوم د واضح کولو لپاره نورو کلماتو ته اړتيا پيدا کوي. متل بيا نورو کلماتو ته اړتيا نه لري.

محاوره هم لکه د متل په څېر د خپل مقصد لپاره په خبرو کې استعمالېږي. محاوره هم لکه د متل په څېر د يوه ولس د ټولنيز ژوند عکاسي کوي. د محاورې ويونکي هم معلوم نه وي او له يوه نسل څخه بل ته لېږدېدلي وي. محاوره هم د ژبې يوه پانگه ده چې ژبه خوندي کوي. په پښتو شاعري کې هم لکه د متل په څېر محاورې راغلي دي. شعريې خوږ او روان کړي دي او ورځني ژوند ته يې نژدې کړي دي. محاوره هم لکه د متل په شان په ورځنيو خبرو کې ډېره کارول کېږي.

فعالیتونه

۱- زده کوونکي دې د ښوونکي له لوستلو څخه وروسته د متن يو، يو پراگراف ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې وويي.

۲- ښوونکي دې څو زده کوونکي په وار سره د تختې مخ ته راولي او په متن کې راغلي محاورې دې يوه، يوه په تختې وليکي او بيا دې په وار سره معنا کړي.

۳- زده کوونکي دې له ځانه يوه، يوه محاوره وليکي، د محاورې مقصد دې په گوته کړي او ټولگيوالو ته دې په وار سره واوروي.

۴- زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- متل څه ته وايي؟
- محاوره څه ته وايي؟
- د متل او محاورې توپير څه دی؟
- د متل او محاورې استعمال په ژبه کې څه گټې لري؟

۵- زده کوونکي دې د لاندې محاورې په اړه خپل نظر په وار سره څرگند کړي.

(په پچه ختل)

۶- زده کوونکي دې په وار سره يو يو متل له ځانه ووايي او د متل مقصد او د استعمال

ځای دې څرگند کړي.

۷- زده کوونکي دې د لاندې اصطلاحاتو پر مفهوم او مقصد خبرې وکړي او د هرې

اصطلاح د استعمال ځای دې څرگند کړي:

- لاس په سر کول
- وینه سپینېدل
- آسمان ته کتل

کورنی دنده

زده کوونکي دې په کور کې د کورنی د غړو په مرسته پنځه، پنځه محاورې له معنا او

مفهوم سره وليکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

د روږديوالی لاملونه

روږديوالی (اعتیاد) یو پرله پسې مسمومیت دی چې د نشه یي توکو له استعمال څخه په بدن کې راپیدا کېږي. روږديوالی د ځاني او روحي زیانونو سبب کېږي او ټولنيزې ستونزې رامنځته کوي. په نشه یي توکو اخته کېدل او عادت یا د نشه یي توکو سره ځاني او روحي تړاو چې پرېښودل یې ستونزمن او ناشونی دی، روږديوالی بلل کېږي.

په نشه یي توکو عادت کېدل هغه وخت رامنځته کېږي، کله چې څوک په پرله پسې توګه نشه یي توکي استعمال کړي. هغه کسان چې نشه یي توکي کاروي او ورځنی عادت یې ګرځېدلی وي، دغه کسان د روږدو کسانو (معتادینو) په نامه یادېږي. له بده مرغه زموږ په ګران هېواد کې هم یو شمېر معتادان شته چې ځوانان دي او عمر ونه یې د ۱۸ او ۳۰ کلونو ترمنځ وي. دغه کسان په کورنۍ او ټولنه کې هېڅ عزت نه لري. له ټولنې څخه جلا کړی شوي دي او د ټولنې د اوږو بار دي. په دې لوست کې به تاسې ولولئ چې روږديوالی څنګه پیدا کېږي او لاملونه یې څه دي؟

– تاسې کوم نشه یي پېژنئ، وویئ چې هغه ولې په نشه اخته شوی دی؟

– څنګه وکړو چې له نشو څخه ځان وژغورو؟

روږډيوالی هغه متناوب او پرله پسې مسمومیت دی چې د ځينو مخدره توکو کیمیاوي او یا مصنوعي ترکیباتو د تدریجي مصرفولو له وجې په مصرف کوونکي شخص کې پیدا کېږي. د ځاني او روحي دواړو د زیانونو سبب کېږي. دا روږډيوالی په پایله کې ځانگړې او ټولنيزې ستونزې رامنځته کوي.

په بله وینا د یوه شخص عادت کېدل او یا له نشه یي توکو سره د ده ځاني او روحي تړاو چې ترک کول یې ورته ستونزمن او یا بیخي ناشونی کار وي روږډيوالی (اعتیاد) بلل کېږي.

په نشه یي توکو عادت کېدل هغه وخت منځ ته راځي کله چې روږدی شخص په پرله پسې توگه مخدره مواد لکه: اپین، چرس، هیروین او یا مورفین استعمال کړي او د وخت په تېرېدو سره یې ورته علاقه زیاته شي. په تدریجي توگه د مخدره توکو په استعمال کې زیاتوالی راولي.

کله چې د مخدره توکو مصرف کوونکی داسې یو حالت ته ورسېږي چې په جبري توگه د نشه یي توکو مصرف ته اړوي، نو هغه ته معتاد ویل کېږي.

که څه هم په نشه یي توکو اخته کسان هېڅکله دا نه مني چې هغه دې گواکې معتاد وي، خو دا یو حقیقت دی چې هغه روږدی دی. یو مشهور مثل دی چې ((هېڅ معتاد خپل د اعتیاد لومړی ورځ په یاد نه لري)).

دا یو څرگند حقیقت دی چې هېڅوک دا نه غواړي چې د اعتیاد په لومو کې دې راگیر شي او هېڅکله دا اراده هم نه لري چې په مخدره توکو دې اخته شي او خلک دې د یو نشه یي په توگه یاد کړي.

هغه کسان چې معتاد کېږي په لومړي سر کې د یو ازمايښت په توگه نشه یي توکي استعمالوي او یا د ناوړه دوستانو او ملگرو له خوا نه ورته بلنه ورکول کېږي چې په دغسې کوچنی تېروتنې سره د نشه یي توکو په لومو کې راگیر شي چې بیا ورڅخه د ځان ژغورل مشکل او یا ناشونی وي.

په حقیقت کې همدغه حالت ته روږډيوالی یا اعتیاد ویل کېږي. روږډيوالی هغه یوه لویه

ټولنيزه، روغتيايي او اقتصادي ستونزه ده چې بشري ټولنه يې له يوه جدي خطر او تهديد سره مخامخ کړې ده چې د ټولني د وروسته والي، اخلاقي انحطاط او ټولنيز فساد سبب کېږي.

د نشه يي توکو استعمال او پر هغو باندې روږدېدل بېلابېل لاملونه لري، لکه ځانگړي لاملونه، ټولنيز، سياسي، فرهنگي، اقتصادي، جگړې، مهاجرتونه او داسې نور... د دغو ياد شويو لاملونو په منځ کې دوه لاملونه د انسانانو په روږدېدنه کې خورا زيات اغېزمن دي، چې يوه ډله يې ځانگړي لاملونه دي او بله ډله يې ټولنيز.

ځانگړي لاملونه: ټول هغه اسباب او علتونه چې په خپله په شخص پورې اړه لري او د هغه د معتاد کېدو سبب کېږي، د ځانگړو لاملونو په نامه يادېږي، لکه:

– د ځلميتوب دوره: د نوې ځوانۍ دوره هغه مرحله ده چې د روحي ناوړين سره يوځای پيلېږي او د هر شخص په ژوندانه کې يوه ډېره مهمه دوره بلل کېږي. دغه د زلميتوب دوره چې له ناوړين سره پيلېږي يو عمده لامل دی چې ځوان په مخدره توکو باندې اخته شي. ځکه چې ځوانان په دغه دوره کې له سالمې روزنې څخه بې برخې وي. تل غواړي چې خپلواک واوسي. خپل احساسات بيان کړي، کله ناکله د خپل پلار او مور په وړاندې هم په مخالف دريځ کې درېږي، د هغو د نظريو او خبرو مخالفت کوي.

د دې لپاره چې خپل شتون ثابت کړي، ځينې وختونه د کورنۍ ارزښتونه هم تر پوښتنې لاندې نيسي. همدارنگه د کنجکاوي حس چې د دغې دورې يوه ځانگړتيا ده، د دې سبب کېږي چې نوي ځوانان د نشه يي توکو په هکله فکر او کنجکاوي وکړي او دغه کنجکاوي او فکر کول يې د نشه يي توکو تر استعماله ورسوي.

په ځان باور نه درلودل: په ځان باور نه درلودل او ځينې نور شخصي لاملونه له روږديوالي سره اړيکې لري. په هره کچه چې د يوه شخص اراده کمزورې وي او په ژوند باندې د کنترول لرلو احساس يې غښتلی نه وي، يا په ځان هېڅ باور ونه لري يا پر ځان يې د باور احساس کمزوری وي، نو په هماغه اندازه يې په مخدره توکو باندې د اخته کېدلو خطر زيات وي.

– روحي پرېشاني (ژور خپگان): په نشه باندې د اخته کېدلو يو لامل روحي او نفسياتي

علتونه دي، لکه خپگان، ځاني کمزوری او روحي تشویشونه.

دا لامل په سلو کې (۷۰) دی، یا په بله وینا په سلو کې (۷۰) کسان د روحي پرېشانی له کبله په نشه یي توکو اخته کېږي.

– د سرپرست نه درلودل: ځینې ځوانان کله ناکله په داسې حالاتو او ځایونو کې ژوند کوي چې که خوښه یې وي او که نه په نشه یي توکو اخته کېږي. له بله پلوه د پالونکي نه درلودل او یا د بېلابېلو لاملونو له کبله کور پرېښودل، په هوټلونو او رستورانټونو کې شاگردی کول او داسې نور لاملونه سبب کېږي چې د نشه یي توکو په لومو کې ونښلي او ټول ژوند یې قرباني شي.

د مخدره توکو په هکله مثبت لید:

د نشه یي توکو د اخته کېدو (اعتیاد) په لاملونو کې یو ډېر مهم لامل دادی چې ځوان د نشه یي توکو په هکله مثبت لید لري او خوشبینانه قضاوت کوي. ځینې روږدي کسان فکر کوي چې گواکې د مخدره توکو استعمال د هغوی جسمي قوه پیاوړې کوي او د ځاني سترپا په لرې کولو کې اغېزمن دي، روحي سکون او آرامتیا رامنځته کوي. دغه ډول قضاوتونه د دې سبب کېږي چې ناپوهه او بې تجربې کسان نشه یي توکو ته وهڅوي او روږدي شي.

د نشه یي توکو موقت تاثیرات: ټول نشه یي توکي لکه هیروئین، الکول، کوکاین، چرس، اپین او داسې نور په لومړي سر کې یوه غولونکې آرامتیا او خوشحالي رامنځته کوي چې د نشه یي توکو استعمالونکی هڅوي چې بیا دغه توکي استعمال کړي او هماغه لومړنی خوند ترې واخلي، خو وروسته په سترو بدمرغیو اخته کېږي.

ټولنیز لاملونه: ټول هغه اسباب او علتونه چې په ټولنه او یا کورنۍ کې موجود وي او د روږدېدو سبب کېږي د ټولنیزو لاملونو په نامه یادېږي لکه:

- بې بندو باره کورنۍ.
- د ماشومانو په هکله د میندو او پلرونو بې پروايي.
- د ناوړه او بدو دوستانو لرل.
- په ټولنه کې د قانون او مقرراتو نشتوالی او یا نه تطبیق کېدل.

- د مخدره توکو د خرڅلاو د بازارونو شتون.
- بې کاري او د يوه سالم کار نه درلودل.
- د نشه يي توکو د ضررونو د خبرتيا د پروگرامونو نشتوالی.
- ټولنيز محرومیتونه.
- اقتصادي بې وزلي او يا زياته بېاينه.
- د اسلامي لارښوونو او احکامو څخه بې خبري.
- د مخدره موادو له ضررونو بې خبري په تېره بيا هغه ضررونه چې په اوږده وخت کې راڅرگندېږي.

د متن لنډيز:

په نشه يي توکو باندې اخته کېدل ډېر علتونه لري چې دوه يې خورا مهم دي، ټولنيز عوامل او ځانگړي عوامل. ځانگړي عوامل هغه دي چې پخپله په شخص پورې اړه لري لکه د زلميتوب دوره، په ځان باور نه لرل، روحي پرېشانی، د پالونکي نه لرل، نشه يي توکو ته په مثبت نظر کتل.

په ټولنيزو عواملو کې د کورنيو انطباط نه درلودل، د مور و پلار بې پروايي، له بدو دوستانو سره راشه درشه، په ټولنه او کورنۍ کې د قانون نشتوالی او يا نه تطبيق کېدل، د نشه يي توکو د خرڅلاو د بازارونو شتون، بې کاري، بې وزلي، د نشه يي توکو پر ضد د پروگرامونو نشتوالی، ټولنيز محرومیتونه، د اسلامي لارښوونو څخه بې خبري، دا ټول هغه عوامل دي چې يو شخص نشه يي توکو ته مخه کوي.

په دې توگه موږ ټولو او په تېره ځوانانو ته لازمه ده چې له نشه يي توکو څخه ځانونه لرې وساتو او له نورو سره هم مرسته وکړو چې نشه يي ته مخه نه کړي، ځکه چې نشه په کورنۍ او ټولنه کې د انسان اعتبار ختموي او په ورو، ورو يې د ژوند له ښکلي نعمت څخه هم بې برخې کوي.

- ۱- یو زده کوونکی دې وروسته له ښوونکي څخه متن په لوړ غبر ولولي، نور زده کوونکي دې غوږ ونیسي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:
 - اعتیاد څه ته وایي؟
 - ولې یو شخص په مخدره موادو اخته کېږي؟
 - ټولنیز عوامل کوم دي؟
 - ځانگړي عوامل کوم دي؟
- ۲- زده کوونکي دې د ښو دوستانو او بدو دوستانو په هکله څو کرښې په کتابچه کې وليکي او بیا دې په وار سره په ټولگي کې واوروي.
- ۳- زده کوونکي دې په وار سره د نشې په ضررونو خبرې وکړي او د خپلې سیمې د یوه نشه یي د ژوند حال دې بیان کړي.
- ۴- زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې په خپلو منځو کې بحث وکړي او د روږدېدنې نور عوامل دې لست کړي، بیا دې د هرې ډلې استازي په ټولگي کې خپل لست واوروي.
- ۵- زده کوونکي دې په وار سره پر دې موضوع (په ځان باور نه درلودل) خبرې وکړي او زیانونه دې څرگند کړي.

- زده کوونکي دې د زلمیتوب د مرحلې په اړه دوه، دوه مخونه وليکي چې ځوانان څه مسؤلیت لري، ځوان باید څنګه وي او د ټولنې د خدمت لپاره څه ډول وروزل شي؟

پښتو لهجې

مور خبرې په ژبه کوو. ژبه د پوهولو او راپوهولو یوه وسیله ده چې په ټولنه کې اجتماعي مناسبات رامنځته کوي. لکه څنګه چې په نړۍ کې ژبې ډېرې دي، همدغسې ځینې ژبې د زیاتو لهجو لرونکي دي.

لهجه له ژبې څخه راوتلې او په یوه ټاکلي ټبر او یا ځانګړي جغرافیایي چاپېریال پورې اړه لري. لهجې د ځینو کلماتو په تلفظ او ویلو کې له اصلي ژبې سره توپیر لري. پښتو ژبه هم یوه لرغونې تاریخي آریایي ژبه ده، چې ډېرې لهجې لري.

مور په دې لوست کې د پښتو ژبې په ځینو لهجو بحث کړی دی چې یو له بل سره څه توپیرونه لري او په کومو ځایونو کې کومې لهجې ویل کېږي.

• لهجه څه ته وايي؟

• پښتو ژبې کومې لهجې لري؟

ژبه يوه ټولنيزه كسبي پدیده ده چې د هغې په واسطه ټولنيز مناسبات رامنځته كېږي. ژبه د غړونو يو جوړ شوی سیستم دی چې د يوې ډلې له خوا د پوهولو او راپوهولو لپاره كارول كېږي.

په بله وينا ژبه هغه آوازونه دي چې انسانان يې د خپلو افكارو او خيالونو د څرگندولو په غرض تر يو خاص سیستم لاندې د صوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي.

كوم بریدونه چې د يوې ژبې لهجې سره بېلوي، هغه وييز گړني، صوتي، گرامري او لكزيكي توپيرونه دي، ځكه ژبه د يو لړ وييزو او اوريزو سمبولونو سیستم دی او هر سمبول زموږ د يوه ذهني انځور ښكارندويي كوي او دا انځورونه په خپل وار د انساني چاپېريال او مهال څېزونه، پېښې او كړه وړه را اخلي، نو جوته ده چې دغه انساني چاپېريال، مهالي څېزونه، كړه وړه تل په بدلون كې دي او بيا په خپله د وگړو ترمنځ فزيكي كلتوري، ټولنيزې او وټه ييزې ځانگړتياوې يوه جوته بڼه نه شي درلودای.

نو همدغه اووښتنه د ژبني اوښتنې يا په بله وينا د ژبې د رنگارنگۍ لامل او سرچينه ده او په يوه ژبه كې دا رنگارنگي د بېلابېلو لهجو معنا لري.

سيمه ييز او قومي وېش، پوهه او ناپوهي، بډاينه، لږ عمر او ډېر عمر، نارينتوب او ښځينه توب او داسې نور لهجوي توپيرونه دي.

ژبه يو سیستم دی كوم ډله ييز توپيرونه چې په دغه سیستم كې ليدل كېږي، هغه لهجه ده. لهجوي اختلافات اجتماعي وي چې د صنف او طبقې په اساس راغلي وي يا بنيادي محلي وي چې د جغرافيوې توپيرونو په اساس رامنځته كېږي. كوم گروپي توپير چې په ويلو او غږيز سیستم كې ليدل كېږي، لهجه بلل كېږي. لهجه له اصلي ژبې او سیستم څخه په ځينو كلمو او تلفظونو كې بېله شوي وي. دا بېلتون د قبيلو، سيمو، ښارونو، كليو، بانډو، پوهو او ناپوهو، لوستو او نالوستو ترمنځ د خبرو اترو په وخت كې څرگندېږي او د ژبې عمومي جوړښت ساتي.

پښتو ژبه هم د نورو ژبو په څېر په بېلابېلو سيمو كې د ويونكو د شتون له كبله ډېرې لهجې لري چې د ټولو لهجو څېړل اوږده موضوع ده. دلته په لنډه توگه د پښتو لهجو په يو

عام وېش باندې خبرې کوو.

د غربي هېوادونو ختيځ پېژندونکو د پښتو لهجې په دوو لويو ډلو وېشلي دي چې يوه ډله يې لويديځې لهجې او بله ډله يې ختيځې لهجې دي. دا وېش د دوو تورو (ښ، ږ) د توپير پر بنسټ شوی دی چې په لويديځو لهجو کې (ش، ژ) ته نژدې دی او په ختيځو لهجو کې (خ، گ) تلفظ کېږي.

د وروستنيو څېړنو په پايله کې درېمه ډله د مرکزي لهجې په نوم هم ورزياته شوه. پښتو لهجې په لومړي سر کې په دوو سترو ډلو اصلي او فرعي وېشل کېږي چې هره ډله يې ځانته ډولونه لري.

اصلي لهجې په درې ډوله دي چې په لنډيز سره ورته اشاره کېږي:

۱- لويديځه لهجه: دا لهجه د کندهارۍ لهجې په نوم هم يادېږي. د هېواد په لويديځو او جنوبي سيمو کې ويل کېږي. په دغه لهجه کې دوه ځانگړي توري (ښ، ږ) د (ش، ژ) آواز ته نژدې تلفظ کېږي او بله مهمه ځانگړتيا يې داده چې په کومکي فعلونو کې د (ش) آواز په (س) بدلېږي لکه د (وشو، شوي دي، شته، نشته) کلمې په (وسو، سوي دي، سته، نشته) ويل کېږي.

۲- مرکزي لهجه: دا لهجه د منځنۍ لهجې په نوم هم يادېږي او د افغانستان په مرکزي سيمو لکه غزني، وردگ، لوگر، پکتيا، پکتیکا او نورو کې ويل کېږي. په دغه لهجه کې د پښتو ځانگړي توري (ښ، ږ) په خپل اصلي آواز تلفظ کېږي او د تلفظ په وخت کې د ژبې منځنۍ برخه له پورتنۍ تالو سره نښلي.

۳- ختيځه لهجه: دا لهجه د ننگرهارۍ لهجې په نوم هم يادېږي. د ننگرهار، مومندو، باجوړ، هشنغر او يوسفزو په سيمو کې ويل کېږي. په دې لهجه کې د (ښ، ږ) توري د (خ، گ) په څېر ويل کېږي.

فرعي لهجې: فرعي لهجې په پښتو کې زيات ډولونه لري چې ځينې مهمې يې په لاندې ډول دي:

۱- وزيرۍ لهجه: وزيرۍ لهجه د (ښ، ږ) تلفظ د لويديځې لهجې په څېر کوي، خو په

ځينو کلماتو کې له مرکزي لهجې سره اړیکې او نژدېوالی لري. په وزیرۍ لهجه کې هغه (الف) چې د کلمې په منځ او پای کې راغلی وي په (و) بدلېږي لکه (کال، پلار، کابل) په (کول، پلور، کوبل) اړوي او همدارنگه کله چې (و) د کلمې په منځ کې راشي هغه په (ی) بدلوي لکه (مور، لوند، توت) په (میر، لیند، تیت) تلفظ کوي.

۲_ د خټکو لهجه: د خټکو لهجه د (بن، ږ) په تلفظ کې له لویدیځې لهجې سره سمون لري، خو په لغاتو او اصطلاحاتو کې له ختیځې لهجې سره اړیکې لري.

۳_ کاکړۍ لهجه: دا لهجه په ځینو کلمو کې لویدیځې لهجې او په ځینو کې له مرکزي لهجې سره نژدېوالی لري. مثلاً (ژ) د مرکزي لهجې په څېر (ز) تلفظ کوي او ژوند، ژبه، ژمی د (زبه، زوند، زمی) په بڼه اړوي او تلفظ کوي.

۴_ د احمدزو لهجه: په دې لهجه کې (ژ) په (ز) او په ځینو کلمو کې (ش) په (س) بدلوي لکه (ژوند، مشر، میاشت) په (زوند، مسر، میاست) تلفظ کوي.

۵_ د وردگو لهجه: دا لهجه د اصلي مرکزي لهجې په ډله کې راځي.

۶_ د پکتیا لهجه: دا لهجه هم د مرکزي لهجې په کتار کې راځي، خو ځینې ځانگړې نښې هم لري، مثلاً ځدران او ځاځي د (راځه، ځي) پر ځای (راځه، ځي) وايي.

۷_ د اړیدو لهجه: دا لهجه په ځینو کلماتو کې له مرکزي لهجې سره او په ځینو کې له ختیځې لهجې سره اړیکې او نژدېوالی لري. په دې لهجه کې (ای) په (و) بدلېږي او د (راشه، خورئ) پر ځای (روشه، خورو) وايي.

۸_ د یوسفزو لهجه: دا لهجه په اصلي ختیځه لهجه کې راځي.

۹_ د باجوړ لهجه: د ختیځو لهجو په ډله کې ده. په دې لهجه کې (غ، ت) په (گ، خ) بدلېږي. لکه (غوبنه، غابن، تښته) په (گوبنه، گابن، څښته) تلفظ کوي.

۱۰_ د مومندو لهجه: په ختیځه لهجه کې راځي. په دروند او څیړ غږ سره ویل

کېږي.

۱۱_ د خوگیاڼو لهجه: په زیاتو کلمو کې له مرکزي لهجې سره اړیکې او نژدېوالی لري خو په ځینو کلماتو کې له ختیځې لهجې سره اړیکې پیدا کوي. (و) په (ی) بدلوي لکه

(غوري) غېري او (خولي) ته (خيله) وايي.

۱۲_ د شينوارو لهجه: دا هم يوه فرعي لهجه ده چې په ځينو کلمو کې زير (کسره) په زور (فتحه) بدلوي لکه (ورمېر) ته (ورمېر) وايي.

د متن لنډيز:

ژبه هغه آوازونه دي چې انسانان يې د خپلو افکارو د څرگندولو په غرض د يو خاص سيستم لاندې د صوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي. يا ژبه يوه ټولنيزه پدیده ده چې اجتماعي مناسبات رامنځته کوي او د پوهولو راپوهولو لپاره کارول کېږي.

که ژبه يو سيستم وگڼو، نو په دغه سيستم کې ډله ييز توپيرونه د لهجې معنا لري. دا توپيرونه به يا د طبقې او يا يوې ټاکلې جغرافياوي سيمې له کبله وي. لهجه د اصلي ژبې او سيستم څخه د ځينو کلمو په تلفظ کې بېله شوي وي. دا بېلتون د قبيلو، سيمو، ښارونو، کليو، لوستو او نالوستو خلکو ترمنځ د خبرو په وخت کې څرگندېږي.

د پښتو ژبې لهجې په درې ډلو وېشل شوي دي، ختيځه، لويديځه او منځنۍ لهجه چې دا هره ډله ځانته ويونکي او ټاکلې جغرافيايي چاپېريال لري. د پښتو لهجو وېش د (ر،ښ) د تورو پر بنسټ شوی دی. سرېره پر دغه وېش په پښتو کې ډېرې فرعي لهجې هم شته چې يو څو بېلگې يې په لوست کې ولوستل شوې. همدارنگه معياري ژبه هم له دغو لهجو څخه رامنځته کېږي او بيا د يوه هېواد په مطبوعاتو، راډيو، تلويزيون او نورو خپرونو کې کارول کېږي. د معياري ژبې د ځينو کلماتو په ټاکلو کې پوهان او د ژبې متخصصين سره په يوه گډ ليکدود فيصله کوي او هغه بيا په ټولو خپرونو کې کارول کېږي. معياري ژبه د ليکدود سره ډېر تړاو لري چې ټولې علمي او ادبي ليکنې بايد په واحد ليکدود وي او همدارنگه په رسمي ټولنو، کنفرانسونو کې په وينا کې هم مراعات کړي.

د يوې ژبې نورې لهجې د وخت په تېرېدو سره معياري ژبه پياوړې کوي او په خپله لهجې ورو، ورو خپله بڼه له لاسه ورکوي.

فعالیتونه

- ۱- زده کوونکي دې لوست په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:
 - ژبه څه ته وايي؟
 - لهجه څه ته وايي؟
 - د پښتو لهجه د کومو تورو په واسطه بدلېږي؟
 - په پښتو کې کومې اصلي لهجه پېژنئ؟
- ۲- زده کوونکي دې په وار سره په خپله خوښه د پښتو په يوې لهجه خبرې وکړي.
- ۳- زده کوونکي دې د خپلې سيمې د لهجه پېژندنه په څو کرښو کې له مثالونو سره وليکي او بيا دې خپله ليکنه په ټولگي کې واوروي.
- ۴- زده کوونکي دې په وار سره نظر ورکړي چې د ژبو زده کړه څه گټه لري؟
- ۵- زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي او په لاندې لهجو کې دې نور مثالونه پيدا کړي.

- په وزيرۍ لهجه کې (الف) په (و) بدلېږي، مثالونه يې ووياست؟
 - د احمدزيو په لهجه کې (ژ) په (ز) او (ش) په (س) بدلېږي مثالونه يې ووياست؟
 - د ځدرانو او ځاځيو په لهجه کې (خ) په (څ) بدلېږي، مثالونه يې ووياست.
 - د باجوړ په لهجه کې (غ) په (گ) او (ت) په (څ) بدلېږي، مثالونه يې کوم دي؟
 - د ايريدو په لهجه کې (الف) او (ی) په (و) بدلېږي، مثالونه يې کوم دي؟
- يادونه: دا بدلون په ځينو کلماتو کې راځي، نه په ټولو کلماتو کې.

کورنۍ دنده

هر زده کوونکی دې د مثالونو په څېر د خپلې سيمې لس کلمې وليکي چې لهجوي توپير پکې څرگند شي.

ويپانگه

((الف))

اټک: د اباسين سيند او هم د دې سيند پر غاړه د يو کلي نوم دی.

ابدا: تل، دايم، ښکاره کول

اروايي: روحي

اغراق: د يو چا په اړه ستاينه چې عقل يې منلی نشي.

اعتیاد: روږدي توب، عادت

اهل بيت: د پيغمبر ﷺ کورنۍ

اودوم: چاره، علاج

الهام: هغه فکر چې ناڅاپه په ذهن کې پيدا کېږي

((ب))

باب: معمول، رايج، د کتاب يوه برخه، په باره کې

بادار: اقا، سود

بامم: پالم، روزنه

بدرقه (بدرگه): ملگرتيا، مشايعت، په ميلمه پسې

شاته تلل

بسيط: ساده او آسان

برهمن: د برهمني دين لارښود

بری: فتحه، سوبه، کاميابي

بزم: د خوښۍ او مېلمستيا جشن

بصر: نظر، ديد

بلاغت: سوچه وينا، روانه وينا، له معنا او مطلب

څخه ډکه وينا

بها: قيمت، ارزش

بوره: زوی مړې، هغه ښځه چې زوی يې مړ وي

بولي: يادوي

بيت المال: د اسلامي حکومتونو زيرمې لکه

خزانه

باري: د خدای ﷻ نوم، خالق، پيدا کوونکی

بدعت: په دين کې يو نوی شی راوړل.

((پ))

پاداش: د يو کار مزد، حقوق

پانگه: زيرمه، سرمايه

پاسوال: ساتونکی، پادشاه

پالل: ساتل، روزل

پارکي: د شعر قطعه

اتل: نابغه، قهرمان، پهلوان

اتلولي: قهرماني

اتغر: اته غرونه، د کلات په جنوب کې يو ځای

دی چې د هوتکيانو حکومتي اداره په کې وه.

اتوم: د يوه کيمياوي عنصر ډېره وړه ذره چې د

هستي پروتونونو او الکترونونو څخه جوړه وي او

پخپله د هماغه عنصر خواص ولري.

اثر: اغېز

اجرونه: ثوابونه

احتمال: حدس او گومان

اختناق: خپه کول، د تنفس بندول، د بيان او فکر

د آزادۍ بندول

ارشاد: د سمې لارې ښودل

اژدها: ښامار

استعاره: مجازي بيان د تشبه پر بنسټ چې په هغه

کې د تشبه له دوو خواو (مشبه يا مشبه به) حذف

شوي وي

استغفار: توبه

اسلوب: لاره، طريقه

اشرف المخلوقات: د مخلوقاتو غوره

اطلس: يو ډول ورېښمينه ټوټه

التماس: هيله، ارزو

الحاد: له دين څخه گرځېدل، له خدای ﷻ څخه

انکار کول، بې ديني او کفر

انحطاط: خوږتيا، تباهي، پستي

الم: درد

اوتر: وارخطا، پرېشان

اوجارې: خراب، ويجاړ

اوزان: وزنونه، قالبونه (د شعر لپاره)

ايشار: قرباني

ايوادونه: هېوادونه

- پارو: جادوگر، دم کونکی
- پلاپ: طرحه، خاکه
- پخلولی: تخلیق کړی، ایجاد کړی
- پیوری: غښتلی، قوي
- پیژندوی: پیژندل شوی، د نوم او نښان خاوند
- پلن: قدم، پل، پلی، پیاده
- پیشوا: رهبر، مقتدا، رئیس
- ((ت))
- تبلیغ: هغه کار چې بل ته یې رسول غواړي یا بل ورباندې خبروي
- تاب: قدرت، برابري، مقاومت
- تاراک: چور، لوټول
- تجهیز: د وسایلو آماده کول لکه مړی په کفن کول
- تجاهل: ځان په نادانۍ وهل
- تحریک: راپارېدل، د یوه کار د سرته رسولو لپاره
- یا د یوه حالت ښکاره کول، بهیر، غورځنگ، لمسون
- تحول: بدلون
- تحت الثري: د ځمکې تل
- تخیل: خیال
- تداوم: دوامداره، پرله پسې
- تریله: تېښته
- ترله: د تره لور
- ترنم: زمزمه، د شعر ویل، آواز، نغمه
- تروړمی: تیاره
- تشبیه: یو شی د بل شي سره مخې کول چې ورته والی ولري
- تعادل: برابري
- تعبیر: معنا
- تعبیرونه: معناگانې
- تقوا: پرهېزگاري
- تکامل: وده
- تصدیق: تائیدول، شاهدي ورکول
- تکذیب: دروغ یا ناسم گڼل
- تکفین: مړي ته کفن اغوستل
- تملطف: مهرباني، خوش رفتاري
- تم: درېدل
- تمدن: پرمختگ، ترقي
- تمنا: ارزو، هیله
- تهذیب: پاکېدل او له عیبونو څخه اصلاح کېدل
- توازن: برابري
- توبنه: د سفر خوراکه، اذوقه
- تور: تور (رنگ) تهمت، ترېدل
- تورن: تهمتي
- تومن: د ایران غیر رسمي پولې واحد
- تون: ځای
- تیری: تجاوز
- تیکي: د تورې غلاف
- تښتېدونې: تښتېدل، تښتېدونکي
- تحصیل: حاصلول، زده کړه، درس ویل، لاسته راوړل
- تریل: تښتېدل، ځغاستل
- تسکین: آرامول، آرام کول
- تقلید: پیروي، پېښې
- تلفیق: د دوه یا څو څیزونو یو له بل سره ترتیب ورکول او منظم کول
- تلمیح: اشاره کول، په شعر کې یوې مشهورې کیسې ته اشاره کول
- تناسب: مناسب، د یو شي په اجزاو کې هماهنگي
- تمرد: مقاومت، د چا پر وړاندې درېدل
- ((ټ))
- ټال: ځنډ، ځنډېدل
- ټاټوبی: وطن، هېواد
- ټبر: قوم
- ټولنپوهنه: جامعه شناسي، هغه پوهنه چې د ټولنې او بشري ډلو په اړه معلومات ورکوي.
- ((ث))
- ثنا: دعا، ستاینه، درود، حمد
- ((ج))

- خاکیر: هغه ځمکه چې دیوه چا په ولکه کې وي
- جبران: دیو تېر بد عمل د تلافی لپاره ښه کار کول
- جامد: هغه جسم چې معین حجم او شکل ولري او د شکل د تغیر په وړاندې مقاومت څرگند کړي لکه اوسپنه، تیره
- جلد: جنگ، مشاجره
- جذبات: احساسات، ولولې
- جرس: گینگری، زنگوله
- جروم: اوسنی گرمسیر چې د قندهار په جنوب غرب کې واقع دی
- جزم: محکم، استوار، نه تغیریدونکی
- جگې جگې: هیله کول، کاشکې
- جمال: ښکلا، ښایست
- جور: ستم، ظلم کول
- جمال: ښکلا، ازلي ښکلا چې د خدای جل جلاله ازلي صفت دی.
- ((خ))
- ځواک: توان، قوت
- ((چ))
- چپاو: حمله، هجوم
- چور: تالان، لوټل، غل، غلا
- چشتیه: یوه تصوفی طریقه ده
- چم: کلی، کوڅه، چل
- ((ح))
- حبیب: دوست، ملگری
- حسرتونه: ارامتونه
- حصار: دیوال، قلعه
- حکایت: قصه، نکل
- حکمت: پیژندنه، هوښیاري، پند، خدایي علم
- حنفي: د څلورگونو مذهبونو نه یو مذهب دی، ابو حنیفه نعمان بن ثابت ته منسوب
- حیرت: حیراني
- ((خ))
- خدنگ: تیر، هغه کلک لرگی یا ونه ده چې له هغه نه نیزه، تیر او د اس زین جوړوي
- څروش: چیغه، کړیکه
- خلق: ایجاد، پیدا کول، په وجود راوړل، دیو هنري اثر منځ ته راوړل
- خلقت: پیدایښت
- خودینه: متکبر، مغرور
- خودنمای: ځان ښودونکی، ریا
- خول: تاج، افسر، خولی
- ((د))
- د سالو وړمه: د ریگستان نسیم
- دد: دارونکی حیوان
- دُر: مرغلرې
- دریله: تیاره
- درناوی: احترام
- درهمونه: د اماراتو پولی واحد، درهم جمع
- درهمونه
- دروه: دروغ، فریب
- دریخ: منبر، موقف
- دم ختلی: مړ (چې ساه یې وتلی وي)
- دم: ساه
- دمن: د غره لمن د دښتې پراخوالی
- دون: پست، ټیټ، ناخیزه
- دښن: دښمن
- دښنه: د دښمن جمع یعنی دښمنان
- دغه بازی: فریب کول، مکر کول
- دانشمند: پوهه، عالم
- ((ذ))
- ذلت: خواري، شرمنده گي
- ((ر))
- رپرې: ستونزې
- ربي: رپیدل، لړزیدل
- رحلت: کوچ، سفر، وفات
- رزم: جنگ، جگړه
- رکاب: فلزي حلقه ده چې د آس په زین پورې تړلې وي
- رکیبي: غاب

- زینداور: په غور کې د یوه پخواني ځای نوم و
- چار چې د ټولنې له دود دستور څخه لرې وي.
- ژوبله: جگره
- رهبر: لارښود، مشر، رهنما
- ((ژ))
- روحیات: هغه علم چې د روح او ژوند څېړنه کوي
- روش: لاره، طریقه
- ساد: سم، رښتیا ویونکي
- رومان: یو ډول ناول چې پېښې او د مینې
- سالو: میله شگه
- داستانونه پکې وي
- سانسور: په رسنیو کنټرول او سخت گیري، په
- اخبارونو، کتابونو، مجلو او نورو کې د ځینو شیانو
- روماتیک: داستاني، تخیلي، افسانوي
- حذفول
- روڼلی: روڼول
- سبحان: پاک
- رویدار: مخور
- سروپای: شال، دستیار
- ریا: تظاهر، خپل ځان خلکو ته په نیکې ظاهرول
- سرور: رهنما، سرپرست، پیشوا، دکورنۍ مشر
- ریاضت: د نفس د پاکۍ او ښو اخلاقو لپاره د
- سرښندنې: قربانۍ
- زرخونو زغمل
- سخاوت: عطاء، بخشش، کرم
- رجا: ویره، امیدواري
- سعادت: نېکمرغي
- ردیف: په یو شعر کې له قافیې وروسته د هم وزنه
- سمبال: اماده
- کلمو تکرار، چې معنایې یو ډول وي، ردیف
- سوبه: فتح، ظفر
- گیل کېږي.
- سور: سوري کورنۍ، د پښتنو یو خیل
- رغبت: میل، ارزو
- سمبول: نښه
- روحی: روح ته اړوند
- سیرت: کره وړه، خوی عادت، لاره
- روضه: مقبره، هدیره، قبر
- ((ش))
- زیون: بیچاره، ناتوان، عاجز، خوار
- شاکر: شکر کوونکی
- زعفران: ترکیبي رنگ لکه د زعفران رنگ، ژیر
- شفاهي: د ژبې په وسیله ویل شوی، ژبني
- شفاعت: د عې غوښتل، یا له یوه چا څخه د
- نارنجي رنگ ته ورته
- مرستې غوښتل
- زل: له حق او ثواب څخه منحرف کېدل،
- شواخون: غم، رنځ، تکلیف
- ښویدل
- ((ښ))
- زنگاره: زنگ، د اوسپنې او فلزاتو زنگ
- ښکلونکي: ښکلی کوونکی
- زنگي: زنگ وهلی، تور
- ښنډم: قربانوم
- زهد: عبادت کول، دنیا ترک کول
- ((ص))
- زهیر: ناتوانه، کمزوری، غمجن، خوابدی
- صوبیدار: د مغلو د حکومت په اداري تشکیلاتو
- زیارنه: کوښښ، زحمت
- کې د والي څوکی
- زیب: زینت، ښکلا
- ((ض))
- زړن: زړور، شجاع، دلاور
- ضیافت: مېلمستیا
- زیب: هغه څه چې د ښکلا سبب کېږي، زېور،
- لیاقت، مناسب
- ((ط))

- طاعت: بنده گي، فرمانبرداري
- غشی: تیر
- طامع: طمعہ کوونکی، حریص
- غفور: د گناہونو بخښونکی
- طيلسان: یو ډول جامه وه، چې لستونې یې نه لرل، لکه چینه، چې قاضیانو او خطیبانو به پر اوږو اچوله.
- غلیم: دښمن
- غلبلي: چغې، نارې، سورې
- غلو: مبالغه چې عقل یې نه مني
- غمزه: کرشمه، د سترگو او وروڅو حرکت د بل
- چا د پاملرنې لپاره
- غنا: بداینه، د مال زیاتېدنه
- غوغا: چیغې، نارې، سورې
- ((ف))
- فاضلان: عالمان، د فضل خاوندان
- فتنه: عذاب، بیماری، د خلکو ترمنځ اختلاف
- فدیہ: هغه مال چې د چا د آزادی په غرض ورکول کېږي یا هغه مال چې د بلا د رفع لپاره ورکول کېږي
- فراق: جدایي، بېلتون
- فرقت: جدایي، فراق
- فرهنگيالی: د فرهنگ خاوند، فرهنگپال
- فصاحت: څرگنده او روانه وینا
- فضله مواد: بېکاره مواد، خڅلې
- فضیلت: برتري، په علم کې لوړه درجه
- فیض: بخشش، برکت، ډېرېدل
- فیروز کوه: د سفید کوه وروستی لړۍ، چې د هرات په شمال غزني برخه کې واقع ده. د فیروز کوه په نامه یادېږي.
- فوشنج: په هرات کې د یوه ځای نوم دی
- فضول: بیهوده
- فلک: آسمان
- ((ق))
- قافله: کاروان، هغه ډله چې په سفر روانه وي او یا له سفره راځي
- قاموس: د لغاتو کتاب
- قبيله: طایفه، هغه ډله خلک چې د یو سړي اولاده وي
- عابد: عبادت کوونکی
- عامل: سبب، وجه
- عبور: تېرېدل
- عدالت: برابري، نیاو، انصاف
- عرفان: د خدای ﷻ پېژندنه
- عشور: لسمه
- عطا: بخشش، بخښل
- عقیق: تور بخن زینتي کانی چې یمني عقیق یې ډېر مشهور دی
- عنا: رنځ ایستل، د سختیو لیدل، مشقت، سختي
- عنایت: مهرباني، شفقت
- عنعنات: دودونه، رواجونه
- عواطف: مینه، علاقه، نژدیتوب
- عارف: د معرفت خاوند، پېژندونکی
- عصیان: نافرمانی، سرغړونه، شورش
- علی الدوام: پرله پسې، دوامداره
- عقبا: اخرت، هغه دنیا
- عیان: ښکاره، څرگند، ظاهر
- ((غ))
- غاصب: غصب کوونکی، څوک چې د بل چا له رضا نه په غیر د هغه حق واخلي
- غبرگون: ځواب، عکس العمل
- غرج او غرجستان: هغه سیمې چې د غور او هرات له شماله پیل او تر آموپورې رسېږي، غرباً تر مرغاب او مروالروډ او شرقاً د بلخ څنډو ته رسېږي

- قضا: تقدیر، سرنوشت، د قاضي عمل او شغل، قضاوت
قطر: د عربي اماراتو يو ملک
قلندر: دروېش، هغه مجرد شخص چې دنيا ته
يې شا کړې وي
قضاوت: د دوه کسانو ترمنځ عدالت کول
قادر: توانمند، د توان لرونکی، د خدای جل جلاله له
نومونو او صفتونو څخه يو دی.
قافیه: په لغت کې وروسته ته وايي او په يو بيت
کې د دوه مسرو د وروستيو کلماتو هم اهنګی ته
وايي، چې په معنا کې توپير لري.
قايم: توان مند، محکم، ولاړ
(کک)
- کان: پښت، نسل
کام: ارزو، اراده، قصد
کبریا: عظمت، لويي، بزګري
کثافات: بېکاره شيان، خخلي
کرکيرونه: د کيسې، ناول او ډرامې شخصيتونه
کرور: محکم، سخت، کلک
کړم: غوڅ، ژوبل، زخمي
کنايه: هغه وينا يا کلمه چې د خپلې اصلي معنا نه
په غير يعنې مدلول باندې دلالت وکړي
کنعان: په عراق کې د يوې تاريخي سيمې نوم دی
کهاله: کهول، کورنی
کهول: خاندان، کورنی
کوډې: جادو
کول: کهول، کورنی
کونين: دواړه جهانونه (دنيا او اخرت)
کوټ: کلا
کوټوال: کلاوال، کلا لرونکی، کلا ساتونکی
کجل: رانجه
کوټه: ناچل
کيميا: د پخوانيو په اصطلاح هغه ماده چې د
هغې پواسطه به يې مس په سرو زرو بدلول
کڅ: د سيند د غاړې کلی
کوبله: د يو هندي مرغه نوم دی، لکه بلبل چې
- ښه آواز لري
کهسار: غريزه سيمه، غرنۍ سيمه
(گگ)
گاهې: کله
گرداب: په سيند کې هغه ځای چې اوبه يې
تاوېږي، د اوبو غولی
ګروه: عقیده
ګروهېدل: عقیده لرل
ګلبدن: د گل په څېر نرم او نازک بدن
ګلرنگ: د گل په رنگ
ګلرخسار: گل مخی
ګلرخ: گل مخی
ګمراه: هغه څوک چې لاره يې غلطه کړي وي
ګنج: خزانه
ګوښې: يوازې، تنها
ګروهېدل: دين، عقیده لرل
ګوهر: قيمتي کاڼی لکه الماس، زمرد، ياقوت،
مرغلره
(ل)
- لتار: ويجاړ
لرغون: قديم، لومړنی، پخوانی
لطافت: نرمي، نازکي، ښکلا، نرمه او نیکه وينا
لمانځل: درناوی کول، لمونځ کول، عبادت،
تجليلول
لور: لورپينه، پېرزوينه، مهرباني، شفقت،
رواداري
لټير: حمله، د حملې يو بد حالت
لکزيکي: لغوي پانګه
لوني: شيندي، ورېږي، پاشي
(م)
- ماتم: غم، مصيبت
ماتېدونې: شکست خوړونکي
مامن: وطن، ټاټوبی
ماهيت: حقيقت، د يو شي سرشت
مايع: اوبلن

- مبالغه: د چا په ستاینه کې زیاتې چې له اعتدال نه لرې وي
- میتلا: روږدی، اخته
- من: زړه، اراده
- مجازي: غیر حقيقي
- مناسبات: راشه درشه، اړیکې
- محتوا: منځپانگه، مضمون
- مناقبي: دوه مخي
- محشر: د خلکو د راټولېدو ځای، د قیامت ورځ
- منزله: پاک، سپېڅلی
- محکوم: تر حکم لاندې، حکم پرې شوی
- منشاء: سرچینه
- مخسور: سرخروبي، سرلوړي
- منظر کشي: د منظرونو ترسیمول
- مدبر: تدبیر کوونکی، باتدبیره، عاقبت اندېش
- منگور: مار
- مدت: وخت، زمان
- مننت: قبول
- مدعا: مقصد، هغه څه چې ادعا شوي وي
- مهجور: مبتلا په هجران، لرې، تبعید شوی
- مدفن: قبر
- مهذب: پاک او سپېڅلی، له عیبونو څخه پاک، د مرتبې: درجې، مقامونه، موقفونه
- بنو اخلاقو خاوند
- مواس: ساتونکی، محافظ
- مورفولوژي: آواز پېژندنه
- مورفولوژي: آواز پېژندنه
- مواعظ: پند او نصیحت
- مرکب: ترکیب شوی، هغه کلمه چې له دوو یا مرکب: ترکیب شوی، هغه کلمه چې له دوو یا
- مؤرخین: تاریخ لیکونکي
- مؤرخین: تاریخ لیکونکي
- مزاج: طبیعت
- مزاج: طبیعت
- مساوات: برابري، یو له بل سره برابرېدل
- مساوات: برابري، یو له بل سره برابرېدل
- مسمومیت: زهري کېدل
- مسمومیت: زهري کېدل
- مشورت: مشوره، مفاهمه
- مشورت: مشوره، مفاهمه
- مشابه: ورته، یو ډول
- مشابه: ورته، یو ډول
- مصفی: تصفیه شوی، پاک شوی، خالص، بې عیبه
- مصفی: تصفیه شوی، پاک شوی، خالص، بې عیبه
- مظالم: بېچاره، ځپلی، چې ظلم پرې شوی وي
- مظالم: بېچاره، ځپلی، چې ظلم پرې شوی وي
- معتاد: روږدی، اخته
- معتاد: روږدی، اخته
- معتذر: عذر غوښتونکی
- معتذر: عذر غوښتونکی
- معصیت: گناه، نافرمانی
- معصیت: گناه، نافرمانی
- مقبول: قبول شوی، خوښ شوی
- مقبول: قبول شوی، خوښ شوی
- مکر: حيله، فریب
- مکر: حيله، فریب
- مل: ملگری
- مل: ملگری
- مکلف: گومارل شوی، متعهد کېدل
- مکلف: گومارل شوی، متعهد کېدل
- ملحد: هغه څوک چې په خدای عقیده نه لري او
- ملحد: هغه څوک چې په خدای عقیده نه لري او

- مجازي: غير واقعي، غير حقيقي.
- وياړ: افتخار
- مجهول: هغه څه چې نامعلوم او نا آشنا وي
- ويرنه: وير، ماتم، سوگ
- منفور: د نفرت وړ
- وبله: يو تر بله
- موضوعي: چې په يوه خاصه نقطه او يا يو ځای
- ودنه: وده، نمو، غوړېدنه
- پورې تړلې وي
- وستاکار: د ټوپکو جوړوونکی
- منصور: کامياب، حسين بن منصور حلاج چې د
- وکوراوه: باطل کول
- وحدت الوجود د فلسفې لوی علمبردار و.
- وټه ييز: اقتصادي
- منظوم: هغه کلام چې وزن او قافيه ولري
- وصف: ستاينه، توصيف
- منعکس: انعکاس شوی، څرگند
- وصال: دیدن
- مورفيم: د ژبې تر ټولو کوچنی معنا لرونکی واحد
- ((ه))
- هجوم: ناڅاپه حمله، يرغل
- چې که تجزيه شي خپله معنا له لاسه ورکوي.
- هدايت: لارښوونه
- ميرڅي: دښمن، دښمني، دښمنان
- هذب: بې عيبه، صاف
- مهر: محبت، دوستي، مينه
- هريوا: د هرات پخوانی نوم
- ((ن))
- هستونې: تخليقات، ايجادات
- هسک: آسمان، لوړ
- ناتار: تاراج، يلغار
- هنريت: د هنر لرونکی
- نار: اور
- هورې: هلته
- ناورين: مصيبت، ماتم، غم
- هود: عزم، اراده
- ناصبور: بې صبره
- هيجان: حيرانېدل، په احساساتو راتلل، جذباتي
- نتلی: زار، زبون، افسرده
- کېدل
- نشاط: خوښي، ارزو، هيله
- هيرو: اتل، قهرمان
- ندامت: پښېماني
- هزل: هر ډول غير جدي وينا، شعريا نثر چې
- نصرت: فتحه، سوبه
- غير اخلاقي مضامين ولري او د اجتماعي ادب
- نغوره: اورېدل، اوره
- مخالف وي.
- نوا: آواز، نغمه
- هوا: خواهش، نفس، هوس، ميل، تمنا
- نياو: عدالت، مساوات
- ((ی))
- نيرنگ: فريب، مکر، حيله
- نصاب: ټاکلې اندازه چې زکات پرې واجبهېري،
- يرغ: هغه آس چې تېز رفتار کوي، اسلحه
- یرغالم: يرغل کوم
- یرغل: حمله، هجوم
- یرغلي: هوس، روحی، روحاني
- یون: حرکت، تگ
- ((و))
- ورم: پند، نصيحت
- وعظونه: نصيحتونه کول

- ۱_ ادب پوهنه، سيد محي الدين هاشمي، د اريك گرځنده كتابتونونو اداره، پېښور، ۱۳۸۱ هـ. ش. كال.
- ۲_ ادبي بحثونه، گل پاچا الفت، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۱ هـ. ش. كال.
- ۳_ بلديع او بيان، پوهندوی نور احمد شاکر، خپرونکی: د پوهنې وزارت د تالیف او ترجمې ریاست، ۱۳۵۵ هـ. ش. كال.
- ۴_ بلديع او د پښتو شعر، اورنگزېب ارشاد، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۶۹ هـ. ش. كال.
- ۵_ په پښتو ادب کې د سولې انعکاس، څېړنوال محمد عارف غروال، د علومو اکاډمي، کابل، ۱۳۸۸ هـ. ش. كال.
- ۶_ پښتنې مېرمنې، عبدالرؤف بېنوا، دولتي مطبعه، ۱۳۲۳ هـ. ش. كال.
- ۷_ پښتو ادب کې متل، داور خان داود، يونيورستي بک ايجنسي خيبر بازار، پېښور، ۱۹۹۰ م. كال.
- ۸_ پښتو لنډۍ، عبدالرؤف بېنوا، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۷ هـ. ش. كال.
- ۹_ پټه خزانه، محمد هوتک، د پوهنې وزارت، د دارالتالیف ریاست، دویم جلد، کابل، دولتي مطبعه، ۱۳۳۹ هـ. ش. كال.
- ۱۰_ په افغانستان کې چاپېريال ته ورپېښ خطرونه، پوهنمل شیر احمد گردیوال، د افغانستان د مطالعاتو مرکز، دانش کتابتون، پېښور، ۱۳۷۸ هـ. ش. كال.
- ۱۱_ پښتو گرامر، پوهاند صديق الله رښتين، يونيورستي بک ايجنسي، پېښور، ۱۳۷۲ هـ. ش. كال.
- ۱۲_ پښتو لهجې، څېړنپوه علي محمد منگل، د علومو اکاډمي، ۱۳۸۷ هـ. ش. كال.
- ۱۳_ پښتو نحوه، پوهندوی ډاکټره زرغونه رښتين زيور، د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز، پېښور، ۱۳۸۲ هـ. ش. كال.
- ۱۴_ پښتو اصطلاحات او محاورې، محمد گل نوري، پښتو ټولنه، ۱۳۲۰ هـ. ش. كال.
- ۱۵_ تاريخ ادبيات جهان، باکتر تراويک، ژباړونکی عربعلي رضايي، دویم جلد، تهران، ۱۳۸۳ هـ. ش. كال.
- ۱۶_ تاريخ مرصع، افضل خان خټک، د دوست محمد کامل مومند په مقابله او سرېزه، پېښور، ۱۹۷۴ م. كال.
- ۱۷_ ځانځانی بنامار، سيد بهاو الدين مجروح، خپروونکی د کليد د کتاب خپرولو اداره، دویم چاپ، ۱۳۸۵ هـ. ش. كال.
- ۱۸_ د استاد الفت نثري کليات، د اسمعيل يون په زيار، خپروونکی د اطلاعاتو او کلتور وزارت، دولتي مطبعه، ۱۳۷۰ هـ. ش. كال.
- ۱۹_ د پښتو ادبياتو تاريخ (لرغونې او منځنۍ دورې) سرمحقق زلمی هېوادم، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۷۹ هـ. ش. كال.
- ۲۰_ د بلديع فن او پښتو شاعري، پوهنپار محمد ابراهيم همکار، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۸ هـ. ش. كال.
- ۲۱_ د مهدي داستاني کليات، تدوين او سرېزه د زرین انځور، د افغانستان د ليکوالو انجمن، کابل، ۱۳۶۷ هـ. ش. كال.
- ۲۲_ د اشرف خان هجري ديوان، تحقيق، ترتيب او سمونه، همپس خليل، خپروونکی پښتو اکاډمي پېښور يونيورستي، ۲۰۰۱ م. كال.
- ۲۳_ د ليکوالی فن، سيد محي الدين هاشمي، ميرويس کتاب پلورنځی، ۱۳۸۲ هـ. ش. كال.
- ۲۴_ درياى گوهر، دکتړ مهدي حميدي، دویم جلد، تهران، ۱۳۶۹ هـ. ش. كال.
- ۲۵_ روهي سنډرې، سلما شاهين، پښتو اکاډمي پېښور يونيورستي، جلدون پريس، ۱۹۸۴ م. كال.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**